

KÖNYVTÁRI

FIGGYELŐ

1984 | 4

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

30. ÉVFOLYAM
1984. 4. SZÁM

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor,
Fekete Gézáné, Földi Tamás,
Gál Andorné, Gálné Ballagi Agnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kováts Zoltán,
Kulcsár Péter, Ruzsás Lajosné,
Szente Ferenc, Szurmay Ernő,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134-000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,- Ft
Évi előfizetési díj: 144,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180-855)
Csekk számlaszám: 215-96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.F. 149
1376)

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent 10,15 A/5 ív terjedelemben
10208/84
Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

HU ISSN 0023-3773
Index: 26 408

KÖNYVTÁRI RÉSZLET

1. A könyvtár feladatai és felépítése
2. A könyvtár működésének alapelvei
3. A könyvtár szolgáltatásai
4. A könyvtár gazdasági helyzete
5. A könyvtár jogi helyzete
6. A könyvtár szervezeti felépítése
7. A könyvtár munkarendje
8. A könyvtár munkatársainak feladatai
9. A könyvtár munkatársainak képzése
10. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

11. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
12. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

13. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
14. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

15. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
16. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

17. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
18. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

19. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
20. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

21. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
22. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

23. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei
24. A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

A könyvtár feladatai és felépítése
A könyvtár működésének alapelvei
A könyvtár szolgáltatásai
A könyvtár gazdasági helyzete
A könyvtár jogi helyzete
A könyvtár szervezeti felépítése
A könyvtár munkarendje
A könyvtár munkatársainak feladatai
A könyvtár munkatársainak képzése
A könyvtár munkatársainak munkakörülményei

30. ÉVI MUNKATERV
2016. ÉVI

TARTALOM

In Memoriam MEZEY László (1918–1984) (MADAS Edit)	341
HUBA Zoltán – TOLNAI György	
Két szöveges információs rendszer összehasonlítása (STAIRS és a CDS–ISIS)	343
BIEGELBAUER Pál	
Korszerűen – gépesítés nélkül. A klíringszolgáltatás	362
SEBESTYÉN György	
Törekvések a magyar társadalomtudományi információs és dokumentációs hálózat kialakítására	372
MEZEI György	
Iskolai könyvtárak központi ellátása	379
OWUSU-ANSAH, Edward Kajo	
A szakrészlegesítéshez. A Könyvtári Figyelőben folytatott vita értékelése . . .	384
SZÓNYI Katalin	
A Magyar Nemzeti Bibliográfia és szolgáltatásai	390
Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1982–1983. évi működéséről (FÉNYES Miklós – WALLESHAUSEN Gyula)	393
A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkájáról 1982–1983.(OTTOVAY László)	398

Kitekintés

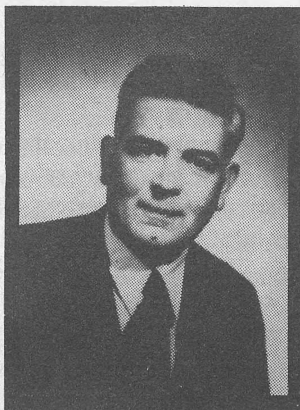
HÄKLI, Esko	
Tudományos könyvtárak Finnországban (Ford.: FEIMER Ágnes)	402
HEGEDŰS Péter	
A társadalomtudományi kutatások egyik legnagyobb "laboratóriumáról".	
A British Library of Political and Economic Science-ről	411
MADERNÉ KISS Márta	
Könyvtárhasználati oktatás a hallei Egyetemi Könyvtárban	416
WILSON, A.	
Gyűjtemények és szolgáltatások fejlesztése recesszió idején (Töm.: PAPP András)	419
LINE, M. B.	
A nemzeti könyvtár és az információs rendszer fejlesztése (Töm.: KOVÁCS Katalin)	421
Hírek az IFLA életéről (PAPP István)	426

S z e m l e

KRZYS, R. – LITTON, G.: World librarianship. A comparative study. (<i>Világméretű könyvtárügy</i>) (Ism.: ZIRCZ Péter)	428
Publisher's international directory with ISBN index. (<i>A nemzetközi kiadói címtár 10. kiadása</i>) (Ism.: KÖVENDI Dénes)	430
SEWELL, P. H.: Library co-operation in the United Kingdom (<i>Könyvtárközi együttműködés Nagy-Britanniában</i>) (Ism.: ORBÁN Éva)	432
<i>Tájékoztató a Külföldi Közgazdasági Irodalomról.</i> "B" sorozat. Bibliográfia. 1982. 1. – (Ism.: KEMÉNYFY István)	436
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	438
Summary	440
Zusammenfassung	442
Резюме	446

E számunk szerzői, munkatársai: BIEGELBAUER Pál (OSZK), FEIMER Ágnes (OSZK–KMK), FÉNYES Miklós (JPTEKK), HÄKLI, Esko (Egyetemi Könyvtár, Helsinki), HEGEDŰS Péter (MKKEKK), HUBA Zoltán (SZÁMALK), KEMÉNYFY István (PM), KOVÁCS Katalin (OSZK–KMK), KÖVENDI Dénes (OSZK–KMK), MADAS Edit (Irod. tud. Int.), MADERNÉ KISS Márta (JATEKK), MEZEI György (Városi Könyvtár, Győr), ORBÁN Éva (OSZK–KMK), OTTOVAY László (KTMFK, Győr), OWUSU-ANSAH, Edward Kojo (egyetemi hallgató, ELTE), PAPP András (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat), PAPP István (OKT), SEBESTYÉN György (MTAK), SZÓNYI Katalin (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat), TOLNAI György (ÁBMH–MIK), WALLESHAUSEN Gyula (MKKEKK), ZIRCZ Péter (OSZK).

IN MEMORIAM MEZEY LÁSZLÓ
(1918. december 5. – 1984. április 14.)

”Omnia disce, videbis postea, quod nihil superfluum est; coarctata scientia iucunda non est.” Ez az idézet függött éveken át *Mezey* László tanári szobájának falán, ami nekünk, tanítványainak szólt. Nincsen fölösleges tudás – hirdette maga is Hugo a Sancto Victoréval –, de a tudomány, ha szűk horizontú, nem ér sokat. Saját kivételes, oly sok mindenre kiterjedő műveltsége is e szellemben fogant. Minden érdekelte, s páratlan memóriájában örök érvénnyel raktározott el jelentéktelennek tűnő napi eseményt, újsághírt éppúgy, mint tudományos adatok tízezereit. De nem holt szellemi tőke volt ez, hanem folyton izzó, új összefüggésekben életre kelő, teremtő tudás.

Míg érdeklődése mindenre kiterjedt, kutatómunkája egyetlen korszakra korlátozódtott. Tudatosan és fegyelmezetten összpontosított a középkorra. A teljesség igényével. A középkor számára valóság volt, sok tekintetben érthetőbb, megnyugatóbb, mint saját százada. Egyforma otthonossággal mozgott a középkori intézmények történetében, a zenében és a jogban, az egyháztörténetben és a filozófiában. S mégis milyen őszinte örömmel, milyen alázattal fogadott minden új adatot!

A tudományos munka alapjának a forráskutatást, -kiadást tartotta. Az írott források első megközelítésének eszközei az írás és a nyelv. A hazai írástörténetnek *Hajnal* István mellett ő a szülőatyja. *Hajnal* szellemi örökségét vállalva, gondozva, önálló tanulmányaival, egyetemi paleográfiai jegyzeteivel s a Comité International de la Paléographie tagjaként, nemzetközileg elismert szaktekintély volt.

Szívesen használta, magáénak érezte a középkor nyelvét is. Nemcsak katalógusai nyelvűül választotta a latint (Codices Latini Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis; Fragmenta Codicum in Bibliothecis Hungariae), hanem nemzetközi kongresszusokon is gyakran szólalt fel latinul.

Tudásával nem fukarkodott. Középkori romok feltárásánál éppúgy számíthattak megbízható ismereteire, mint egyház- vagy zenetörténeti kollokviumokon. Az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságában több mint egy évtizedig titkárként, majd 14 éven át, mint elnök vállalt komoly tudományszervezői feladatokat. Részben ennek volt köszönhető az is, hogy a Nemzetközi Diplomatikai Bizottság 1973-ban Budapesten tartotta ülését.

1947-től 1954-ig az Egyetemi Könyvtárban dolgozott, az utolsó években a Kézirat-tár vezetőjeként. 1958 és 1969 között az OSzK KMK főmunkatársa volt. *Hajnal* István írástörténetének kibővített, átdolgozott kiadása, az Egyetemi Könyvtár kódexkatalógusa,

a Codex Albenis megjelentetése, kandidátusi, majd nagydoktori értekezésének megírása, megvédése esik sok egyéb közt erre az időszakra. A forráskiadások és a nagyszámú tudományos publikáció mellett fontos feladatnak érezte a tudományos igényű népszerűsítést is (Középkori magyar írások; Krónikások, krónikák; Deákok és lovagok stb.).

A hazai forrásanyag nem korlátlan. A könyvek, kéziratok hihetetlen mértékű pusztulása szűk határok közé kényszeríti a kutatót. Mezey László nevéhez fűződik egy új forrásterület feltárása és kutatásának megszervezése. A nyomtatott könyvek bekötésére másodlagosan felhasznált kódexlapok középkori műveltségünkről adatszerűen vallanak, – szinte kimeríthetetlen mennyiségben. 1974-ben hozta létre a Fragmenta Codicum kutatócsoportot, mely e kódextöredékek rendszeres feldolgozásával foglalkozik.

A kódextöredékek első tanulságait levonva írta meg "irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlatát", a "Deákság és Európa" című monográfiát. E nehéz veretű mű valódi értékei még felfedezésre várnak. Aki elolvassa, s Mezey Lászlót személyesen ismerte, úgy érzi, hogy amit könyve utolsó soraiban Babitsról mond, az rá is illik: "maga volt a deákság és Európa".

+ + +

Egyetemi működését 1964-ben docensi, majd 1969-ben címzetes egyetemi tanári kinevezéssel ismerték el. Bár haláláig szoros szálak fűzték a Bölcsészkarhoz, pedagógusi pályáján igazi otthonra és területre az Eötvös Kollégiumban talált. 1970-ben kezdte meg szakkollégiumait, melyeknek témái évenként változtak, de igyekeztek a középkor egészét átfogni. Hol egyetlen kódexet elemeztünk két szemeszteren át, hol Szent Ágostonról tartott egész éves felelthetetlen szemináriumot. A paleográfiai kollégium rendszeres és kötelező volt. Elfogódott első-másodéves diákokként kezdtük az óráit látogatni, nem sok sejtéssel a középkorról, Európáról, a nemzeti múlttól. Nagyon magasan kezdte. Talán nem is értettünk mindent, de rabul ejtett tudása, komolysága, felelősségérzete tárgya iránt, s irántunk. Minden óráját sötét öltönyben tartotta, s mi is, a megszokottnál összeszedettebb külsővel és bensővel próbáltunk megfelelni az előlegezett bizalomnak. Lassan közösség lettünk magunk is, a középkor pedig egyre több szállal kötött magához. Az egyetem elvégzésével szinte mindenkit álláshoz juttatott, részben a nagykönyvtárak "utánpótlás-igényét" kielégítve, részben a Fragmenta Codicum kutatócsoportot létrehozva. De az óráit azután is folytatta, most már "posztgraduális képzés" címen. S közben szeretettel, s új várakozással fordult az induló elsőévesek felé. Életeleme volt a tanítás. Hitt benne és bennünk. Hirtelen és váratlanul hagyott itt minket. Új tervek s a kutatásból adódó új tapasztalatok és meglátások foglalkoztatták őt az utolsó időkben is.

A tőle tanult felelősséggel a tárgy-, a munka s nem utolsósorban egymás iránt, vállaljuk örökségét. Hálával és tisztelettel őrizzük emlékét.

A tanítványok nevében
MADAS Edit

KÉT SZÖVEGES INFORMÁCIÓS RENDSZER ÖSSZEHASONLÍTÁSA (STAIRS és a CDS–ISIS)

HUBA ZOLTÁN – TOLNAI GYÖRGY

Az elmúlt két évtizedben a szemünk előtt zajlott le a sokat emlegetett információs robbanással összefüggő fejlődési folyamat, mely a számítógép felhasználásával tette lehetővé a világ szakirodalmának gyors és szervezett számbavételét, áttekintését, a felhasználóhoz való célzott eljuttatását.

Megjelentek a számítógépes információs adatbázisok, a faktográfiai információkat tároló adatbankok és a szakirodalmi dokumentumokról másodlagos információt nyújtó, ún. bibliográfiai adatbázisok. Használatuk eleinte szűkebb, majd egyre szélesebb körben terjedt el, s megszokottá vált a nyilvános hozzáférhetőségük is. A gyors elterjedés legfőbb oka a kialakult módszerek hatékonyságában keresendő. Az óriási folyóirat-, könyv- és egyéb dokumentummennyiség költséges feltárása és gépre vitele egyes területeken csak nemzetközi méretekben való hasznosítással kifizetődő. A kialakított rendszerek szervezettsége, technikai és költségintje ma már olyan, hogy szolgáltatásaikat a világ minden részén igénybe veszik.

Az adatbázisok sikerében sok további tényezőnek is jelentős a szerepe, többek között a számítógépes adatbázisokat kezelő programok hatékonyságának.

A vázolt lendületes fejlődés a szoftver területén is megfigyelhető volt. A kezdeti szakaszra jellemző egyedi megoldásokkal szemben később néhány sikeres rendszer vált meghatározóvá a piacon, elterjedésük aztán tovább növelte népszerűségüket és piaci esélyeiket. A kiválasztódást csak gyorsította, hogy a sikeres megoldások összetett technikai, szabványosítási, felhasználói, kényelmi igényeket elégítettek ki. A szűken vett számítástechnikai feladat önmagában is bonyolult. A szöveges információk kezelése, a nemzeti nyelvek, a karakterkészlet kérdése az egyik oldalon, a gyors és kényelmes visszakeresés, árnyalt keresőnyelv és hatékony adattárolás a másik oldalon önmagukban is nagy területek. Az elmúlt évtized hozta csak meg azt a fejlődést, mely ilyen rendszerek nívós megvalósításához vezetett. A feladat jellegzetesen a nagyszámítógépekre települt, s ez várhatóan így marad a közeli jövőben is. A mini- és mikrogepek rohamos térhódítása itt elsősorban az adatbázis hálózatszerű használatát erősíti majd. Ha ennek következményeibe belegondolunk, nyilvánvalóvá válik, hogy egy általánosan és széles körben használt programrendszerrel a szűken vett számítástechnikai jellemzőkön túl milyen fontosak a további (kényelmi, portabilitási, biztonsági és általában – a laikus használó számára különösen lényeges – egyszerű kezelhetőségi szempontok.

Cikkünkben – felhasználva korábbi dolgozatunk eredményeit is¹ – a szöveges információkereső és -feldolgozó szoftvervilág két jellegzetes és élvonalbeli tagjának elemzésével foglalkozunk. Mindkettő nemzetközileg is széles körben ismert és használt, s a

saját funkcióinak megfelelő területen a világszínvonalat képviseli. Mindkét program Magyarországon is ismert. Mindkettővel alkalmunk volt a gyakorlatban részletesen is megismerkedni. Ennek alapján megkíséreljük összevetve kiértékelni e két szoftver jellegzetességeit. A két, részben hasonló célra használt programcsomag megvizsgálása fényt vet a mögöttük feltűnő két, markánsan elkülöníthető felhasználói terület sajátosságaira is. Így e két termék segítségével áttekinthetjük rögtön a szöveges információs rendszerek legfontosabb tulajdonságait is. Értékelésünkben gyakorlati használhatósági szempontokat is figyelembe veszünk. Foglalkozunk a hazai szűkösebb lehetőségek gyakran rejtett következményeivel is.

A két rendszer főbb jellemzői

A *STAIRS* IBM-fejlesztésű programcsomag, melyet az IBM 360/370-es gépekre fejlesztettek ki. Elsősorban olyan nagy, szöveges információs állományok lekérdezésére készült, amelyekben nincs igény az adatok gyakori változtatására. Ezt a terminál-orientált tároló- és visszakereső rendszert az IBM-től havi bérleti díjért lehet megkapni. Az OS operációs rendszer alatt a CICS kommunikációs szoftver használatával működik. A Magyarországon hozzáférhető változatában²

- lehetővé teszi egy adatbázis batch üzemű létrehozását,
- ennek további rész-adatbázisokkal való bővítését (de nem ad lehetőséget az adatbázis klasszikus értelemben vett módosítására),
- támogatja a sokszempontú és árnyalt keresést (ennek érdekében az adatokat formatizált és nem formatizált mezők együtteseként fogja föl, s a felhasználó kéréseit online párbeszéd keretében építi fel Boole-logikai operátorokkal),
- a visszakeresés az *AQUARIUS* interaktív keresőrendszerrel történik, amelynek fő funkciói:
 - **SEARCH:** logikai keresés tetszőleges mezőben
 - **SELECT:** formatizált mezők keresése
 - **RANK:** súlyozott keresési módszer

(További funkciói (**BROWSE**, **EXEC**, **SAVE**, **SORT**, **HELP**) nagy kényelmet és hasznos szolgáltatásokat nyújtanak a felhasználónak.)

A hazai hozzáférésű programrendszer inputját speciális formában kéri; ennek előkészítése a felhasználó feladata. Így mindenképpen saját előkészítő-ellenőrző programok szükségesek. Hasonlóképpen a visszakeresés eredménye is csak a legegyszerűbb felhasználási módon áll rendelkezésre. A találatok képernyőn jeleníthetők meg, illetve sornymotatón – egyszerű szövegszerkesztési lehetőségekkel kiírathatók. A hazai adottságok korlátozzák karakterkészletét, de lehetséges az ékezetes, kis- és nagybetűs feldolgozás. (A korlátozást a rendelkezésre álló perifériák jelentik.) A kisbetűs szöveg használata a kiírásnál nem okoz gondot, de a keresésnél figyelembe kell venni.

Az IBM külön programot ajánl az online adatbevitelre és -módosításra (*ATMS-66*), illetve az eredmények speciális igényű formázására, listázására. Ezek azonban jelenleg Magyarországon nem használatosak.*

*A kézirat leadásának időpontja 1983. szeptember

Az IBM STAIRS olyan jól bevált és már többszörösen továbbfejlesztett program, hogy több – szocialista országokban kifejlesztett – változata is ismeretes. Legjelentősebb ezek közül a Szovjetunióban működő Dialog programrendszer, melyet a KAMA kommunikációs szoftverrel használnak. Funkciói szinte teljesen megegyeznek az IBM változatával.³ Magyarországon is bemutatták a lengyel fejlesztésű változatot, az AWIT programrendszert (Automatic Textual Information Retrieval System), melyet az ESZR-gépekre ajánlanak a lengyel SITI kommunikációs szoftverrel. Megjegyezzük, hogy nálunk az ESZR-program keretében a nyugatról vásárolt SHADOW II., illetve TASKMASTER kommunikációs programot ajánlják. Ennek illesztéséről a vizsgált, illetve hivatkozott kereső programcsomagokhoz nincs tudomásunk.

Az összehasonlításhoz felhasznált gyakorlati tapasztalataink az Akadémia IBM 370-es gépén (SZTAKI) üzembeállított Kutatási-Fejlesztési Információs Rendszer fejlesztési munkájából származnak, melyhez jelentős segítséget kapunk a SZTAKI munkatársaitól, akik a STAIRS 2.5-ös változatát a számítóközpontban üzembeállították, és korlátozott körben használatát is biztosítják.

A CDS–ISIS az UNESCO által kifejlesztett általános, szöveges információk tárolására és visszakeresésére szolgáló gépi rendszer. Továbbfejlesztett változata a már sok alkalmazási tapasztalattal rendelkező ILO–ISIS-nek, melynek komoly hagyománya van már Magyarországon is. (SZÁMOK szakirodalmi és könyvtári rendszere.) A szoftvert az UNESCO térítésmentesen adja a nem-profit célú felhasználásokhoz. Főbb jellemzői:

- online vagy batch adatbevitel,
- online vagy batch módosítási, aktualizálási lehetőség (a rekordokat módosítani lehet mezők hozzáadásával, törlésével és mezőn belüli változtatásokkal egyaránt; módosítás attól függetlenül végrehajtható, hogy a mező szerepel-e valamilyen invertálásban, vagy sem),
- online vagy batch visszakeresés (a bármely mezőben végrehajtható kereséshez invertált fájlok nyújtanak segítséget), melybe bármely mező bevonható,
- ellenőrzött, vagy nem ellenőrzött szótárból épülő indexek,
- kódtáblázatba tömöríthető kódelemek, melyek a nyomtatott listán hosszú változatukban szerepelnek,
- rugalmas nyomtatási lehetőség a nyomtatási formát leíró nyelv segítségével,
- az egyes törzsfájlok felépítésének táblázatos meghatározása lehetővé teszi az alkalmazott rekordok mezőnkénti jellemzését (ez a megoldás az adatellenőrzést is támogatja).

Általánosan jellemezve olyan textografikus adatbáziskezelő szoftver, mely az online adatbeviteltől az igényesen megszerkeszthető output listáig minden, az ilyen jellegű feladatnál manapság szokásos elemet tartalmaz.

A CDS–ISIS korszerű, továbbfejlesztett változata a világon szerte használt ILO–ISIS programcsomagnak. Ennek a szoftvernek – ingyenes használata miatt – nem készültek újabb változatai szocialista országban. Az egyetlen kivétel a SZÁMOK-nál kifejlesztett BABILON rendszer, mely az eredeti ILO–ISIS továbbfejlesztett változata, a CDS–ISIS-szel egyező irányban. 1983-ban a SZÁMALK-ban (a SZÁMOK utódjában) tervezik

a CDS–ISIS bevezetését, hogy ezzel a BABILON átadja helyét egy még korszerűbb megoldásnak.*

A CDS–ISIS-re vonatkozó információink egyrészt a programrendszer elődjének, ill. a BABILON programrendszernek immár hatéves üzemeltetési-fejlesztési tapasztalataiból, másrészt a SZÁMALK-ban 1983 kezdete óta folyó CDS–ISIS próbaüzem tapasztalataiból származnak. Információink a 4.2 szintű rendszerre érvényesek.⁴ E cikk szerzője jelenleg is foglalkozik a CDS–ISIS üzembeállításával a SZÁMALK-nak IBM 370-es számítógépén.

A két rendszer összehasonlítása

Az információtároló és -visszakereső számítógépes rendszerek összehasonlításakor két terület elkülönítése látszik célszerűnek: 1. az adatbevitel, illetve módosítás, 2. a rekordok visszakeresése, illetve megjelenítése. Az előbbi terület a nyilvános, nemzetközi adatbázisok esetén belügynek számít, és csak a szolgáltatás árából lehet – haloványan – következtetni egyszerű vagy költséges és bonyolult módjára. Ez azonban – éppen a költségek miatt – nagyon fontos kérdés "saját" rendszer esetén. Az alapvető probléma az, hogy az egyes dokumentumok adataiból összeállított rekord változó hosszúságú. A változó hosszúságú rekordok direkt olvasását az IBM operációs rendszerei régebben nem támogatták. Ezért a STAIRS–VS és a CDS–ISIS 3.2 korábbi változatai az alapinformációkat két különböző, BDAM típusú (Basic Direct Access Method) fájlból kialakított együttesben, a tartalom szerinti eléréshez szükséges információkat pedig egy másik BDAM fájl együttesben tárolják. Ezzel a megoldással azt ugyan elérték, hogy lehetségessé vált a változó hosszúságú rekordok tárolása és visszakeresése, de a rekordok módosítása vagy új rekordok beillesztése a rendszerbe körülményes, sőt lehetetlen. Ilyen esetekben a fájlrendszereket újra fel kell építeni. Ez különösen akkor gazdaságtalan, ha pl. 50 000 rekordhoz kell hozzátenni 5 újat. A CDS–ISIS rendszer az IBM cég legújabb fájlkezelő rendszerét használja: a VSAM (Virtual Storage Access Method) típusú fájlban lehetséges változó hosszúságú rekordok tárolása, visszakeresése és módosítása, sőt törlése is. Így tehát, ha 50 000 rekordhoz 5 újat kell hozzátenni, akkor a szükséges lemezműveletek száma (ami az 5 új rekord beírásához szükséges) a töredéke a fájl újraépítéséhez szükséges lemezműveletek számának (ami 50 005 rekordlemez írásához szükséges). A CDS–ISIS rendszer – a STAIRS-szel szemben – tehát *lehetővé teszi* a rekordállomány gazdaságos online gyarapítását és módosítását.

Az információkat hordozó rekordok a STAIRS–VS esetén *formatizált mezőket* és *változó méretű mezőket* tartalmaznak; a változó méretű mezők (a STAIRS terminológiájában: paragrafusok) pedig tetszés szerinti számú mondatot tartalmazhatnak. A CDS–ISIS rendszerben szintén vannak rögzített és változó hosszúságú mezők; a változó hosszúságú mezők almezőkre bonthatók. Amint az előzőekben tárgyaltuk, a STAIRS–VS a változó hosszúságú mezők módosítását csak a fájl újraépítésével tudja megoldani, viszont a formatizált mezők módosítása igen egyszerű (MODIFY parancsra történik). CDS–ISIS

*Az üzembeállítás azóta már megtörtént.

esetén a fix mező és a változó mező módosítása azonos módon történik. További fontos különbség, hogy a *STAIRS–VS rendszer kulcsszávaiban* (tárgyszó) *csak 38 jel fordulhat elő* (26 angol nagybetű, 10 számjegy, szóköz és csillag); a nem ezeket tartalmazó mezőkben akármilyen kód szerepelhet, de megjelenítéséhez speciális képernyős berendezés vagy sornyomató szükséges. A CDS–ISIS rendszernél a szabványos EBCDIC jelkészlet minden probléma nélkül használható (tehát a rendszer nem érzékeny a speciális jelekre, kivéve a \neg és a @jelet), de lehetséges tetszés szerinti egyéb karakterek kódolása is (pl.: görög vagy héber betűk stb.). Ez utóbbiak leírása diakritikus jelekkel történik, vagyis minden egyes jel helyett három EBCDIC jelet kell írni. (Pl.: è helyett @ e). A viszonylag körülményes kódolás ellenértékeképpen a CDS–ISIS rendszer igyekszik a különböző output eszközökön a lehető legpontosabban megjeleníteni a szövegeit: a fényszedőgépet vezérlő mágnesszalagon az è jel kódja lesz, bár a sornyomatóra E jel íródik (ami még mindig többet ér, mint pl. a pont vagy a szóköz, amellyel a kiírhatatlan jeleket szokták helyettesíteni).

A hazai gyakorlat néhány ékezetes betűt (általában Á, É, Ö és Ü) magában a kódtáblában helyez el, így ezek tárolása egyetlen karakterhelyen megoldható. Ez a megoldás mind a STAIRS, mind a CDS–ISIS rendszereknél alkalmazható, és ha hasonló kódrendszerű sornyomatónk és terminálunk van (ez utóbbi a nehezebb kérdés), akkor meg is lehetünk elégedve mindaddig, amíg

- nincs nemzetközi kapcsolatunk, mert ott ezek a jelek nem ismeretesek, vagy ezek a kódok más jelekhez vannak rendelve,
- nem akarjuk a teljes magyar jelkészletet (pl. ü és ő) használni, sőt kisbetűs formában is (általában ilyen kódrendszerű sornyomatókat vagy terminálokat lehetetlen beszerezni).

A teljes megoldás tehát csak a CDS–ISIS által használt módszerrel érhető el.

1. Összehasonlítás az adatbevitel és az adatmódosítás szempontjából

Igen nagy a különbség a két rendszer adatbeviteli lehetőségei között.

Az IBM kifejlesztett egy általános célú online adatbeviteli rendszert (ATMS = Advanced Text Management System) is. Ezzel a szoftverrel képernyős berendezés segítségével lehet az input szöveget kialakítani, illetve javítani, módosítani. A STAIRS–VS rendszer tartalmaz egy képernyős berendezésről indítható programot, amely ATMS inputból felépít egy STAIRS–VS fájlgyűttest és hozzáláncolja a meglévő fájlgyűttesekhez. Ha az összeláncolt együtteseket egyetlen fájlgyűttesbe óhajtjuk összemácsolatni, akkor erre a célra egy batch programot kell igénybe venni. Lehetőség van batch-input feldolgoztatására is, de ennek az inputnak speciális formátumúnak kell lennie (EDIO format).

A CDS–ISIS saját képernyős, illetve batch programmal rendelkezik. A saját programok ismerik az egyes adatbázisokat leíró táblázatokat, és így a képernyős program irányítani tudja az adatbevivőt, megjelenítve a képernyőn egy űrlapot, amely a beviendő mezők nevét tartalmazza, és annyi üres helyet egy-egy mező számára, amennyit előírtunk. Az összeállított inputot a rendszer a leíró táblázatok segítségével ellenőrzi. Megadható, hogy mely mezőknek kell feltétlenül szerepelniük egy rekordban és melyek választhatók. Ellenőriztethető az egyes mezők tartalma is (pl. a kódmező, amelyben tetszés szerinti számú,

de csak három számjegyet tartalmazó kódelem fordulhat elő, s a kódelemek között két szóköznek kell lennie), vagy pedig az, hogy a mezőben lehetnek-e almezők, és az almezők közül melyeknek kell okvetlenül szerepelniök és milyen sorrendben. Az online módon összeállított rekordokat azonban batch (tehát hagyományos módon futó) programokkal kell az adatbázisba beépíteni. Ezeknek a programoknak az inicializálásáról (indításainak előkészítéséről) azonban az online rendszer automatikusan gondoskodik.

Az IBM ATMS általános célú szoftver, a STAIRS csak felhasználja az általa készített szöveget. Ebből következik, hogy az ATMS nem tud input ellenőrzést végrehajtani. Még nagyobb a probléma, ha egy rekordot módosítani szeretnék (pl. a szerző rosszul írt nevét javítani). Az ATMS-szel javítani tudjuk a rekordot, de a STAIRS "nem tudja", hogy a sok rekord közül melyik módosult, vagyis ebben az esetben *újra kell építeni* az egész adatbázist. A CDS–ISIS rendelkezik batch és online módosítási lehetőségekkel is. Különösen kényelmes az online képernyőn javító program, amelynek segítségével a kiválasztott rekordokat képernyőre hívjuk, a hibás szövegrészt a képernyőn módosítjuk (átírjuk, törölünk belőle vagy hozzáírunk), és a rendszer ugyanezt a módosítást a mágneslemezen levő rekordon is keresztülvezeti. A jelenleg rendelkezésre álló CDS–ISIS verziónál azonban a javított rekordokat végül egy batch program teszi be az adatbázisba, így a módosított rekord csak másnap kérdezhető le, addig az előző változat van érvényben.

Említettük, hogy mind adatbevitel, mind adatmódosítás esetén szükség van egy batch menetre, mégpedig azért, mert a mezők tartalmi elemzését jelenleg csak batch módon oldották meg. A tartalmi elemzés jelenthet teaurusszal történő összevetést, dekloló fájl tartalmával történő összehasonlítást, sőt az adatbázis definiálója által tett egyéb tartalmi megkötés teljesülésének vizsgálatát. (Pl. egy bizonyos mező tartalma csak A vagy B vagy C lehet.) Várható, hogy a következő verzió lehetővé teszi, hogy ez a funkció is az online programba legyen beépítve, és így megoldódjon az újonnan bevitt vagy módosított rekord azonnali lekérdezhetősége.

1. táblázat:

Az adatbeviteli és az adatmódosítás összehasonlítása

Adatbevitel, adatmódosítás	STAIRS-VS	CDS–ISIS
1. BATCH INPUT	EDIO formában	kétféle kártya formában
2. ONLINE INPUT	nincs (ill. ATMS segítségével van)	van (automatikus BATCH segítséggel)
3. BATCH UPDATE	nincs (ill. ATMS segítségével van)	van (automatikus BATCH segítséggel)
4. Bevitel és módosítás után formai ellenőrzés	nincs	van
5. Bevitel és módosítás után tartalmi ellenőrzés	nincs	van

2. Összehasonlítás a rekordok visszakeresése szempontjából

Az információtároló és -visszakereső szoftverek az egyes rekordokat nem egyedi azonosítójuk alapján választják ki, hanem a rekordok tartalma alapján. Hogy ezt megtehessek, ezek a szoftverek egy speciális elérési rendszert építenek fel és tartanak karban. A STAIRS–VS ezt az elérési rendszert a dokumentum (a rekord elnevezése a STAIRS terminológiájában) paragrafusában levő szavakból építi fel. Vagyis az adattárból előkereshetők mindazon rekordok, amelyekben valahol szerepel pl. ez a szó: KÉMIA. Természetesen vannak szavak, amelyek a visszakeresés szempontjából lényegtelenek (irrelevánsak); ezeket ki lehet zárni az elérési rendszerből (STOP szavak, pl. A, AZ, DE stb.). Automatikusan STOP szavak a számok. Előfordulhat, hogy egy paragrafus összes szava irreleváns (pl. a könyvek méretére vonatkozó információk); ebben az esetben megadhatunk STOP paragrafusokat is.

Míg a STAIRS–VS a teljes dokumentumot feldolgozza elérési rendszere számára, ezzel szemben a CDS–ISIS csak azokat a mezőket, amelyeket kijelölünk. Természetesen – elvileg – kijelölhető az összes mező, de ez nem szokásos. A kijelölt mezőkre nézve megadhatjuk, hogy tartalmuk milyen módon dolgoztassék fel az elérési rendszer számára. Lehetséges – a STAIRS–VS-hez hasonlóan – a mezőben levő összes szó kiemelése, de lehetséges a mező teljes tartalmának kiemelése is (pl. az intézmény teljes neve). A CDS–ISIS szoftver azonban elsősorban azt a módszert támogatja, amely egy mezőben a dokumentumra jellemző kifejezéseket gyűjti össze, s amely kifejezések alapján történik a dokumentumok visszakeresése. A mezőben az egyes kifejezéseket terminátorjelek zárják közre, így rajtunk múlik, hogy a kifejezés egyetlen szó, vagy több szóból áll. Ez a tartalomra utaló kifejezés a tárgyszó (vagy deszkriptor). Lehetőség van azonban arra, hogy a tárgyszavakat az adatbázis tárgyszókészletével (tezaurusz) ellenőriztessük: ha a CDS–ISIS szoftver olyan tárgyszót talál, amely a tezauruszban nem szerepelt, akkor hibajelzést kapunk.

A STAIRS–VS módszere, amely a dokumentum teljes szókészletét feldolgozza az elérési rendszer számára, akkor előnyös, ha nincsenek tárgyszavak, de van tartalmi összefoglaló. Magyar szöveg esetében azonban problémát jelent, hogy a STAIRS–VS teljes szavakkal dolgozik (tehát más-más szó a KÉMIA, a KÉMIÁT, a KÉMIÁVAL stb.).

Mindkét szoftver úgy keresi vissza a rekordokat, hogy a megadott logikai függvény szerint a rendszer kiválasztja azokat a rekordokat, amelyekre ez a logikai függvény igaz értékű. A logikai függvény (a keresőkérdés) szavakból (CDS–ISIS esetén tárgyszavakból), logikai operátorokból, valamint kérdésmozaikokból állhat. Egy kérdésmozaik egy keresőkérdés-részlet, felépítése azonos a keresőkérdéssel. Minden egyes keresőkérdés egyben a későbbi keresőkérdések lehetséges kérdésmozaikja. Pl. az első megfogalmazott keresőkérdés legyen (STAIRS–VS formátumban leírva):

KÉMIA AND KUTATÁS

A rendszer ennek a kérdésnek az 1-es sorszámot fogja adni, és azokat a rekordokat rendeli a kérdéshez, amelyekben a KÉMIA és KUTATÁS szó szerepel valahol. Minthogy egy keresőkérdés egyben kérdésmozaik is lehet, a következő keresőkérdés fogalmazható így:

1 AND ALUMINIUM

A rendszer ennek a kérdésnek a 2-es sorszámot fogja adni, és azokat a rekordokat rendeli a kérdéshez, amelyekben a KÉMIA és az ALUMINIUM szó szerepel valahol.

Említettük, nem mindegy, hogy az elérési rendszer számára feldolgozott szó a KÉMIA, a KÉMIÁT vagy a KÉMIÁVAL volt. Az előző keresőkérdések csak azokat a dokumentumokat találják meg, amelyekben a KÉMIA szó szerepelt. Az alakváltozatok egyszerű kezelhetősége szempontjából fontos, hogy a szógyökér kijelölhető. Ha azt adjuk meg: KÉM, akkor a keresőkérdés az összes olyan dokumentumra vonatkozik, amelyben KÉM. . . kezdetű szó szerepelt. Találat lesz a KÉMIA, a KÉMIÁT, a KÉMIÁVAL, de a KÉMÉNY szó is. Eddig a STAIRS–VS és a CDS–ISIS keresőtechnikája azonos, bár eltérő a keresőkérdés leírásának formája.

A STAIRS–VS-nél az is megadható, hogy az adott szó csak akkor tekinthető találatnak, ha egy bizonyos paragrafusban szerepelt. (Pl. KÉMIA.CIM. – a paragrafus neve: CIM.)

Ha a keresőkérdés nem egyszerűen két szó együttes előfordulását óhajtja előírni, hanem azt, hogy ezek a szavak egy kombinációban szerepeljenek, akkor az ADJ szintaktikus operátort kell használnunk. (Pl. FINOMITÁSI ADJ MÓDSZEREK esetén azok a dokumentumok tekinthetők megfelelőek, amelyekben a FINOMITÁSI és MÓDSZEREK szavak közvetlenül egymás után szerepelnek, tehát nem lesz találat az a dokumentum, amelyben valahol ez áll: . . . FINOMITÁSI ÉS TISZTITÁSI MÓDSZEREK.) Ezt a lehetőséget a CDS–ISIS fejlesztői szintén ígérik, jelenleg azonban nem áll rendelkezésre.

A STAIRS lehetővé teszi azt is, hogy keresési kulcstartományt adhassunk meg. (Pl. MASK KÉM, KÉP parancs esetén az összes KÉM, KÉN, KÉO és KÉP kezdetű szó találatnak számít.) A CDS–ISIS ezzel szemben lehetőséget ad arra, hogy tetszés szerinti tárgyszavakat egy csoportba gyűjtsünk, a csoportnak nevet adjunk és a keresőkérdésben erre a névre hivatkozzunk. (Ha pl. LÓ, SZAMÁR, TEHÉN a BAROM nevű csoport tagjai, akkor az ANY BAROM kérdésrészlet helyettesíti a tagok felsorolását.) Így megoldható, hogy egyetlen szóval sok logikailag összetartozó tárgyszót hívjunk meg. Ezzel némileg utánozható az automatikus tezauruskezelés, de sem a STAIRS, sem a CDS–ISIS nem teszi lehetővé az automatikus tezaurusz használatát.

A CDS–ISIS rendszer sajátossága, hogy egy-egy rekord elsődleges vagy másodlagos fontossággal hozzárendelhető valamely tárgyszóhoz, a keresőkérdésben pedig kiköthető, hogy csak az elsődleges fontosságú rekordok számítanak találatnak, vagy minden rekord, amelyik tartalmazza az adott tárgyszót.

A CDS–ISIS abból indul ki, hogy a rekordok adatbázisba kerülésének sorrendje és az általuk leírt bibliográfiai egységek megjelenési sorrendje között pozitív összefüggés van. Ezért hasznos lehet a keresőkérdés hatályának korlátozása az adatbázis egy részére (LIMITS parancs).

A korábban megfogalmazott keresőkérdések mindkét rendszernél újra átnézhetőek (RECALL, illetve DISPLAY parancs), de csak a STAIRS program teszi lehetővé egy keresőkérdés megőrzítését későbbi használatra (SAVE és EXEC).

Az eddig ismertetett elsődleges keresési lehetőség mellett *mindkét szoftver tartalmaz másodlagos szűkítési lehetőséget is, azonban koncepciójuk eltér egymástól.*

Mint említettük, a STAIRS–VS szoftver lehetővé teszi a formatizált mezők módosítását; ebből az következik, hogy a formatizált mezőkre nem építhető elérési rendszer, hiszen a STAIRS–VS az elérési rendszert nem tudja módosítani, csak újraépíteni. Ha tehát a formatizált mezők tartalma alapján akarunk rekordokat kikeresni, akkor az elsődleges keresés által kiválasztott összes rekord formatizált mezőit végig kell olvasni, és az összes hasonlítást el kell végezni. Az összehasonlítás azonban ilyenkor nemcsak szerepel – nem szerepel, vagy más szóval egyenlő – nem egyenlő típusú lehet, de kisebb, nagyobb, nem kisebb, nem nagyobb, értékhatáron kívül típusú is. Pl.

... SELECT 2 EV WL 79, 80

formájú parancs esetén a 2-es sorszámú elsődleges keresőkérdéshez tartozó dokumentumok közül azokat választja ki, amelyeknek az EV nevű formatizált mezőjében levő érték 79 és 80 között van.

Szintén említettük, hogy a CDS–ISIS csak bizonyos mezők tartalmából építi fel elérési rendszerét. Elsődleges keresőkérdés csak az ezekben levő tárgyszavakra vonatkozhat. Lehetőség van azonban arra, hogy egy elsődleges keresőkérdéshez tartozó dokumentumok közül azokat válasszuk ki, amelyek egy további feltételnek is megfelelnek. Ez a további feltétel ÉS, illetve VAGY logikai operátorokkal összekötött elemi feltételekből állhat. Az elemi feltétel lehet: a mező tartalma legyen egyenlő, vagy ne legyen egyenlő egy értékkel, vagy legyen egy értéknél kisebb, vagy nagyobb, vagy a mező létezzen a rekordban vagy ne létezzen. Pl.

TEXT 10P AND 20 'KÉMIA'

formájú parancs esetén csak azok a dokumentumok a megfelelők, amelyeknek van 10-es azonosítójú mezője, és a 20-as azonosítójú mezőben valahol megtalálható a KÉMIA betűcsoport, akár önálló szóként, akár más szó (pl. KÉMIAI) elemeként.

2. táblázat

A visszakeresés összehasonlítása

Adatok visszakeresése	STAIRS–VS	CDS–ISIS	
1. Batch keresési lehetőség	van	van	
2. Online keresési lehetőség	van	van	
3. A keresési kulcsok képzése	szavanként (STOP szavak és STOP paragrafusok kizárásával)	szavanként kifejezésenként mezőnként	előre megadott mezőkben
4. A keresési kulcsok ellenőrzése	nem lehetséges	rögzített kulcskészlethez lehetséges	
5. A keresőkérdés kialakítása: a használható logikai operátorok és csoportképző jelek	OR, AND, NOT 	*, +, ⊃ 	

2. táblázat folyt.

Adatok visszakeresése	STAIRS–VS	CDS–ISIS
kérdészoaikok a kereső-kérdésben felhasználhatók	1 AND ...	# #1 * ...
szintetikus operátorok	same, with adj, par	nincs
kulcsok csonkolása	... §, ill. ... §n	... §
kulcstartomány megadható	igen	nem
kulcs-csoport képezhető	nem	ANY ...
tezaurusz használat	nincs	nincs
jelezhető egy rekordban a kulcs fontossága	nem	DOT funkció
a keresés korlátozható az adatbázis egy részére	nem	LIMITS
a korábban megfogalmazott keresőkérések átnézhetőek	DISPLAY	RECALL
a keresőkérések tárolhatók és újra meghívhatók	SAVE, EXEC	nem
másodlagos szűkítésre lehetőség van	SELECT – formatizált mezők alapján – teljes tartalomra	TEXT – tetszőleges mezőre – karaktercsoporton – mezőn belül akárhol – mezőn belül fix helyen

3. Összehasonlítás az eredmények megjelenítése szempontjából

Az összehasonlított két rendszer egyaránt alkalmas a keresőkéréshez tartozó dokumentumok képernyős megjelenítésére. A felhasználónak lehetősége van arra, hogy a képernyőn megjelenő információ mennyiségét befolyásolja.

STAIRS–VS esetén a megjelenítés előtt megadható, hogy a dokumentumhoz tartozó összes mező, vagy csak a formatizált mezők, vagy csak a paragrafusok tartalma kerüljön a képernyőre. Kissé körülményesebben, de a felhasználó azt is előírhatja, hogy mely paragrafusok és/vagy mely formatizált mezők jelenjenek meg a képernyőn. Az egyes mezők megjelenítési formáját azonban a STAIRS–VS határozza meg: a képernyő bal oldalán van a mező neve, a maradék részen pedig a mező tartalma. A keresőkérésben szereplő szavak fokozott fényerővel jeleníthetők meg. A megjelenítés során a felhasználó előre-hátra lapozhat, tetszés szerinti számú dokumentumot léphet előre vagy hátra, módosíthatja a megjelenített mezők számát, és – ami igen lényeges, – módosíthatja a formatizált mezők tartalmát.

A CDS–ISIS esetén tetszés szerinti számú képernyőre kerülő formátum alakítható ki. A képernyő-formátum leírására egy formátumleíró-nyelv áll rendelkezésre, amely a

felhasználó számára lehetővé teszi a megjelenítés teljes mértékű vezérlését, tehát azt, hogy mely mezők jelenjenek meg, milyen sorrendben és milyen beosztásban (egy sorban, a képernyő jobb oldalán, tetején stb.), a megjelenített mezők elé vagy után állandó szöveg kerülhet, mely csak akkor íródik ki a képernyőre, ha a mező létezik az adott dokumentumban (pl. SZERZOK: xxxxx – xxxxx – xxxxx) stb. A kialakított képernyő-formátumok tárolhatók, minden tárolt képernyő-formátum elnevezhető, és az egyes formátumokat a név megadásával lehet aktivizálni.

A rekordok megjelenítése során a CDS–ISIS használója előre-hátra lapozhat. A megjelenítés sorrendje vagy megegyezik az adatbázisba való bevitel sorrendjével (először az adatbázisba régebben bekerült dokumentum íródik ki, azután az újabb és végül a legújabb), vagy ezzel ellentétes.

A megjelenítés sorrendjének kialakítására a STAIRS–VS ennél több lehetőséget nyújt. A dokumentumok valamely formatizált mező tartalma alapján rendezhetők, illetve megjeleníthetők fontossági sorrendben. A fontossági sorrend megállapítása a kiválasztás alapjául szolgáló szavak előfordulási száma alapján történik.

Mindkét rendszerrel lehetőség van a kiválasztott dokumentumok sornyomtatón történő kiírására is. A kiírás formátuma a képernyős formátumhoz hasonlóan állítható be.

Mint ahogy a CDS–ISIS igen nagyméretű output vezérlést tesz lehetővé, a nyomtatott output sokszorosításra alkalmas. Lehetőség van speciális batch programok használatára, amelyek lehetővé teszik, hogy a printeren készült output több hasábra legyen törölve, minden hasáb és minden lap fejléccel, élőfejjel legyen ellátva. Ezen programok használatakor a dokumentumok tetszés szerinti szempont alapján rendezhetők, a rendezési kulcs tartalmának változásakor (kontrollváltás) fejléc íratható, új lap kérhető stb. A batch programok gondoskodnak arról, hogy a diakritikus jelek ilyenkor a megfelelő sornyomtatón kiírható jellel legyenek helyettesítve. Ezen programok segítségével a szokásos könyvtári referáló kiadványok, listák, indexek, katalóguscédulák stb. elkészíthetők. A listák és indexek utalókat is tartalmazhatnak.

A CDS–ISIS szoftver rendelkezik olyan batch programmal is, amellyel nyomdai fényesedőgép (DIGISET 40T2 típusú) vezérelhető. Az eddig ismertett szolgáltatásokon kívül lehetővé teszi a betűnagyság és a betűtípus változtatását, a lapszám előrékkel való ellátását, "thumb index" (lapszéli mutató) készítését, egyes szövegrészek megismétlését minden lap vagy minden hasáb tetején, automatikus tartalomjegyzék készítését, táblázatok kitöltését stb.

3. táblázat
A megjelenítés összehasonlítása

Az eredmények megjelenítése	STAIRS–VS	CDS–ISIS
1. Online megjelenítés lehetséges	AQUARIUS	CDS–ISIS ONLINE MODULS
2. A képernyőn megjelenő információ tartalma osztályozható	fix mezők, paragrafusok megadhatók	tetszés szerinti képernyőkép alakítható ki

3. táblázat folyt.

Az eredmények megjelenítése	STAIRS-VS	CDS-ISIS
3. A képernyőn megjelenő információ formailag osztályozható	nem	tetszés szerinti képernyőkép alakítható ki
4. A megjelenített dokumentumok sorozatában lehet mozogni	előre-hátra lapozni, tetszés szerinti dokumentumra lépni	előre-hátra lapozni
5. A rekordok megjelenítési sorrendje szabályozható	SORT formátizált mező szerint RANK	növekvő vagy csökkenő frissesség szerint
6. Nyomatott output készíthető	MAIL, PRINT	SAVE
7. A nyomtatott információ tartalma szabályozható	csak a képernyő formában	szerkesztett nyomtatási formában – több hasáb – fejléc – utalók stb.
8. Fényszedőhöz kapcsolat van	külön IBM programokkal	DIGISET 40T2

4. A gépi környezet összehasonlítása

A két összehasonlított rendszer körülbelül azonos igényt támaszt a számítástechnikai környezettel szemben. Mindkét rendszer OS/VS operációs rendszert igényel (OS/VS1, OS/VS2, MVS, SVS stb.) vezérlőprogramként. Létezik olyan STAIRS változat, amelyik DOS/VS operációs rendszerrel fut, sőt a hírek szerint készül egy CMS-szel futtatható változat is. Az UNESCO tervei között is szerepel a CDS-ISIS DOS változatának kidolgozása. Ebben a munkában a SZÁMALK is részt kíván venni, sőt a rendszer online üzemmódjának DOS átdolgozása máris működik a SZÁMALK IBM 370/145-ös gépén.

A STAIRS-VS rendszer nagyrészt ASSEMBLER nyelven készült, de vannak PL/I nyelven írott kiszolgáló programok is. A CDS-ISIS esetén nagyobb szerep jutott a PL/I-nek, fele-fele arányban. Mindkét rendszert forráskódban és lefordított formában is megkapja a felhasználó. A CDS-ISIS rengeteg "testre szabási" lehetőséget kínál a felhasználónak (maximális rekordméret, átkódoló táblák, nyomtatási alapértelmezések, a különböző funkciók és speciális karakterek egymáshoz rendelkezésére stb.), ezért általában az installálás a rendszerparaméterek megadását és az összes program lefordítását is jelenti. Vagyis szükség van nemcsak a PL/I Transient Library-ra (ami a futtatáshoz kell), hanem PL/I Optimizing Compiler-re és a PL/I Resident Library-ra is.

Az online funkciók használata megkívánja, hogy a számítástechnikai környezet tartalmazzon egy IBM távadatfeldolgozási monitor programot is. A CDS-ISIS csak az IBM CICS (Customer Information Control System) monitorral tud együttműködni. A STAIRS-VS vagy a CICS-et, vagy pedig az IMS-t (Information Management System) igényli.

Mindkét rendszer használja a szokásos (standard) adatkezelő rutinokat (QSAM, BSAM, BDAM, ISAM), de a CDS-ISIS megköveteli a VSAM adatkezelő meglétét is.

Természetesen szükség van egy olyan számítógépre, amelyen a fenti rendszerek, monitorok, programok futtathatók (vagyis IBM 370, vagy 43xx sorozatú, illetve ezekkel kompatibilis központi egységre) és elegendő nagyméretű mágneslemez háttértárra. Az elegendő nagyság megbecsléséhez ki kell számítanunk a primér tárolási igényt: ez a bevinni kívánt rekordok száma szorozva az átlagos rekordmérettel. Ehhez adódik a primér adatok elérhetőségét biztosító segédfájlok lemezterület-igénye. Tapasztalatunk szerint ez utóbbiban a STAIRS-VS igényesebb: a primér igény duplája a tényleges lemezterület-igény; CDS-ISIS esetén ez a szorzó kb. 1,6. A batch programok futtatásához operatív tárolóra (memória) van szükség. Ebben a CDS-ISIS az igényesebb (a VSAM miatt), 300 Kbyte méretű operatív tároló szükséges; a STAIRS-VS megelégszik 120 Kbyte-tal. Az online programok futtatásához kb. 400 Kbyte méretű operatív tároló szükséges mindkét rendszer számára (ebben benne van a CICS által igényelt terület is).

És végül néhány szót az anyagiakról. A PLIOPT compiler és a CICS vagy IMS adattávfeldolgozási monitor havi bérleti díj ellenében kapható meg az IBM-től. Bérlni kell a STAIRS-VS rendszert is, a CDS-ISIS viszont ingyenes. A CDS-ISIS rendszert készítő programozói csoport az UNESCO könyvtárhoz tartozik (LAD = Library and Documentation Service). A rendszert az ENSZ költségén fejlesztették ki, ezért is nem kérnek érte térítési díjat, mindössze egy együttműködési megállapodás megkötését, amelyben a LAD vállalja a rendszer átadását és a felhasználó szakembereinek kiképzését, a rendszert elfogadó fél pedig nyilatkozatot ad, hogy a rendszer segítségével nyújtott szolgáltatások árába nem kalkulálja be a programozói költségeket.

Összegzés

Az eddigiekben részletesen áttekintettük a két programrendszer fő jellemzőit. A táblázatok alapján is nyilvánvaló, hogy a két rendszer nem fejlettség, kidolgozottság szempontjából tér el egymástól, hanem sokkal inkább abban, hogy más-más megközelítést adják a problémának. Olyan funkciók, melyek az egyiknél a rendszer lényegéhez tartoznak, a másiknál teljesen hiányozhatnak és fordítva.

A STAIRS programrendszer arra készült, hogy nagy tömegű szöveges információ hatékony kezelését terminálhálózaton keresztül tegye lehetővé, sok felhasználó egyidejű keresési igényét is képes legyen jól kiszolgálni. Ennek érdekében a teljes szöveget az eredeti formán kívül még egyszer, keresésre alkalmas formában, invertált fájlként is tárolja. Ez a módszer általánosan használatos a szöveges információtároló és -visszakereső programrendszereknél, így a CDS-ISIS is invertált fájl épít az elsődleges keresésre kijelölt mezőkből. A STAIRS-nek azonban az a szemlélete, hogy a tipikus felhasználásból kiindulva a teljes szöveget – annotációt, hosszabb szöveges mezőket is – invertálja, ezzel biztosítva a kényelmes "szabad szöveges" keresést. Úgy tűnik, ez a szolgáltatás a STAIRS-alapú adatbázisok legfőbb jellemzője. E mellett a CDS-ISIS koncepciójában oly fontos további tényezők itt szinte kidolgozatlanok. A STAIRS nagy gépekre való. Az előnyei (óriási háttértárolók és óriási adatmennyiségek) nagy hálózatra épülő, sokterminális felhasználásnál jelennek meg igazán. Tipikus felhasználása a sajtó számára készült adatbázis,

ahol az óriási mennyiségű szöveg lényegében különösebb emberi értékelő-előkészítő munka nélkül kerül a rendszerbe. Nincs tárgyszavazás, szakozás, a szöveg eredeti formájában lesz alapja a keresésnek. Jól használható ott, ahol a keresési szempontok előre nem határozhatók meg, ahol nincs szó tárgyszójegyzékről, deskriptorokról sem. Ennek a kényelemnek az ára persze nagy: az amúgy is óriási szövegmennyiséget kétszeresen kell tárolni a gépben. Olyan gépkapacitást igényel, ami hazai viszonyaink mellett csak távoli ábrádnak látszik.

Említsük meg, hogy az ilyen típusú adatbázis szinte kínálja a gépi szövegelemzés lehetőségét. Nagy tömegű és eredeti formájú szövegeknél óriási távlata van a számítógépes tartalomelemzésnek. Érdemes megfigyelni, hogy a STAIRS koncepciója meglepő módon éppen ebbe az irányba mutat: az invertált szójegyzék nemcsak a szó szövegbeli elérési helyét őrzi, hanem nyilvántartja, hogy melyik dokumentum, melyik mondatában, azon belül is hányadik szóként szerepel. Innét már egyenes út vezet a szavak együtt-előfordulásának elemzése, az összetett gyakoriságok stb. vizsgálata felé. A STAIRS máris hasznosít ebből valamit: más rendszerek által ritkán használt lehetőségként kínálja a szavak együtt-előfordulásának megállapítását, illetve a súlyozást.

A fenti kitérő után térjünk vissza a tipikus alkalmazáshoz. A programrendszer messze tekintő, igényesen kialakított része a tárolás és az erre épülő visszakeresés. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a rendszer input-output oldala a tárolási-keresési funkcióhoz képest láthatóan elhanyagolt, a könyvtári szabványokra és eljárásokra alig van tekintettel, és végezetül, nem hatékony az adatok gyakori módosításában, – kirajzolódik fő alkalmazási területe. A STAIRS programcsomag kitűnően használható – és ennek megfelelően használt is – a szakirodalmi referáló rendszerekben. Az óriási mennyiségű, akár több forrásból származó referátumok adatbázisát gyakran használják a STAIRS programokkal, retrospektív és kurrens (SDI) szolgáltatásokra.

A másik tárgyalt szoftver szintén használatos ezekre a funciókra, de adottságai figyelembevételével más összkép tárul elénk. A CDS–ISIS – mint egy korábban is sikeres és elterjedt programcsomag továbbfejlesztett változata – egy jellegzetes alkalmazási terület egyik legjobb megoldása. Nem lenne helyes, ha ezt az alkalmazási területet egyszerűen csak a könyvtári-információs rendszerekre szűkítenénk le. Helyesebb talán azt mondani, hogy a CDS–ISIS kidolgozott input/output rendszerével, árnyalt és rugalmas tárolási struktúrájával, valamint az erre épülő korszerű visszakeresési nyelvvel a szöveges adatbázisok korszerű eszköze. Sikerét a könyvtári információs rendszerek területén, jórészt szolgáltatásai kidolgozottságának köszönheti. Kényelmes eszköze a tartalmi feltárásának: ellenőrzött deskriptorjegyzék használható külön mezőben, vagy a hosszabb szövegben (pl. annotációban) elkülöníthetően is.

Szemben a STAIRS legkellemetlenebb korlátjával, itt a tárolt szöveges adat a terminál segítségével kényelmesen és olcsón módosítható. Ez teszi lehetővé széles körű alkalmazását minden olyan területen, ahol a tárolt adatok gyakran változnak, vagy az ésszerű munkaszervezés azt kívánja, hogy a bevitt tételek elemei folyamatosan és fokozatosan kerüljenek a rendszerbe. Tipikus alkalmazási területe a könyvtár, ahol a megrendeléstől a beérkezésem és állománybavételén át a tartalmi feltárásig vezető folyamat megkívánja a gépi nyilvántartástól a kényelmes napi bejegyzés és módosítás lehetőségét.

A vállalati információs rendszereknél is egyre gyakoribb az igény az ilyesfajta adatkezelésre. (A klasszikus adatbázisok viszont kevésbé támasztanak ilyen igényt, különösen nem, ha a rekordok szöveges bejegyzései változó hosszúságúak. A szövegben elrejtőző fogalmak szerinti keresés pedig tipikusan a szöveges információs rendszerek sajátja.) Azzal, hogy a CDS–ISIS az e területen oly nehezen megoldott online adatmódosítási lehetőséget nyújtja, várhatóan jelentősen kibővíti alkalmazási körét.

Két szemlélet, két eltérő megoldás. Összehasonlításukkal érzékelhetjük a szöveges adatbáziskezelés problémáit és a feladat bonyolultságát. A további érdeklődők számára mellékeljük a két szoftver bibliográfiáját, amelyet a SZÁMALK-nál működő számítástechnikai szakirodalmi adatbázis alapján állítottunk össze. (Az irodalomjegyzék hazai folyóiratállomány alapján az ISIS (BABILON) gépi rendszerrel készült.)

IRODALOM

1. HUBA Zoltán–TOLNAI György: Komplex Kutatási-Fejlesztési Információs Rendszer. (Tanulmány-kézirat) Természettudományi Központi Kutató Labor Bp. 1981.
2. Storage and Information Retrieval System for OS/VS (STAIRS-VS). Program Reference Manual (Program no. 5740–XR1). IBM, 1973.
3. ZIDEK, Pavel: Porovnání základních funkcí dialogových resersních systému Aszod, ISIS Dialog a Dialog.
4. CDS–ISIS. Reference Manual Rev. 7. Release 4.2. 1982. november. UNESCO 1982.

a) Minta a CDS–ISIS-re vonatkozó listából

KSH NEMZETKÖZI SZÁMÍTÁSTECHNIKAI OKTATÓ ÉS TÁJÉKOZTATÓ KÖZPONT

00001

DATA BASE = BIBLIO

20/05/8

KÉRDÉS KEZDETE

1. KERDES

DOBOS, J. ; ROMANSZKIJ, SZ. ; SIMANSZKIJ, B. STB. >RELJACIONNŪJ
DOSZTUP K BAZAM DANNŪH.< NAUCSNO-TEHNICSESZKAJA INFORMACIJA
SZERIA:2. /SZU/

- 1982. 4.SZ. P.4-9, A;2, T;1, B;13.

SZCZEPANEK, W. >HYBR METODY WIAZANIA JEZYKOW
INFORMACYJNO-WYSZUKIWAWCZYCH NA PRZYKLADE JEZYKA SLOW KLUCZOWYCH
I TEZAUUSA.< AKTUALNE PROBLEMY INFORMACJI I DOKUMENTACJI /L/

- 26.K. 1.SZ. 1981. P.7-10, A;4, T;1.

HUBA Z. >AZ ISIS-BABILON RENDSZER EGY PROGRAMOZO SZEMÉVEL.<
INFORMACIO-ELEKTRONIKA /M/

- 16.K. 5.SZ. 1981.SZEP.T. P.276-279, A;2.

KPCPCEV, P. >SZÁMÍTÓGÉPES KÖZPONTI FOLYÓIRAT-KATALOGUS ÉS EGYÉB KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉSI TÖREKVÉSEK BULGÁRIÁBAN.< INFORMÁCIÓ-ELEKTRONIKA /M/
- 16.K. 5.SZ. 1981.SZEPT. P.270-275, A;2.

VALANTIN, R.L. >CDS/ISIS AND MINISIS; A FUNCTIONAL ANALYSIS AND COMPARISON.<
- OTTAWA. INTERNATIONAL DEVELOPMENT RESEARCH, CENTRE, 1981. P.88, CM.25. - /IDRC-TS37E/

DANELIUK, F.A. >INFORMATION RETRIEVAL AND LIBRARY MANAGEMENT; AN INTERACTIVE MINICOMPUTER SYSTEM.<
- OTTAWA, INTERNATIONAL DEVELOPMENT RESEARCH CENTRE, 1978. P.16, CM.25. - /IDRC-TS14E/

BANKOWSKI, J. >OPROGRAMOWANIE RELACYJNEGO DOSTĘPU DO BAZ PAKIETU CDS ISIS.< INFORMATYKA /L/
- 1981. 1.SZ. P.17-21, F;14.

ZIDEK, P. >POROVNANI ZÁKLADNICH FUNKCI DIALOGOVYCH RESERSNICH SYSTÉMU...< CESKOSLOVENSKA INFORMATIKA-TEORIE A PRAXE /CS/
- 22.K. 6.SZ. 1980. P.170, T;1.

KOWALSKI, K. ; ZGRZYWA, K. >ISIS - ZARYS WŁASNOCI SYSTEMU.< AKTUALNE PROBLEMY INFORMACJI I DOKUMENTACJI /L/
- 24.K. 6.SZ. 1979. P.14-16.

>CDS/ISIS SYSTEM INSTALLATION MANUAL. REV. 2 - RELEASE 3.2, SEPTEMBER 1979.<
- H.N., K.N., É.N. 53 P. 29 CM. - /DIVISION OF THE LAD/

>CDS/ISIS CATALOGUED PROCEDURES. REV. 0 - RELEASE 3.2, SEPTEMBER 1979.<
- H.N., K.N., É.N. 128 P. 29 CM. - /DIVISION OF THE LAD/

00001

DATA BASE = BIBLIO

20/05/83

PAGE 2

>CDS/ISIS TERMINAL OPERATOR MANUAL. REV. 4 - RELEASE 3.2, SEPTEMBER 1979.<
- H.N., K.N., É.N. 99 P. 29 CM. - /DIVISION OF THE LAD/

>CDS/ISIS PHOTOCOMPOSITION MANUAL. REV. 0, AUGUST 1979.<
- H.N., K.N., É.N. 69 P. 29 CM. - /DIVISION OF THE LAD/

>CDS/ISIS: A GENERAL DESCRIPTION. DRAFT MARCH 1978.<
- H.N., K.N., É.N. 36 P. 29 CM. - /DIVISION OF THE LAD/

>CDS/ISIS REFERENCE MANUAL. REV. 5 - RELEASE 3.2, SEPTEMBER 1979.
<
- H.N., K.N., É.N., 185 P. 29 CM. - /DIVISION OF THE LAD/

b) A STAIRS-re vonatkozó lista

KSH NEMZETKÖZI SZÁMITASTECHNIKAI OKTATO ÉS TAJÉKOZTATO KÖZPONT

C0001

DATA BASE = BIBLIO

20/05/83

KÉRDÉS KEZDETE

1. KERDES

HAIM, S. >THE USE OF ONLINE INFORMATION RETRIEVAL AS A MARKETING TOOL IN THE DEFENSE INDUSTRY.< ONLINE. THE MAGAZINE OF ONLINE INF. SYSTEMS /EA/
- 6.K. 3.SZ. 1982. P.36-41.

QUINN, K.T. >THE INFORMATION CENTER - ANOTHER PERSPECTIVE.< ONLINE. THE MAGAZINE OF ONLINE INF. SYSTEMS /EA/
- 6.K. 4.SZ. 1982. P.11-23, A;7, B;15.

POOR, W. >STAIRS, A STORAGE AND RETRIEVAL SYSTEM APPLIED IN ONLINE CATALOGING.< SPECIAL LIBRARIES /EA/
- 73.K. 1.SZ. 1982. P.52-62, A;4, T;5, B;8.

SVÉD J. >SZÁMÍTÓGÉPES SZÖVEGFELDOLGOZÁS.< IBM TAJÉKOZTATO /M/
- 1981. 1.SZ. MÁRC. P.17-25, A;1.

>INIS; FIRST STEPS ON STAIRS. AN AIDE-MEMOIRE.<
- VIENNA, INTERNATIONAL ATOMIC ENERGY AGENCY, 1980. P.48, CM.30.
- /IAEA-INIS-17/REV.1./

>STORAGE AND INFORMATION RETRIEVAL SYSTEM FOR DOS/VS
/STAIRS/DCS/VS/ GENERAL INFORMATION MANUAL.<
- NEW YORK, IBM, 1976. 51 P. 29 CM. - /IBM/

>STORAGE AND INFORMATION RETRIEVAL SYSTEM FOR DOS/VS. PROGRAM REFERENCE MANUAL.<
- NEW YORK, IBM, 1979. 184 P. 29 CM. - /IBM/

BERENYI I. >STÖLPERSTEINE FÜR BRITISCHEN PARLAMENT-S-COMPUTER.< ONLINE. JOURNAL FÜR INFORMATIONSVARBEITUNG /NSZK/
- 1980. 12.SZ. P.992-993.

QUINN, K.T. >STAIRS SEARCH STRATEGY; IDEAS AND OPINIONS.< ONLINE REVIEW /EA/
- 4.K. 2.SZ. 1980. P.163-168, A;3, T;2, B;16.

KOTLAN, W. ; SCHARF, W. STB. >EDV-UNTERSTÜTZTE ARBEITSVERMITTLUNG IN ÖSTERREICH.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 29.K. 146.SZ. 1979. SZÉPT. P.37-43, A;7.

>PROBA AUTOMATIZACJI PROCESU WYSZUKIWANIA DANYCH O DOKUMENTACH PRAWNYCH-ZASTOSOWANIE PAKIETU STAIRS.< AKTUALNE PROBLEMY INFORMACJI I DOKUMENTACJI /L/
- 1976. 4.SZ. P.17-21, F;18.

FRITZ, F. ; GRANITZER, W. >EINSATZ VON STAIRS/VS-TLS IN EINEM DESKRIPTORORIENTIERTEN DOKUMENTATIONSSYSTEM.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 29.K. 245.SZ. 1979. MÁJ. P.123-130, A;7, B;3.

00001

DATA BASE = BIBLIO

20/05/83

PAGE 2

- WIDLAR, P. >DOKUMENTATION DES SOZIALVERSICHERUNGSRECHTS MIT ATMS
UND STAIRS.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 28.K. 243.SZ. 1979.DEC. P.369-377, A:11.
- DRAGULEV, V. ; SCHMID, H. >DER TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS IN
DER PRAXIS.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 27.K. 237.SZ. 1977. P.281-288, F:17.
- PULEW, . ; CHLEBAROW, J.A. STB. >STAIRS/VS IN EINEM
ZENTRALINSTITUT FÜR WISSENSCHAFTLICHE UND TECHNISCHE INFORMATION.<
IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 28.K. 241.SZ. 1979. P.219-226, F:19.
- PULEW, W.M. ; CHLEBAROW, J.A. STB. >STAIRS/VS IN EINEM
ZENTRALINSTITUT FÜR WISSENSCHAFTLICHE UND TECHNISCHE INFORMATION.<
IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 28.K. 241.SZ. 1979.JUL. P.219-226, A:7.
- LÖCKEMANN, P.C. ; MAYR, H.C. >RECHNERGESTÜTZTE INFORMATIONSSYSTEME
<
- BERLIN, SPRINGER-VERL. 1978. P.XII,368, CM.24.
- SCHERRER, M. ; ZELLER, CH. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS-VS
IN DER PRAXIS. TEIL 5: DOKUMENTATION IN DER PNEUMOLOGIE, EINEM
SPEZIALGEBIET DER KLINISCH-POLIKLINISCHEN MEDIZIN.< IBM
NACHRICHTEN /NSZK/
- 26.K. 236.SZ. 1977. P.176-180, F:16.
- DOERK, P. ; FISCHER, R. >ERFAHRUNGEN MIT EXTERNEN
MAGNETBANDDIENSTEN.< NACHRICHTEN FÜR DOKUMENTATION /NSZK/
- 29.K. 2.SZ. 1978.APR. P.69-73, A:3, B:6.
- BOBROWSKI, J. >PROCEDURA AKTUALIZACJI BAZY DANYCH SYSTEMU STAIRS.<
INFORMATYKA /L/
- 13.K. 5.SZ. 1978. P.1-3, A:3.
- DRAGULEV, V. ; SCHMID, H. STB. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM
STAIRS/VS IN DER PRAXIS.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 27.K. 237.SZ. 1977.OKT. P.281-288, A:6, B:5.
- SCHERRER, M. ; ZELLER, CH. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS
IN DER PRAXIS.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 27.K. 236.SZ. 1977.JUL. P.176-180, A:3, B:8.
- SEMURS, F. ; WEILER, F. >TEXTMANAGEMENT UND DOKUMENTATION< IBM
NACHRICHTEN /NSZK/
- 27.K. 236.SZ. 1977.JUL. P.214-221. A:7, B:10.
- JACOBS, C. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS IN DER PRAXIS.<
IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 27.K. 235.SZ. 1977.APR. P.101-104, A:3.

00001

DATA BASE = BIBLIO

20/05/83

PAGE 3

- HERMANN, W. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS IN DER PRAXIS.<
IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 26.K. 231.SZ. 1976. P.231-242, F:17.
- FISCHER, R. ; DÖERK, B. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS IN
DER PRAXIS. TEIL 3: DIE BIOMEDIZINISCHE LITERATURDATENBANK HOECHST.
< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 27.K. 234.SZ. 1977.FEBR. P.28-32, A:2.
- PASTUSIAK, A. ; PECZYNSKA, N. ; RUMINSKA, T. >ADAPTACJA PAKIETOW
TEXTPAC I STAIRS W INFORMATYCZNYCH SYSTEMACH DOKUMENTACYJNYCH.<
INFORMATYKA /L/
- 12.K. 2.SZ. 1977. P.15-18, A:2.
- FISCHER, R. ; DÖERK, B. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS IN
DER PRAXIS. TEIL 3: DIE BIOMEDIZINISCHE LITERATURDATENBANK HOECHST.
< IBM NACHRICHTEN /ISZK/
- 26.K. 233.SZ. 1976.DEC. P.379-383, A:5.
- SVĚD J. >A STAIRS/VS PROGRAMRENSZER BÖVITETT VALTOZATAI.< IBM
TÁJÉKOZTATÓ /M/
- 1976.DEC. 3.SZ. P.25-26.
- CONRADI, J. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM STAIRS/VS IN DER PRAXIS.
TEIL 2. ELEKTRONISCHE STEUERRECHTSDOKUMENTATION.< IBM NACHRICHTEN
/NSZK/
- 26.K. 232.SZ. 1976.OKT. P.289-294, A:5.
- STELLMACHER, I. >GESTALTUNG BENUTZERFREUNDLICHER ABFRAGESPRACHEN.<
ANGEWANDTE INFORMATIK-APPLIED INFORMATICS /NSZK/
- 18.K. 9.SZ. 1976. P.383-391, A:2, B:10.
- HERMANN, W. ; HERMANN-HASENMÖLLER, U. >DAS TEXTINFORMATIONSSYSTEM
STAIRS/VS IN DER PRAXIS.< IBM NACHRICHTEN /NSZK/
- 26.K. 231.SZ. 1976.JUL. P.236-242, A:13, B:30.
- BOBROWSKI, J. >PROBA AUTOMATYZACJI PROCESU WYSZUKIWANIA DANYCH O
DOKUMENTACH PRAWNYCH - ZASTOSOWANIE PAKIETU STAIRS.< AKTUALNE
PROBLEMY INFORMACJI I DOKUMENTACJI /L/
- 21.K. 4.SZ. 1976. P.17-21, A:6, B:4.

NUMBER OF ANNOTATIONS PRINTED = 33
END OF SEARCH DURATION 00'24Ü

KORSZERŰEN – GÉPESÍTÉS NÉLKÜL A klíringszolgáltatás

BIEGELBAUER PÁL

Móttó: "Mi nem akarjuk azt elvégezni, amit mások jobban tudnak, de ugyanakkor nem hagyhatjuk másokra, amit mi jobban tudunk."

(Ben Rugaas)

A mottóban idézett mondat az IFLA 1978. évi konferenciáján hangzott el, amelynek központi témája a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének (UAP) programja volt. E program, meghirdetése óta – méltán – divat lett. Aki csak valamit is ad magára, legyen előadó vagy publikátor, hivatkozik az UAP-ra. A korszerűség kellékévé vált. Hisz valóban, nincs a könyvtárosi tevékenységnek olyan területe, mely közvetlenül vagy közvetve ne kapcsolódna e célkitűzéshez.

A problémát nem a program divatjellege okozza, ezt csak pozitívként könyvelhetjük el, hanem ami ezzel jár – nevezetesen a gépesítés – egyedül korszerűnek való kiáltása, a korszerűség helytelen értelmezése. Természetes, hogy a gazdaságilag, technikailag fejlett országokban (ahonnan az UAP gondolata is származik) e program meghirdetésekor a gépesített könyvtári rendszereket, a bennük rejlő lehetőségeket is számba vették, együtt emlegették, és az ezzel foglalkozó dokumentumok egészben vagy részben az UAP-ot a gépesítéssel kapcsolják össze. Innen is a téveszme: modern, korszerű a könyvtári életben csak az lehet, ami komputerezált.

Am a korszerű sohasem csak a formájában, hanem elsősorban a tartalmában az. A program lényege az egyetemes hozzáférhetőség megteremtése, a gépesítés csak eszköz, amely meggyorsíthatja, hatékonyabbá teheti megvalósítását, de nem létfeltétele annak. A lényeglátás hiánya szülte korszerűsködés eredménye a csak a formák vonzerejétől megszédült, a belső tartalmat és a valós lehetőségeket számba nem vevő, nemhogy megvalósító könyvtári gépesítések sora. Gyakori eset, hogy az addig manuálisan végzett tevékenység helyett több költséggel, nagyobb létszámmal, hosszabb átfutási idővel silányabb, vagy éppen csak az előző mértékét megüto szinten produkálják – ugyanazt. Kellő felkészültség, pénz és háttér híján – jelentős eredményként feltüntetve – félmegoldások és látványos fiaskók születtek. A gépesítésre áldozott több éves kemény munkával sok helyen utolérték több évvel ezelőtti önmagukat, és egy tapodtat sem léptek előre.¹

Az alábbiakban egy olyan, tartalmában és szellemében korszerű vállalkozásról számolok be, amely nyolc éves töretlen működésével és szerény eredményeivel bizonyította létjogosultságát, és amely, ha kis mértékben is, de hozzájárul a dokumentumok egyetemes hozzáférhetőségének, napjainkban oly sürgetően szükséges programjának megvalósításához.

Ez a vállalkozás az *Országos Széchényi Könyvtár Könyvek Központi Katalógusának klíringszolgáltatása*.

Mi a klíringszolgáltatás?

Az angol clearing szó sokadik jelentése a pénzügyi körökben elterjedt és terminus technicus-szá vált kliringelés, azaz a bankátutalás. Ennek analógiájára e kifejezés az információellátásban is tért hódított, mint információátutalás. A Könyvek Központi Katalógusa (a továbbiakban KKK) monopolhelyzetben van, a könyvtárak ide jelentik külföldi könyvbeszerzéseiket. Ez nemcsak a könyvek és lelőhelyük regisztrálását, valamint a keresett művek lelőhelyeiről való passzív tájékoztatást teszi lehetővé, hanem – a kutatói igényeknek mintegy elébe menve – aktív tájékoztató tevékenységre is módot ad: a központba befutó információ, nevezetesen a könyvtárak által beszerzett és a KKK-nak bejelentett külföldi könyvek címlírásainak *átutalását* más információs központokba, szakkönyvtárakba. Ami a bankátutalásoktól megkülönbözteti, az az, hogy a KKK számára az átutalás révén nem vész el az információ, építi a betűrendes lelőhelykatalógust, a címbejelentéseknek csak a másolatát, vagy ha ilyen van, a fölös cédulákat továbbítja.

A szükséglet, amely a klíringszolgáltatást létrehozta – a tárgy szerinti tájékozódás igénye. Ennek kielégítésére a betűrendes központi katalógus alkalmatlan, egy országos szakrendi lelőhelykatalógus pedig a jelenlegi körülmények között megvalósíthatatlan.² Maradéktalanul csak egy gépesített központi nyilvántartás oldaná meg a kérdést³, de az csak egy későbbi időpontban képzelhető el. Az Országos Gyarapodási Jegyzék, mely 13 éven át jelent meg, szintén a tematikus tájékozódás igényét lett volna hivatott kielégíteni, de feladatának oly mértékig hiányosan tett eleget⁴, hogy 1974-ben megszüntették.

1975-től a rendelkezésre álló lehetőségeket gondosan számbavéve a KKK a hatékonyabb és korszerűbb szaktájékoztatás érdekében egy új kiadvány (Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek) megjelentetését kezdte el, és létrehozott egy merőben új, közvetett tájékoztató tevékenységet, a klíringszolgáltatást. E szolgáltatás lényege, hogy a beérkező címanyagot, szerződéses partnerei igényeinek megfelelően szakok szerint csoportosítja, a cédulákról szükséges mennyiségben másolato(ka)t készít, és ezeket a partnerek által kért időpontban továbbítja.

A partnerek – önként vállalkozó országos szakkönyvtárak – igényük, lehetőségük és szakterületük szükségletei szerint a kapott címanyagból vagy szakkatalógust építenek, vagy szakterületi gyarapodási jegyzéket adnak ki. Több klíringpartner mindkettőre vállalkozott.

A klíringállomás működése

A klíringszolgáltatás lelke a KKK keretében működő klíringállomás. Munkáját a katalógusszerkesztés munkájához szervesen kapcsolódva végzi (ld. a folyamatábrát!).

A könyvtáraktól a KKK-ba érkező címbejelentéseket először *szétválasztják* a következők szerint:

- a gyűjtőköridegen anyag kiszűrése (az ENSz, FAO dokumentumok egy része, a 16 oldal alatti kiadványok, a Magyarországon megjelent idegen nyelvű kiadványok stb.),

- a klíringpartnerek igényeinek megfelelően a szakok szerinti válogatás,
- a szláv- és a nem szláv nyelvű anyag szétválasztása (a KKK-ban a fenti bontásban külön tartják nyilván a könyveket).

A szakok szerinti válogatás után a partnerek által nem igényelt anyag céduláit azonnal beosztják a központi katalógusba.

A klíringszolgáltatás szempontjából a legfontosabb, és e szolgáltatás minőségét döntően meghatározó tevékenység a *szakok szerinti válogatás*. A KKK tevékenységében ez az egyetlen munkafolyamat, ahol a bejelentett mű tartalmi vonatkozásai a mértékadók. A 24 klíringpartner mintegy 240 szelekciós szempontjának mérlegére kerül⁵ a címleírások igencsak sovány információja. Az abban közöltek alapján kell eldönteni, melyik partner profiljába vág az adott mű.

A tartalmi megközelítés eszközei és problémái: A *nyelvismeret* legalább passzív szinten igen fontos. A válogatást végző munkatárs számára elsődleges információ a mű címe. Problémát csak az amúgy is jelentéktelen mennyiségben érkező, nem indoeurópai nyelvű bejelentések értelmezése okoz, valamint ezen nyelvek megfejtését segítő szótárak hiánya. Ilyen esetekben a szakjelzet nélküli bejelentésekkel nem tud mit kezdeni a klíringállomás.

A *szakjelzet* a cím után a legfontosabb tájékozási eszköz. Ez az, ami a címfordítás alapján született döntéseket erősíti, vagy ritkábban módosítja. Problémák:

- gyakran nem szerepel a címbejelentéseken;
- ha az osztályozás nem az ETO, hanem más rendszer szerint történik, információ értékük a rendszer ismeretének híján nulla (kivéve a tárgyszavazást);
- ha a szakozás az ETO alapján történik, de nem disztinktív, mit sem ér (pl. életrajzi mű: 929 Smith);
- ha az osztályozás az ETO alapján történik, disztinktív, – és vélelmezzük, hogy a jelzet valóban fedi a mű tartalmát – ez esetben sem történhet automatikusan a válogatás (pl. egy csak "politika" jelzettel ellátott cédulát, ha a mű egy közép-kori esemény e vonatkozásait tárja fel, nem az Országgyűlési Könyvtárba irányítják – holott a politika az ő gyűjtőköre –, hanem az MTA Történettudományi Intézetébe).

A *rutin* a szakjelzet nélküli cédulák és a semmitmondó címek esetén is jelentős segítség. A sorozatcímek, a szerző(k) munkásságának, a jelentő könyvtárak gyűjtőkörének, valamint az impresszum adatai közt szereplő kiadó profiljának ismerete támpontot nyújthat a tárgy szerinti válogatásban.

A *segédkönyvek* és a központi katalógus állandó használata magától értetődő. A címben szereplő személyek és események, a szűk szakmai körökben használt szak kifejezések tartalma csak ezek segítségével deríthetők ki. Problémát a KKK feladataihoz mérve szegényes és elavult segédkönyvtár jelent, amelynek gazdagításához és frissítéséhez a saját erőfeszítéseiken túl már egy partner (OMIKK) segítségét is igénybevétték. A beérkező cédulák első szétválogatásakor már kiderül – hogy a könyvtárak vagy csak annyit cédulát küldtek, amennyire a központi katalógus szerkesztéséhez van szükség, vagy többet. Amennyiben többet, a klíringállomás a fennmaradó cédulákat eredetiben továbbít-

hatja partnereihez. (Néhány könyvtár – MTA Központi Könyvtára, OMIKK, BME stb. – a gyarapodásáról készült cédulákat megkülönböztetett színű kóddal ellátva, külön a klíringállomás számára is elküldi.) Ha azonban a cédulák csak a központi katalógus számára elegendők – és ez a gyakoribb – a klíringállomás következő feladata a *másolás*.

Az anyagnak kb. 20%-a nemcsak egy, hanem több klíringpartner gyűjtőkörébe is tartozik, sőt, ha társadalomtudományi kézikönyvről érkezik bejelentés, akkor a Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek szerkesztősége is kap másolatot.

A partnerek panaszai legritkábban a válogatásra, illetve a kapott anyagra vonatkoznak, a legtöbb kifogás a másolatok minőségét éri. A klíringállomás tevékenységében a legyengébb láncszem a másolás. A jelentő könyvtárak által küldött cédulaanyag nagy része maga is sokszorosított, az eljárástól függően erősen eltérő minőségben. Előfordul olyan cédula is, amely már eredetiben is csaknem olvashatatlan. Elképzelhető, hogy másolatban mennyire "elhalványul" a bejelentés információértéke.

A KKK-nak saját másoló berendezése nincs, ezt a munkát az OSZK sokszorosító laboratóriuma végzi. A másolás folyamán egyszerre több, egymástól különböző minőségű, színű cédula kerül a sokszorosító készülékbe, melyek egymástól eltérő expozíciós időt igényelnének. Ennek az igénynek a cédulák mennyisége és sokfélesége miatt nem lehet eleget tenni. Hogy a problémát legalább enyhítsék, a másolás előkészítése során csoportosítják az egyforma minőségű cédulákat, és a másolást követő ellenőrzés során az olvashatatlan vagy hiányos másolatokat kiegészítik.

(Bár a folyamatábrából egyértelműen kitűnik, és a KKK funkciója ismeretében önmagától értetődő, mégis meg kell említeni, hogy a másolás után az eredeti cédulák az előrendezést követően a központi katalógusba kerülnek.)

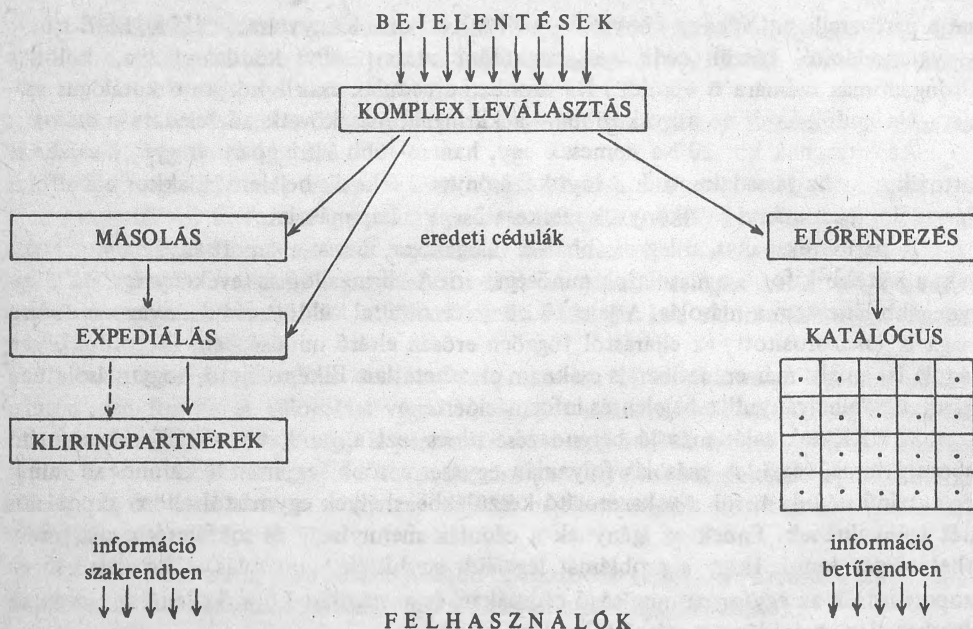
Az ellenőrzött másolatok *expediálása* a partner intézményekhez általában negyedévenként történik, ettől csak a partnerek kívánságára tér el a klíringállomás.

A KKK munkatársai évenként legalább egyszer a szerződésben foglalt kötelezettségek *ellenőrzése*, valamint *módszertani segítségnyújtás* és kölcsönös *tapasztalatcsere* céljából felkeresik partnereiket. Az évenkénti találkozások során áttekintik, értékelik a végzett munkát, egyeztetik, felülvizsgálják, szükség esetén módosítják a válogatás szempontjait, hogy az újonnan felmerülő kutatói igényeknek, az új szakterületeknek is helye legyen a szakterületi központi lelőhelynyilvántartásokban.

A klíringállomás az elmúlt nyolc év során közel másfélmillió cédulát tett tartalmi mérlegre, 270 ezret másoltatott, és csaknem 450 ezer cédulát küldött partnereinek.

* * *

A következő oldalon levő folyamatábra a könyvtári címbejelentések útját kíséri nyomon a tájékozódni kívánó felhasználóig.

A klíringpartnerek

A klíringszolgáltatás megindítását megelőző igényfelmérés, tájékozódás és tájékoztatás után azon intézmények, amelyek nemcsak jó ötletet láttak az ügyben, hanem vállalkoztak is az információ vételére, adatbázis építésére és a tájékoztatásra, szerződést kötöttek az Országos Széchényi Könyvtárral.

1975-ben huszonegy partnerrel indult a vállalkozás. Nyolc év alatt két partner visszalépett, öt intézmény viszont csatlakozott.⁶

Jelenleg huszonnégy partnere van a klíringállomásnak.

Mint ahogy a táblázatból is kitűnik, a társadalomtudományok (a legszélesebben értelmezve) területén a partnerek révén megvalósult a szakterületi lelőhelytájékoztatás. A természet- és alkalmazott tudományok területén a külföldi könyvek tematikus lelőhelynyilvántartása viszont rendkívül hiányos. Nincs gazdája – a matematikának (kivétel: kombinatorika, matematikai statisztika, programozó matematika), – a fizikának, – a kémiának, – a biológiának (kivétel: botanika, zoológia), – az orvostudománynak és közegészségügynek (kivétel: állatorvostudomány), – a hadtudománynak és haditechnikának, valamint a vízépítésnek és vízgazdálkodásnak.

Túlméretezettnek tűnik viszont a PRODIFORM gyűjtőköre, mely magába foglalja a műszaki tudományokat és az ipart minden ágazatával együtt. Sokkal célszerűbb lenne, ha a műszaki és ipari tudományok információs szakközpontjai vennék át ezt a plusz terhet ettől az utóbbi időben az átszervezésektől megroppant, de becsülettel helytálló intézménytől.

A klíringpartnerek szerződésben vállalt kötelezettsége, hogy a klíringállomástól kapott cédulaanyagot szakkatalógus és/vagy gyarapodási jegyzék formájában alkalmassá tegyék a szaktájékoztatásra. A huszonnégy partner közül hat katalógust épít és kiadványt is szerkeszt. Négy könyvtár a szakkatalógus mellett betűrendes katalógust is szerkeszt.

Klíringpartner		Gyűjtőkör	Katalógust épít		Kiadványt szerkeszt	Kiadvány címe
Kódja	Megnevezése, rövidítése		Szak	Betű		
B 1	Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) KKK Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek (KTK) szerk.	társadalomtudomány (csak kézikönyvet)	–	–	+	– Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek
B 1	OSZK Információs osztály (OSZK Inf.)	hungarika	–	–	+	– Hungarica Irodalmi Szemle – Külföldi Magyar nyelvű Kiadványok
B 2	ELTE Egyetemi Könyvtár (ELTE EK)	filozófia, pszichológia, vallás	–	–	+	Bibliográfia a magyarországi nagy- és szakkönyvtárak bel- földi filozófiai szer- zeményeiből. Bibliográfia a ma- gyarországi nagy- és szakkönyvtárak által beszerzett külföldi valláselméleti és val- láskritikai irodalom- ból
B 3	MTA Analecta Linguistica szerk.	nyelvészet	–	–	+	Analecta Linguistica
B 4	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK)	report irodalom	+	–	–	–
B 5	Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár (Agroinform)	botanika, zoológia, állatorvostan, mezőgazdaság, élelmiszeripar	+	–	+	Külföldi Mezőgazdasági Szakkönyvek
B 7	Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)	pedagógia, tankönyvek, nevelés-pszichológia	–	–	+	Külföldi Pedagógiai Könyvek Országos Gyarapodási Jegyzéke
B 8	Országgyűlési Könyvtár (OGYK)	politika, jog, legújabbkori történelem	+	+	–	–
B 9	Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára (KSH)	statisztika, matematikai stat., demográfia	+	–	–	–
B 10	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)	szociológia	+	+	–	–
B10/Z	FSZEK Zenei Szakkönyvtár	zene	+	+	–	–
B 11	Budapesti Műszaki Egyetem Fizikai Intézet Tudománytörténeti Kutatócsoport (BME-TTKCS)	tudományelmélet, tudománytörténet	+	–	–	–
B 12	Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára (MKKEKK)	közgazdaságtudomány	+	–	–	–

Klíringpartner		Gyűjtőkör	Katalógust épít		Kiadványt szerkeszt	Kiadvány címe
Kódja	Megnevezése, rövidítése		Szak-	Betű		
B 14	Állami Gorkij Könyvtár (ÁGK)	irodalom-tudomány, szépirodalom, folklór	+	-	+	- A világirodalmi központi katalógus gyarapodási jegyzéke - Zenei Szakirodalmi Tájékoztató (Függelék)
B 37	MTA Földrajztudományi Kutató Intézet Könyvtára (MTA Földr. Int.)	földrajz, térképészet, geomorfológia	+	-	+	MTA Földrajztudományi Kutató Intézet Könyvtára, Gyarapodási Jegyzék (beszerkesztve a klíringanyag)
B 278	Építésügyi Tájékoztató Központ (ÉTK)	építészet, építőipar	+	+	-	-
B 318	MTA Történettudományi Intézet (MTA Tört.Tud.Int.)	történelem	-	-	+	Külföldi történettudományi kiadványok országos gyarapodási jegyzéke
B 560	Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum (MAFIF)	filmművészet	+	-	-	-
B 577	Központi Múzeumi Igazgatóság Dokumentációs és Tájékoztatási Osztály (KMI)	néprajz, archeológia, múzeológia	- (terv)	-	- (terv)	-
B 741	PRODINFORM	kohó- és gépipar, nehézipar, könnyűipar, számítástechnika	+	-	+	- Kohászati Új Külföldi Könyvbeszerzések - Műszeripari és Híradástechnikai Új Külföldi Könyvbeszerzések - Szerszámgépipari Új Külföldi Könyvbeszerzések
B 981	Magyar Színházi Intézet (MSZI)	színház	-	-	+	- Külföldi színházi tárgyú könyvek a magyarországi könyvtárakban
B1005	Magyar Testnevelési Főiskola Könyvtára (TF)	sport, testkultúra, szabadidő	+	-	+	- Testnevelési Főiskola Könyvtári Gyarapodási Jegyzék (függelék)
B1700	OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK)	könyvtár, dokumentáció, információ-elmélet	+	-	+	- Könyvtári és Informatikai Központi Gyarapodási Jegyzék
GY87	Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára (KTMF)	közlekedés, járművek, távközlés	- (terv)	-	-	-

Bár a klíring szolgáltatás a *szakterületi* lelőhelynyilvántartás diaszpórikus megvalósítása, mégis gyakorlattá vált e partnerek körében a betűrendes nyilvántartás is. Erre az a felismerés vezette őket, hogy a kutatók egy része a téma szerinti keresést a szakbibliográfiákban végzi, és a könyvtárakban eleve konkrét műveket keres, s ha azok nincsenek meg, akkor jóljön a helyben használható központi katalógus.

A klíring partnereknek több mint a fele kiadvány szerkesztése és kiadása révén végzi a tájékoztatást. Két kiadvány, a Magyar Színházi Intézeté és az ELTE Egyetemi Könyvtáré nem szak-, hanem betűrendben közli a gyarapodást. Míg az előbbinél a gyűjtőkör eleve szűk mivolta indokolja a döntést, addig az utóbbiban szerencsésebb lett volna a "filozófia" és a "vallás" nem éppen szubtilis distinkcióját egy kicsit finomabbá tenni, tovább bontani.

A partnerek túlnyomó részét tájékoztató tevékenységük teljesebbé tétele ösztönözte a klíring szolgáltatásba való bekapcsolódásra. A kiadványszerkesztősek és az egy kutatócsoport kivételével mindegyik intézmény, mint külföldi könyvgyarapodását jelentő könyvtár is partnere a Könyvek Központi Katalógusának. Ha összehasonlítjuk a partnerek által bejelentett cédulák és a klíring szolgáltatás révén nekik küldött cédulák mennyiségét, képet kaphatunk arról, hogy milyen arányban bővül az adott szakterületről tájékoztatható külföldi könyvek mennyisége. (Az összehasonlítás adatai az 1982. esztendőre vonatkoznak, és csak a jelentő partnerek szerepelnek benne.)

<i>Klíringpartner</i>	<i>A bejelentett cédulák száma</i>	<i>A klíringállomástól kapott cédulák száma</i>	<i>Információ-gyarapodás %-ban</i>
ELTE EK*	14 400	2 216	15%
AGROINFORM	7 278	946	13%
OPKM	13 197	439	3%
OGYK	10 625	3 553	33%
KSH	4 631	763	16%
FSZEK	5 606	2 335	42%
MKKEKK	3 220	2 622	81%
ÁGK	9 785	5 918	60%
MTA Földr. Int.	80	326	407%
ÉTK	1 944	1 816	93%
MTA Tört. Tud. Int.	430	2 404	559%
MAFIF	60	66	110%
KMI	nem jelentett	3 227	–
PRODINFORM	1 020	7 121	698%
MSZI	200	370	185%
TF	44	64	145%
KMK	2 273	870	38%

*Az ELTE EK esetében nem az 1982-es adatok, hanem az 1981–82–83-as év átlaga szerepel.

Az információgyarapodás százalékos kimutatása a partner profiljába tartozó, és az állományában nem szereplő művek százalékát jelzi, hisz gyakran olyan művek címleírásait kapja, amelyek saját állományában már megvannak. Ilyen esetben az információgyarapodás a plusz leőhelykódot jelenti, ami alkalmat teremt a gyűjtőör-illetékes partnerkönyvtárak számára a párhuzamos beszerzések analitikus vizsgálatára.

Bármennyire is imponálók – számszakilag is – a klíringszolgáltatás eredményei, még korántsem kihasználta a benne rejlő lehetőségek. Nemcsak a gazdátlan tudományterületek illetékes szakkönyvtárainak érdektelensége miatt, hanem a már meglévő, a szolgáltatás eredményeképp született tájékoztató eszközök (katalógusok, kiadványok) szűkörű használata miatt is. Több partnernél a szakterületi központi katalógus eldugott helyen, szinte hozzáférhetetlenül "lapul", csak a munkatársak számára ismert a létük, a kutatók nem is tudnak róla.

A leőhelytájékoztatáson kívül a szolgáltatás útján kapott cédulaanyag lehetőséget kínál még sok hasznos tevékenységre:

- a gyarapítási munka hatékonyabbá tételére (ezzel a lehetőséggel egyedül a Testnevelési Főiskola Könyvtára él),
- az egész országot átfogó szakirodalmi könyvbeszerzést vizsgáló összehasonlító tanulmányok végzésére,
- a saját gyűjtőörhöz tartozó irodalom különböző szempontú vizsgálatára (ezt a lehetőséget ragadta meg az irodalomtudomány területén Komáromi Sándor tanulmányával – Könyvtári Figyelő 1983/1. sz. 40–48.p.),
- vagy csupán – a témájában gyenge információs bázissal rendelkező kutatócsoport számára – a munkához elengedhetetlen, hozzáférhető külföldi irodalom leőhelyének ismeretére (ezért vállalja a kapott cédulaanyag szakkatalógussá szerkesztését pl. a BME Tudománytörténeti Kutató Csoport).

Ezek a lehetőségek ma még gyakorlatilag mind kihasználatlanok.

A klíringszolgáltatás nyolc esztendeje nem az egyenletes fejlődés időszaka volt. A szolgáltatás kihasználására új és új ötletek születtek és haltak el. Konceptió, anyagiak, munkaerő híján és az átszervezésektől megzavarva a partnerek sokszor képtelenek voltak feladatukat teljesíteni. A szolgáltatásról hallva új partnerek jelentkeztek, valós lehetőségre épülő ígértes tervek vannak megvalósulóban a régi partnerek részéről is. A klíringszolgáltatás állandó mozgásban, fejlődésben vagy éppen megtorpanások közepette működik.

A kiadványok egyetemes hozzáférhetősége programjának megvalósításához elengedhetetlen a hozzáférni kívánt dokumentum leőhelyének ismerete. Ezt teszi lehetővé a központi katalógusok betűrendes nyilvántartásánál gazdagabban a klíringszolgáltatás, mert megteremtette a szak szerinti leőhelytájékoztatást.

A könyvtárak együttműködési készsége közismert. Egy szolgáltatás, amely az együttműködésre épül és nyolc éve működik, csoda. Legnagyobb érdeme, hogy VAN.

JEGYZETEK

1. Aki az eddigi eszmefuttatásból azt a következtetést vonja le, hogy a könyvtári munka gépesítése ellen foglalkozást állást, az téved. A megfelelő háttérű könyvtári gépesítések – ilyenek is vannak – bízható kezdetei a valóban korszerű könyvtári szolgáltatásoknak. Ám a könyvtári gépesítés fenntartás nélküli, minden áron való szorgalmazása a jelen körülmények között koraszülött eszme. És nem a gyermeknek, hanem az inkubátornak kell felnőni hozzá.
2. Ennek okai: – sok könyvtár szakjelzet nélkül jelenti állományát; – a könyvtárak különböző osztályozási rendszereket használnak; – azonos osztályozási rendszer esetén (pl. ETO) is a szakozás az adott könyvtár gyakorlatához, sajátos igényeihez igazodik, azaz egy mű esetén is jelentős eltérések fordulhatnak elő; a KKK munkatársai részéről az autopszia híján csak a címléírásra támaszkodó szakozás és a szakjelzetek felülbírlása felelőtlen vállalkozás lenne. A fenti okok miatt országos, szakrendi cédula lelőhelykatalógus nincs is a világon.
3. E témában ld.: KONDOR Imréné: A Könyvek Központi Katalógusa. = Könyvtári Figyelő 82/6. 611–620.p., mely cikk a gépesített központi katalógus megvalósításának egyik lehetőségét vizsgálja fel.
4. A bejelentéseket a beérkezés sorrendjében közölte, ugyanazon mű későbbi bejelentése esetén újraközléskor a jelentő könyvtárak kódjait nem kumulálta, mutatók híján kezelése nehézkes volt, a reményt, hogy megjelenése feleslegessé teszi a szakterületi és helyi jellegű gyarapodási jegyzékeket, nem váltotta be.
5. Partnerenként kb. tíz válogatási szempont szerepel. Példának két partner kívánságlistája – rövidítve: FSZEK – szociológia, osztályok, rétegek, csoportok, nemzetiségi kérdés, szabadidő, nőkérdés, tömegkommunikáció, futurologia, szociális gondoskodás, lakáskérdés, társtudományok stb.; ÉTK – építészet, építőipar, építőmérnöki tudományok, területrendezés, településtervezés, lakberendezés, rekonstrukció stb. A fenti szempontokat gyarapítja, hogy mit *nem* kérnek a partnerek az adott szakterületről.
6. Visszalépett az MTA Irodalomtudományi Intézete és az OIK. Csatlakozott az ÁGK, BME tudománytörténeti kutató csoport, a KG Informatik*, a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola és az OMIKK. A gazdátlanul maradt irodalomtudomány és szépirodalom válogatását és gyűjtését nem szüneteltette a kllingállomás, hanem új gazdát keresett és talált az ÁGK-ban.

UNESCO szerződések

Az UNESCO-val két téma kidolgozására kötött szerződést az IFLA.

1. A bibliográfiai információ határokat átszelő adatáramlása. (Jelenlegi helyzet, a következő 5–10 évben várható fejlődés, akadályozó tényezők, a nemzetközi és nemzeti szinten szükséges intézkedések.)
2. A vakok számára készült dokumentumok hozzáférhetőségének javítása. (A vakok könyvtárait felsoroló jegyzékek, a vakokhoz szóló könyvtári szolgáltatások, a vakok által használható dokumentumok hozzáférhetőségének javítása nemzetközi és nemzeti szinten.)

IFLA Journal. 1984. 1. no.

*Ma PRODIFORM

TÖREKVÉSEK A MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS ÉS DOKUMENTÁCIÓS HÁLÓZAT KIALAKÍTÁSÁRA

SEBESTYÉN GYÖRGY

A hazai társadalomtudományi információ és dokumentáció (TID) kifejlesztésére irányuló tervek és kezdeti eredmények arra biztatnak, hogy számba vegyük az 1982–1983-as időszak fejleményeit, annál is inkább, mivel ez a két esztendő különösen eseménydúsnak mondható: a Társadalomtudományi Információs Munkabizottság (TIM) javaslata alapján sor került a TID bázisintézményeinek kijelölésére; idevágó tevékenységük egyeztetésére, mintegy összefogására. A katalizátor szerepére a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK) vállalkozott. Ugyancsak az MTAK osztja szét – a TIM tag-ságával egyeztetve – azt a pénzügyi alapot a szakközpontok között, amelyet a Tudomány-politikai Bizottság (TPB) Társadalomtudományi Koordinációs Bizottsága (TKB) bocsátott rendelkezésre. Az említett két év szakmai, szervezeti és pénzügyi eredményei viszonylag kedvező feltételeket és légkört, az eddiginél biztosabb alapokat teremtettek a TID országos hálózatának kialakításához és fejlesztéséhez. "Bebizonyosodott, hogy az intézményi-diszciplináris érdekelttség kézzelfoghatóvá vált, megnövekedett a hálózati-kooperációs munka iránti érdeklődés."¹

Milyen konkrét lépésekhez vezetett, és milyen konkrét eredményeket hozott ez az érdeklődés, illetve érdekelttség?

Először is a társadalomtudományi tájékoztatásban alapvetően érdekelt könyvtárak és intézmények intenzív tervezőmunkába kezdtek. Ezt jelzik azok a tanulmányok, előterjesztések, amelyeket a fenti intézmények a TIM-hez nyújtottak be. Ezeket beküldésük, illetve megvitatásuk sorrendjében, a teljesség igénye nélkül az alábbiakban röviden bemutatjuk.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára (MKKEK) a "Számítógép alkalmazása a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárában" című koncepciója² élénk visszhangot váltott ki a TIM 1982. július 2-i ülésén. A viszonylag terjedelmes tanulmány részletes ismertetésére itt nem vállalkozhatunk, viszont a rá vonatkozó kommentárokból, szakértői véleményekből idézve olyan kulcskérdésekre mutathatunk rá, amelyek nemcsak a szorosabban vett közgazdaságtudományi információ, de a társadalomtudományi információ hazai problematikájának szempontjából is igen tanulságosak lehetnek.

A számítógépesítés egyik alapvető célja, hogy a párhuzamosan, több helyütt ismeltelen végrehajtott munkafolyamatokat vagy munkafázisokat egy helyen, egy alkalommal végezzék el. Szőnyi Katalin szakértői véleményében³ erről a következőket olvashatjuk: "Messzemenően egyetértek azzal, hogy «a könyvtárnak el kell érnie, hogy minden tétel

egyetlen egyszer kerüljön feldolgozásra és adatrögzítésre.» (9. old. 2. bek.) "Ezt az alapvetet nem csak az MKKEK-n belül kellene érvényesíteni, hanem mindazon intézmények vonatkozásában, amelyek Magyarországon közgazdasági szakirodalmi információt dolgoznak fel."⁴ Ez utóbbi megjegyzés kapcsán rá kell mutatnunk arra, hogy vizsgált területünkön minden elgondolás helyességének egyik legfontosabb fokmérője az, hogy egy adott intézmény társadalomtudományi információs és dokumentációs tevékenységének megtervezésekor mennyiben illeszkedik az országos szintű integráció koordinátái közé; ugyanis csak így értelmezhetjük helyesen és tarthatjuk be az "egyenjogúság elvét"⁵.

Ennek a szemléletnek akár csak kismértékű, esetenkénti hiánya is vitatható elgondolásokhoz vezethet, mint ahogy azt a fentebb említett tanulmány egyik részében olvashatjuk. Megint idézzük a szakértői véleményt: "Erősen vitatható azonban az anyag azon megállapítása, miszerint «a visszakereső tájékoztatás feltételezi a tájékoztató intézmény önálló technikai bázisát» (4. old. 1. bek.), hiszen az anyag maga is megállapítja a 20. oldalon, hogy a «nagygépes rendszer nem tudja a nagygépet kellően kihasználni.»"⁶

Az országos szintű integráció felé vezető út kezdetén, mielőtt nekifogunk a tervezés feladatának, mindenekelőtt azt kell számbavennünk, milyen valós igények léteznek, mivel rendelkezünk, és miről van tudásunk, ami ezeknek az igényeknek a kielégítésére eredményesen felhasználható. Ezzel kapcsolatban a TIM elnöke kijelentette: "Először azonban azt kell tisztázni, hogy kinek kell a gépesített közgazdasági információ? Feltehető, hogy nem egy egyetemnek, hanem minden érdeklődőnek a rendelkezésére kell állnia. Sok olyan adatbázis van, amit már külföldön kitaláltak. Nekünk tehát a saját, magyar vonatkozású inputot kell adnunk (pl. az új gazdasági mechanizmus gazdaságpolitikájának feldolgozását), amire adottságaink megvannak. Nem kell világ-közgazdasági adatbázist csinálni, hanem le kell szűkíteni reális területekre, figyelembe véve a valós igényt és szellemi kapacitást."⁷

Végül, de nem utolsósorban a MKKEK koncepció kapcsán utalni kell arra is, hogy a társadalomtudományi információval és dokumentációval kapcsolatos szaknyelvünkben több vitás terminológiai kérdés van.⁸

Az **Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)** – mint a pedagógiai információs rendszer (PIR) országos bázisintézménye – előterjesztésében konkrét feladatait vázolja fel.⁹ A szakértői vélemény szerint: "Az előterjesztés foglalkozik a felhasználók részéről jelentkező igények felméréseivel. Erre a kérdésre részben – a felhasználói kör összetételére vonatkozóan – maga az előterjesztés megadja a választ, szükséges viszont még a szolgáltatások feldolgozási szintjeinek és fajtáinak felmérése, kialakítása – ami szintén befolyásolja az osztályozási, indexelési koncepció kialakítását."¹⁰ Messzemenő egyetértéssel lehet üdvözölni azt a megkülönböztetett figyelmet, amellyel az előterjesztés a PIR "klasszikus elemeit" – pl. adatlap, címleírás, indexelő nyelvi alapszótár, osztályozó és indexelő nyelvek kifejlesztése – és az ezekkel kapcsolatos szabványosítási követelményeket kezeli. Joggal várható, hogy az idevágó feladatok megoldása "képesé teszi a PIR-ben együttműködő intézményeket, hogy egységes adatlap és kitöltési útmutatás, valamint az egységes osztályozó és indexelő nyelvek és az osztályozási-indexelési útmutató birtokában megkezdje a gépi adatbázis felépítését, az egységes, osztályozott és indexelt adatlapokon való feldolgozás bevezetésével."¹¹ Csak helyeselhető ez a szemlélet, amely a

könyvtári és a tájékoztató munka konkrét feladataiból kiindulva, a tájékoztatósi termékek realizálását szüntelenül szem előtt tartva, lépésről-lépésre törekszik a gépesítés irányába. (Megjegyzendő különben, hogy az OPKM külön javaslatot készített a PIR fejlesztési koncepciójának és információkereső nyelveinek kidolgozásához szükséges elemző tanulmányok tematikájára.¹²) A TIM elnöke a PIR-előterjesztéssel kapcsolatos tanulságokat így foglalta össze: "az előterjesztés a következő problémákat veti fel:

- Kinek van szüksége a pedagógiai automatizált információra? Először azt kell feltárni, kinek szólna, kb. hányan vannak, akik felhasználhatják azt? Ehhez ismerni kell a jelenlegi és a várható helyzetet.
- Ki tartaná fenn ezt az információs rendszert? Mibe kerül egy ilyen rendszernek nem csak a felállítása, de az üzemben tartása?
- Melyek lennének azok a nemzetközi adatbázisok, amikből át lehetne venni már az elején az információkat?
- Mi az a specifikus terület, amelyhez magyar input kell?"¹³

Az idézett felszólalásban szereplő két utolsó kérdés 1982 őszén különös aktualitást nyert. Ekkor rendezték meg ugyanis Athénben azt a találkozót, amely az UNICEF információs hálózat kialakításával foglalkozott – ezen az OPKM képviselője is részt vett.¹⁴ Ez az új kapcsolat remélhetőleg tovább bővíti a magyar közreműködést az ENSZ információs és dokumentációs intézményeiben, programjaiban és rendszereiben.

Szintén határozott és pontos elképzelésekről tanúskodik a **Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)** által kiépítendő Szociológiai Tájékoztató Rendszer (SZTÁR) ismertetését tartalmazó előterjesztés is.¹⁵ Az előterjesztés meghatározza a potenciális felhasználók körét: "A feltételezett megrendelők köre felöleli a kutatóhelyeket (nem pusztán a társadalomtudományiakat), az állami és pártszerveket, a felsőfokú oktatási intézményeket, valamint a közép- és nagyvállalatok egyes csoportjait. Ez utóbbiak köréből joggal várhatunk nagyszámú megrendelést, hiszen köztudott, hogy a korszerű vállalatvezetésnek a változó piaci, igazgatási és vezetéstudományi viszonyok között szüksége van általános szociológiai ismeretekre."¹⁶ A rendszer használó-orientáltságára nagy hangsúlyt fektetnek, mert "a szolgáltatás tartalmi profiljának folyamatos korrekcióját a megrendelők igényei szerint"¹⁷ kívánják végezni. A SZTÁR konkrét produktumainál igyekezni fognak a társadalomtudományi információs tevékenység központi problémáját – azaz a fogalmi-terminológiai nehézségeket, kétértelműségeket, bizonytalanságokat – kiküszöbölni: "A tudományos kutatás igényeinek megfelelően rendszerünket magas színvonalú visszakeresési segédeszközökkel bővítjük ki. Minden figyelemfelhívó laphoz két deskriptorláncot készítünk, melyek a számítógépes visszakeresést szolgálják. A deskriptorláncok a folyóiratcikk fogalmi behatárolását, azonosítását teszik lehetővé. Az egyik deskriptorlánc deduktív módon, az átfogóbb kategóriák oldaláról, a másik pedig a lehető legszűkebb tárgyszerűséget követve jellemzi a cikk tartalmát."¹⁸

Széles körben ismert az a tevékenység, amelyet az **Országgyűlési Könyvtár (OGYK)** a hazai társadalomtudományi információ területén folytat.¹⁹ Az OGYK-nak közel tízéves értékes tapasztalat áll rendelkezésére, mióta 1974-ben a TPB határozata alapján kijelölték a politikai szakirodalom információs szakközpontjának, s megindította szolgáltatásait. Mind a gépi berendezések vonatkozásában, mind az információs rendszer és szolgáltatások területén a TIM anyagi támogatásával is – folyamatos továbbfejlesztést végez.

Többször felvetődött olyan gazdaságpolitikai adatbázis létrehozásának a gondolata is, amely az érdekelt hazai intézmények együttműködésének keretében jönne létre, és amelyet az irányítás szempontjából érdekes társadalomtudományi ágakban – a szükségleteknek megfelelően – tovább lehet majd szélesíteni. Ez a terv – többszöri kísérletek ellenére – a hetvenes évek folyamán nem valósult meg.

Az 1982-es év reménykeltő fordulatot hozott: a régóta vajdó kooperációs tervek egy szerződéstervezetben öltöttek formát, amelyet a **Központi Statisztikai Hivatal (KSH)** készített el. A szerződő felek a következők: Külkereskedelmi Minisztérium, KSH, Magyar Nemzeti Bank, MTA, Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium.

A szerződés célja – elsősorban a szerződő felek közreműködésével – közös számítógépes gazdasági szakirodalmi információs rendszert kifejlesztteni, illetve működtetni. Arról, hogy az egyes dokumentumok bibliográfiai feldolgozását melyik intézmény végzi el, a szerződő felek, illetve az együttműködésben részt vevő intézmények egymás között, szabad megegyezéssel döntenek. Ezen túlmenően azonban minden együttműködő intézmény maga gondoskodik arról, hogy a szabványosított formátumú adatlapokról a feldolgozott információk a gépi adathordozókra kerüljenek.

Az információs hálózat központi egysége a KSH számítóközpontjában lesz, a KSH dolga tehát a gazdasági szakirodalmi adatbázis megteremtésével, folyamatos fejlesztésével, valamint üzemeltetésével kapcsolatos feladatok elvégzése. Az információk centralizált számítógépes feldolgozásának szervezési és operatív funkcióit a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat keretében működő Tájékoztatás-szervezési osztály látja el.

A KSH vállalja a gazdasági szakirodalmi kooperáció megszervezését a szerződő felek és az ebben érdekelt információs intézmények között, oly módon, hogy a KSH az egyes intézményekkel kétoldalú szerződéseket köt majd az egyes együttműködési feladatok megvalósítására.

A kooperáló intézmények a dokumentumokat szabványosított módon dolgozzák fel. Ennek a szabványosított formának a kidolgozását a KSH vállalja a szerződéstervezet szerint. Vállalja továbbá a számítógépes gazdasági szakirodalmi információs központ létrehozását, valamint rendelkezésre bocsátja a szükséges számítógépkapacitást.

Az információs hálózat keretében folyó kooperáció főbb céljait a következőképpen lehet összefoglalni.

- A világszerte növekvő dokumentumárak ellensúlyozására égetően szükséges a különböző intézmények beszerzési politikájának összehangolása.
- El kell érni azt, hogy a kooperációban részt vevő intézmények az eddiginél gyorsabb ütemben és magasabb színvonalon jussanak hozzá a gazdasági információkhoz.
- Az együttműködésben részt vevő intézmények között fokozatosan meg kell szüntetni a párhuzamosan végzett könyvtári és dokumentációs feldolgozást, első lépésben a külföldről beszerzett dokumentumokat illetően.
- Az együttműködő intézmények által feldolgozott dokumentumokra vonatkozó információs hálózat minden tagjának rendelkezésére álljon.

A kooperációban előreláthatólag a következő intézmények fognak résztvenni: KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, KSH Számítóközpont, KSH Gazdaságkutató Intézet, Magyar Nemzeti Bank Könyvtára, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóintézet, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Országos Tervhivatal Könyvtára, Országos Tervhivatal Terv-

gazdasági Intézete, Pénzügykutatási Intézet, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, OMFB Rendszertechnikai Iroda, Országgyűlési Könyvtár, KOPINT Külkereskedelmi Információs Központ.

E rövid beszámoló keretében nem szólhattunk a TID fejlesztésének valamennyi eddigi tapasztalatáról és valamennyi érdekelt intézmény munkájáról. A felvázolt kép azonban hiányos maradna, ha nem említenénk meg – csak utalásszerűen – az Országos Széchényi Könyvtár olyan területeken kifejtett tevékenységét, amely egyrészt elválaszthatatlan a TID legfontosabb feladataitól, másrészt igen értékes technikai tapasztalatokat is ad (pl. bibliográfiai számítógépesítés, központi katalógusok korszerűsítése stb.).

Az OSZK-nak a TID vonatkozásában is igen fontos szerepe van a nemzeti könyvtári központi szolgáltatások és az ehhez szorosan kapcsolódó tevékenység ellátásában. A központi szolgáltatások szerepét és jelentőségét már a 3. Országos Könyvtárügyi Konferencia is kiemelte.²⁰ Több mint tíz évvel később, 1982-ben a Könyvtári Figyelő *"A nemzeti könyvtár központi szolgáltatása"* c. tematikus száma jelentős fejlődésről tájékoztatta a szakmai közvéleményünket.²¹ Az OSZK egyrészt a nemzeti könyvtári funkciókból következő gyakorlati tevékenységének konkrét produktumaival, másrészt az ezek realizálása során szerzett módszertani tapasztalatokkal is kiemelkedő szerepet tölt be a magyar társadalomtudományi tájékoztatás ügyében.

Mindez elválaszthatatlan azoktól a könyvtári forrásfeltáró, valamint bibliográfiai regisztrálási munkálatoktól, amelyek a hungarika dokumentumokkal kapcsolatosak.²² *A Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása* című főirány elfogadása óta e tevékenység jelentősége még nagyobb hangsúlyt kapott hazánk tudományos és kulturális életében.²³

A magyar történelem és kultúra tárgyi, írásos emlékeinek számbavételére, forráskiadványok, szaktudományi bibliográfiák, topográfiák készítésére, archívumok létesítésére a TKB kutatási alapot hozott létre, melynek szétesztásával 1978-ban az OSZK-t bízta meg. Az e területen jelentkező koordinációs feladatok ellátásában az OSZK fő partnere az MTA és a Művelődési Minisztérium közös Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága.²⁴ Egyébként az együttműködés igénye már régebben is megvolt, és ennek alapján "a könyvtári előkészületek már korábban megkezdődtek, vezető könyvtáraink időben felismerték: az előző periódusok tapasztalatainak, valamint a tudományos kutatás (elsősorban a "nemzeti" tudományok komplex kutatására irányuló törekvések) többször kifejezésre juttatott igényeinek ismeretében erősíteni kell a legjelentősebb könyvtárakra, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárra háruló (művelődéstörténeti és tudománytörténeti szempontú, valamint a közművelődés igényeit figyelembe vevő) hungarika kutatásokat, azon belül, mint valódi könyvtári hivatást: a gyűjtést és a feltárást."²⁵

IRODALOM

1. RÓZSA György: A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 30. évf. 1983. 6. sz. 213–217.p.

2. Számítógép alkalmazása a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárában. Bp. 1982. MKKEKK. 21, IV p. Gépirat.
3. SZÖNYI Katalin: Szakvélemény a "Számítógép alkalmazása a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárában" című anyagról. Bp. KSH. 1982. jún. 25. 3 p. Gépirat.
4. Uo. 1.p.
5. HORVÁTH Tibor hozzászólása az MKKEKK 3. sz. jegyzetünkben ismertetett anyagához. = Emlékeztető a TIM 1982. július 2-i üléséről. Bp. 1982. TIM. 2 p. Gépirat.
6. Ld. 4.sz. jegyzet 2.p.
7. RÓZSA György: Összefoglalás, következtetés. = Emlékeztető a TIM 1982. július 2-i üléséről. Bp. 1982. TIM. 4–5.p. Gépirat.
8. DÚZS János hozzászólásában egyebek között utalt arra, hogy az MKKEKK 3. sz. jegyzetben ismertetett anyagában a mikroadatfeldolgozással kapcsolatos terminológiát, valamint az NTMIR-re vonatkozó megállapítások egy részét pontatlannak tartja. = Emlékeztető a TIM 1982. július 2-i üléséről. Bp. 1982. TIM. 3.p. Gépirat.
9. A Pedagógiai Információs Rendszer gépi adatbázisa kialakításának előkészületei. (Előterjesztés a TIM részére) Bp. 1982. OPKM. 4.p. Gépirat.
10. SZÖNYI Katalin: Vélemény a Pedagógiai Információs Rendszer gépi adatbázisa kialakítása előkészületei című előterjesztéséről a TIM részére. Budapest, 1982. június 28. KSH. 1 p. Gépirat.
11. Ld. 10. sz. jegyzet, 3–4. p.
12. A Pedagógiai Információs Rendszer fejlesztési koncepciójának és információkereső nyelveinek kidolgozásához szükséges elemző tanulmányok tematikai áttekintése. Budapest. 1982. OPKM. 6. p. Gépirat.
13. RÓZSA György: Összefoglalás, következtetések. = Emlékeztető a TIM 1982. július 2-i üléséről. Budapest. 1982. TIM. 5–6. p. Gépirat.
14. BUDAI Tamás: Beszámoló és újtjelentés a gyermekekkel kapcsolatos témákkal foglalkozó (UNICEF) információs hálózat kialakításának tárgyában 1982. nov. 3–5. között Athénben megrendezett találkozóról. Budapest, 1982. OPKM. 6.p., valamint:
BUDAI Tamás: UNICEF információs hálózat létrehozása = Tudományos és Műszaki Tájékoztató. 30. évf. 1983. 3. sz. 106–107. p.
15. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár által kiépítendő Szociológiai Tájékoztatói Rendszer vázlatos ismertetése. Budapest. 1982. FSZEK. 3 p. Gépirat.
17. Ld. uo. 2. p.
18. Ld. uo.
19. PAPP G.: Igények és lehetőségek a társadalomtudományi információban. = Népszabadság. 1978. okt. 14. Beszélgetés Vályi Gáborral, az Országgyűlési Könyvtár igazgatójával, valamint VÁLYI Gábor: Társadalomtudományi dokumentáció és információ. Esettenulmány a politikai, valamint az állam- és jogtudományi információs szakközpont előkészítéséről. = Könyvtári Figyelő. 23. évf. 1977. 5–6. sz. 418–429.p.
20. Országos központi szolgáltatások: Országos Könyvtárügyi Konferencia, 3., Ágazati ülés. Budapest. 1970. (Rend. a Művelődésügyi Minisztérium. (Előadáskivonatok. /Szerk.: SEBESTYÉN Géza.) Budapest, 1970. OSZK soksz. 75, 8 p.
Ua. = Könyvtárügyi tanulmányok. 3. Budapest, 1971. 333–409. p. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványai 28.)

21. A nemzeti könyvtár központi szolgáltatásai. A Könyvtári Figyelő tematikus száma. = Könyvtári Figyelő. 28. évf. 1982. 6. sz. 561–670. p.
22. HAVASI Zoltán: Könyvtári forrásfeltárás és retrospektív bibliográfiai munkálatok. = OSZK Híradó. 22. évf. 1979. 11/12. sz. 211–217.p.
 HAVASI Zoltán: A könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának kerettervéről. = OSZK Híradó. 21. évf. 1978. 6/7. sz. 146–149.p.
 HAVASI Zoltán: A könyvtári hungarika kutatás helyzete, a munka továbbfejlesztésének feladatai. = OSZK Híradó. 26. évf. 1983. 1/2. sz. 12–22. p.
23. HAVASI Zoltán: Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása. = Magyar Könyvszemle. 95. évf. 1979. 4. sz. 347–368. p.
24. Ld. a 22. sz. jegyzet első két tételét.
25. Ld. a 23. sz. jegyzetünket. 352.p.

GYŰJTÉST RENDEZETT Salt Lake City városi könyvtára két új fiókkönyvtár építésének támogatására; egy-egy (igen takarékosra tervezett) épület ugyanis 566 000 dollárba kerül, a város pedig csak 100–100 dollárt tud juttatni erre a célra. Az egyik fiókkönyvtár építésére a kampány első napján 276 000 dollár jött össze.

Library Journal, 1983. szept.

A SPANYOL TUDOMÁNYOS, MŰSZAKI INFORMÁCIÓS ÉS DOKUMENTÁCIÓS INTÉZET (Instituto de Información y Documentación en Ciencia i Tecnología) belső szervezetét 1983-ban átalakították. Öt kutatási szervezeti egységet, és ezek segítésére három szolgáltató részleget hoztak létre. A kutatási egységek a spanyol tudományos eredményekkel (ezek automatizált adatbázisainak létrehozásával és ezzel kapcsolatos bibliometriai vizsgálatokkal); a C.S.I.C. (Consejo Superior de Investigaciones Científica – Legfelsőbb tudományos kutatási tanács) programjainak dokumentációs támogatásával; statisztikai adatokkal és bibliometriával; bibliográfiai tájékoztatással és SDI szolgáltatással; dokumentációs nyelvészettel és automatizált fordítással foglalkoznak. A három szolgáltató részleg: Reprográfia – Adattájékoztatás (és bibliográfiai konzultáció) – Kiadványok. Az átszervezés az igazgatásban is hozott személyi változást.

Revista Española de Documentación Científica, 1983. 3.no.

ISKOLAI KÖNYVTÁRAK KÖZPONTI ELLÁTÁSA

MEZEI GYÖRGY

Az iskolai könyvtárak központi ellátásának gondolata már a 70-es évek elején, kevéssel az 1971. decemberben megjelent "Irányelvek"¹ kiadása után felmerült a könyvtárosokban. Megerősítették bennünk ezt a gondolatot a külföldi könyvtárakban (pl. a gelsenkircheni és a brémai Városi Könyvtárban²) látott hasonló kezdeményezések. Erősítő tényező volt még az új általános iskolai tanterv bevezetése, amely végleg szakított a korábbi egykönyvűséggel és alapvető követelménynek tekinti a korszerű iskolai könyvtár meglétét, amely a tanár és tanítvány számára egyaránt az önálló ismeretszerzés műhelyét jelenti. Az iskolai könyvtárak különösen fontosak az ingerszegény környezetben élő, hátrányos helyzetű tanulók számára, akiknek az iskolai könyvtár az olvasóvá váláshoz életre szóló indítást adhat, pótolhatja a családi impulzusokat.

A szépen és gondosan megfogalmazott irányelvek azonban korántsem biztosítják mindenütt az elvek megvalósításához szükséges gazdasági erőforrásokat, ezek megszerzése érdekében sokszor kell kitartó és küzdelmes érveléssel az erre illetékes gazdasági szervek-nél felvilágosító munkát végezni.

A 80-as években a szorító külső és belső gazdasági tényezők hatására ismét előtérbe került a közös fenntartású iskolai és közművelődési könyvtárak gondolata (a cikk végén található válogatott irodalomjegyzékből kitűnik, hogy sokan és sokféle módon, több oldalról közelítették meg ezt a kérdést). A magam részéről a következőkben két megoldási modellt szeretnék felvázolni, talán ezeknek ismerete is előbbre viheti az ügyet. Az első, a teljes közművelődési integráción alapuló, az ajkai Városi Könyvtár által kidolgozott ellátási rendszer; a második, könyvtárunk, a győri Városi Könyvtár által működtetett, nem integrált ellátási megoldási változat.

Az *ajkai* integrált ellátási rendszer beindításakor a jogi rendezés alapja az ajkai Városi Tanács 13.395/1979. sz. utasítása volt, amely megbízta az ajkai Városi Könyvtárat, hogy a város általános iskoláinak könyvtárait (8 egység), központi ellátásban részesítse, egyben intézkedett az erre a célra szolgáló költségvetési összegek megfelelő átcsoportosításáról. Az átcsoportosítást megkönnyítette az, hogy Ajkán az általános iskolák központi gondnokság útján gazdálkodtak, a könyvtári fejlesztésre szolgáló hitelek addig sem voltak az egyes általános iskolák kezelésében. A rendszer megindulását megelőző értekezleten ellenvélemények is voltak; nem minden iskolaigazgató vette jónéven, hogy az általános iskolai könyvtárak állományát a Városi Könyvtár gyarapítsa.

A városi könyvtár az iskolai könyvtárak ellátására egyidejűleg 1 fő létszámot és 50 000,— Ft könyvbeszerzési hitelt kapott. 1980-ban már 80 000,— Ft volt a könyvbeszerzésre fordítható összeg, ma pedig már nem különítik el a Városi Könyvtár költség-

vetésében az iskolai könyvtárak fejlesztésére biztosított keretet. 1983. évben 250 000,- Ft volt a könyvtár beszerzési kerete, ebből az iskolákra kb. 110 000,- Ft jutott. A Városi Könyvtár ma már módszertani irányítást és segítséget is nyújt az iskolai könyvtáraknak, a hálózatba tartozó más letéti könyvtárakhoz hasonlóan. Az ellátási rendszer keretében összesen 4443 iskolai tanuló részesül központi ellátásban, ebből beiratkozott olvasó 1431 fő.

Az iskolai és az ellátó rendszert működtető Városi Könyvtár feladatait, a jogokat és kötelezettségeket 24 pontban foglalták össze. A megállapodást minden iskolával külön megkötik, amelyet a könyvtár és az iskola igazgatója írja alá, érvényességéhez szükséges a Művelődési Osztály vezetőjének jóváhagyása. A megállapodás rendkívül körültekintően intézkedik az iskolai könyvtárak eddigi állományának átvételéről, annak leltározásáról állományellenőrzés útján. A selejtezésre kiválogatott anyag is a Városi Könyvtár állományába kerül. A további állománygyarapítás az iskolák érdekeinek messzemenő figyelembevételével történik: valamennyi iskola részére biztosítják az "Új Könyvek" állománygyarapítási tanácsadót és az iskola az Új Könyvekben szereplő törzsszám közlésével kérheti a Városi Könyvtártól a szükséges példányszámot. A beérkezett igényeket összesítés után a Városi Könyvtár rendeli meg, és a központi feldolgozás után juttatja el az igénylő könyvtárhoz. Lehetőség van arra, hogy az iskolai könyvtár állományát átcsoportosítás vagy antikvár vásárlás útján is gyarapítsák.

Az iskolai könyvtárak állományáról a Városi Könyvtárban sommás raktári lapot vezetnek, ez segítséget nyújt a szerzeményezéshez és a könyv útja is nyomon követhető. Az ellátó központ folyamatosan segíti az állomány épségének védelmét kötetés, folyamatos selejtezés útján, és gondoskodik arról is, hogy a 3/1975. sz. KM-PM együttes rendeletben meghatározott leltározást a megfelelő időszakban elvégezzék.

A feldolgozás során a katalóguscédulák jelölése és irányítása központilag történik, az iskolai könyvtárosok kötelessége, hogy azokat a mindenütt egységesen szerkesztett szótárkatalógusba beosszák szerző, cím, földrajzi hely és tárgyszó alapján. Az állomány összesített nyilvántartását kibővített adatokat tartalmazó törzslapok segítségével végzik. A törzslap nemcsak a központ által kiadott és visszavett kötetek darabszámát mutatja, hanem választ ad az állomány csoportok szerinti megoszlásáról, és tartalmazza az állomány értékadatait is.

A győri Városi Könyvtár által kezdeményezett megoldásnál a kiindulás alapfeltétele volt az, hogy az iskolai könyvtárak külön hálózatban maradjanak, és a tanácsi közművelődési könyvtárak tapasztalataik átadásával segítsék az iskolai könyvtárak hálózatba szerveződését, a központosított ellátórendszeri szolgáltatás megteremtését. Ezért első lépésben kísérleti jelleggel működő iskolai könyvtári központ létrehozását kezdeményeztük, amely a Városi Könyvtár részlegeként működik, mindaddig, amíg nincsen arra alkalmas pedagógiai intézmény, amely a könyvtári ellátás megszervezésének és fenntartásának további gondjait magára vállalja. Az első két évről röviden már beszámoltunk a Könyvtáros 1979. évi 12. számában, így az ott közöltek nem ismétlem.³

A győri modell esetében a két hálózat nem integrált, hanem egymás melletti, mellérendelt szervezeti formában működik. Az anyagi eszközöket is külön kezeljük, amelyre az államháztartásban bevezetett kettős könyvvitel miatt is szükség van. A beszer-

zett könyvtári dokumentumok az iskolai könyvtári központ leltári nyilvántartásába kerülnek, az egyes iskolák innen kapnak letéti állományt. A beszerzés teljes mértékben az "Új Könyvek" jelölései alapján történik. Az ajkai megoldással szemben Győrben nem vették át az iskolai könyvtárak korábbi állományát, és nem korlátozták az iskolákat az önálló könyvbeszerzésben. A központi ellátásra a Városi Tanács először póthitel formájában nyújtott lehetőséget, 1980. év óta azonban az előirányzat külön tétel formájában a Városi Könyvtár költségvetésében szerepel. A kezdeti évi 150 000,— Ft, az 1983. évre már 400 000,— Ft-ra emelkedett. Ezt az emelkedést magyarázza az is, hogy először csak tíz általános iskola tartozott az ellátó rendszerbe, ma már a város valamennyi általános iskoláját bekapcsoltuk a szervezetbe.

A táblázat a letétbe adott állomány évenkénti alakulását szemlélteti

Iskola	Könyv (db)						
	1978	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	Össz.
Ady	416	276	233	354	136	199	1614
Balassi	415	275	232	354	138	199	1613
Gárdonyi	416	276	232	354	136	199	1613
Móra	416	276	233	354	136	199	1614
Móricz	416	275	232	354	136	199	1612
Münnich	452	275	233	354	145	199	1658
Ságvári	416	275	232	354	136	199	1612
Váci	415	275	232	354	136	199	1611
Zalka	415	276	232	354	136	199	1612
Kék Iskola	416	276	233	355	136	199	1615
Piros Iskola	208	558	332	377	158	214	1847
Zöld Iskola	90	304	259	1609	158	214	2634
Gombos	—	—	—	344	221	288	853
József A.	—	—	—	352	221	288	861
Kossuth	—	—	—	340	221	288	849
Kun Béla	—	—	—	347	220	288	855
Németh L.	—	—	—	345	220	288	853
Petőfi	—	—	—	347	220	288	853
Radnóti	—	—	—	332	219	288	839
Barna I.	—	—	—	363	219	288	870
Tárogató u.	—	—	—	—	—	261	261
Összesen	4491	3617	2915	8297	3448	4983	27751
Kötelező irodalom állománya:					500	1110	1610
Összesen							28361

1983-ban a város általános iskoláiban 16 552 fő volt a tanulók száma, és ezeknek több mint 50%-a, vagyis 8386 volt beiratkozott olvasó. Így tehát nem számítva az iskolai könyvtárak saját állományát egy tanulóra 1,77 kötet, egy olvasóra 3,5 kötet letéti állomány jutott. 1982. évtől a kötelező olvasmányok nagyobb számban történő beszerzését is megkezdtük, jelenleg 1610 kötetre rúg ez az állomány.

**Az Iskolai Könyvtári Központ állományának műfaj szerinti
megoszlása és értéke**

Év	Szépirodalom	Szakirodalom	Ifjúsági	Összesen	Érték e/Ft
1978	2792	132	1565	4489	273,8
1979	5179	324	2587	8090	309,3
1980	7447	423	3237	11107	428,6
1981	11348	1394	5384	18126	706,0
1982	15683	1583	6832	24098	976,7
1983. IX. h.	18181	1970	9310	29361	1190,7

A táblázatból is kiolvasható egy örömteli-dinamikus fejlődés, amely egyúttal gondjaink növekedésével is együtt jár. Bár a Városi Könyvtár az iskolákkal kötött szerződésben nem vállalta sem a módszertani tanácsadás, sem az állomány iskolai elhelyezésének gondjait, számunkra is nehézséget jelent az, ha az iskolák az általunk juttatott állományt nem tudják megfelelően elhelyezni, és ebből adódóan hiányok keletkeznek. Ezért ma egyik sürgető kérdés az, hogy az iskolákban jó elhelyezést szerezzünk a kiküldött könyvek számára. Ez a probléma a forrása annak is, hogy az iskolák igazgatói különböző módon ítélik meg az Iskolai Könyvtári Központ szolgáltatásait. Többségük kedvezően nyilatkozik szolgáltatásainkról, a kisebbség viszont szívesen lemondana könyvszállítmányainkról azért, hogy ne kelljen azok elhelyezéséről gondoskodniuk.

Az Iskolai Könyvtári Központ működésének jogi megalapozása a Győr Megyei Városi Tanács VB Művelődési Osztályának 13 922/1977. VIII. sz. leiratán nyugszik. Ezek szerint a Központ kísérleti jelleggel működik, és szolgáltatásait az iskolákkal kötött együttműködési megállapodás alapján végzi. A megállapodás fontos része, hogy az iskola, mint intézmény felelős az állomány védelméért és a felmerült hiányok megtérítéséről gondoskodni köteles.

Két modell – kétféle megoldás, egy cél érdekében: az iskolai könyvtári ellátás javítása, hozzájárulás a pedagógiai célkitűzések megvalósításához.

IRODALOM

1. Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására. Művelődésügyi Közlöny. 1971. 24. szám

2. MEZEI György: Integrációs törekvések az NSZK könyvtárügyében. Győr, Kisfaludy Károly Könyvtár, 1974. 41 p.
3. LAKICS Hilda: Általános iskolai könyvtárak központi ellátása. = Könyvtáros. 29. évf. 1979. 12. sz. 728.p.

VÁLOGATOTT IRODALOMJEGYZÉK (Összeállította: Rogács Istvánné)

- BALÁZS Mihály: Véleményem szerint. = Könyvtáros. 32. évf. 1982. 7.sz. 379.p.
- BÁNHEGYI Gyuláné: Közös fenntartású közművelődési és kettős funkciójú könyvtárak a fővárosban. = Könyvtáros. 32. évf. 1982. 8.sz. 444–447.p.
- Egy könyvtár – két funkció. = Könyv és nevelés. 21. évf. 1979. 6. sz. 237–238.p.
- KÁROLY Edit: Nógrádi terv a könyvtárak összevonására. = Könyv és nevelés. 22. évf. 1980. 6. sz. 256–260.p.
- KOVÁCS Emil: Az iskolai könyvtárhálózat kiépítésének folyamata Komárom megyében. = Könyv és nevelés. 25. évf. 1983. 2. sz. 47–55.p.
- MÉSZÖLY Magda: Az iskolai könyvtárak működési kérdései a rendeletek tükrében. = Könyvtári Figyelő, 29. évf. 1983. 1. sz. 11–24.p.
- PAPP István: A szomszéd rétje. = Könyvtáros. 32. évf. 1982. 7. sz. 410–411.p.
- TISZAI Lajos: Jó házasság lehetne. = Könyvtáros. 32. évf. 1981. 6. sz. 351–352.p.
- BÁNHEGYI Gyuláné: Közös fenntartású közművelődési és kettős funkciójú könyvtárak a fővárosban. = Könyvtári Híradó. 25.évf. 1981. 4. sz. 17–18.p.
- BICSÁK Lászlóné: Összevont iskolai és közművelődési könyvtárak a nyíregyházi járásban. = Pedagógiai Műhely. 7.évf. 1981. 3.sz. 75–78.p.
- A győri rádió ankétja az iskolai könyvtárakról. = Vas Megyei Könyvtári Értesítő. 11.évf. 1981. 3.sz. 23–32.p. (A beszélgetésben Hanga Mária, Z. Szabó László, Bakonyi Antal, Kéner Gábor és Polgár László vettek részt.)
- Könyvtár a kocsmában. Riporter: Reszler Gábor. = Kelet-Magyarország. 1982. július 17. 8.p. (A beszélgetés résztvevői Biczák Lászlóné, Bujdosó Mihály, Kovács Lászlóné és Kovács László voltak.)
- PÉTER Iván Tamásné: Tapasztalatcsere. = Könyvtári Híradó. 25.évf. 1981. 4.sz. 20–21.p.

A SZAKRÉSZLEGESÍTÉSHEZ A Könyvtári Figyelőben folytatott vita értékelése

EDWARD KOJO OWUSU-ANSAH

Bár a szerkesztőség az 1983. 6. szám bevezetőjében azzal zárta le a szakrészlegesítésről a folyóirat két évfolyamán (1982–1983) át folyó vitát, hogy egyelőre nem kíván e témával foglalkozni, s megvárja a könyvtári gyakorlat, elsősorban az újonnan megnyíló nagy közművelődési könyvtárak választát, most mégis, "utóhangként", közli egy hazánkban tanuló, ghanai diák reflexióit. Erre az indította, hogy a szerző kissé kívülről nézve a nemzetközi probléma magyar jelentkezésére, személyi elfogultságoktól és szubjektív kötődésektől mentesen ítéli meg a vitázók álláspontjait, s ezzel hozzásegíthet valamennyiünket a probléma objektívabb kezeléséhez. Keményebb fogalmazását pedig nem szabad zokon venni: nézeteket, s nem személyeket minősít. A szerző írása a két utolsó cikk (Mándy Gábor és Horváth Tibor) megjelenése előtt érkezett a szerkesztőségbe, így azokra nem reflektál. (A szerk.)

Egy vita értékelése arra vállalkozhat, hogy kimutatja a különböző álláspontok erősegeit és gyengeségeit. Ezen túl képesnek kell lennie a gyengeségekre orvoslást javasolni. Magam elsősorban azokra a hibákra és gyengeségekre kívánok rámutatni, amelyek megítélésem szerint a vita résztvevőinek nézeteiben megmutatkoztak, s megkísérlem ezeket a negatívumokat cáfolni abban a reményben, hogy e szerény próbálkozásom sikerrel jár. Ha keményen fogalmazok, erre az készlet, hogy tudományunk fiatal volta indokolja a keményebb hangot. Maguk a vitázók is keményen érveltek.

A vitában megfigyelhető volt a "tudományos objektivitásra" való törekvés és a gyakorlatinak vélt "politika" összekeveredése, s ennek "tudósi" dilemmája és buktatói sok tekintetben elviselhetetlenek voltak. Ha egy mondatban kellene jellemezni a nézetcserét, akkor azt mondhatnám, hogy a résztvevők a vitaindító kérdés útvesztőiben kerengtek egymás árnyékát kergetve, akárcsak a szellemek táncának résztvevői; saját álláspontjuk esetenként homályos maradt önmaguk előtt is. Más szóval heveség és önvédelem volt tapasztalható egy láthatatlan "támadással" szemben, s így a szellemi érvelés másodlagossá vált. Vajon egymásnak ellentmondóak-e egyfelől a szakrészlegesítés, másfelől a tudományos technikai fejlődésben bekövetkezett és bekövetkezendő változások következményei? Vajon a szakrészlegesítés kizárja-e az egységes nemzeti könyvtári rendszer működését vagy akár nemzetközi kapcsolatait? *Horváth Tibor* kérdőjeleiből ezt a kettőt emeli ki a vita legtöbb hozzászólója.

Ezekre a kérdésekre a vitaindító Hováth Tibor pesszimiztán válaszol, s az első kérdésben egymást kizáró jelenségeket lát, a másodikban pedig a nemzeti és nemzetközi együttműködést akadályozó rémületes képet. Horváth ugyanis azon a véleményen van, hogy a szakrészlegesítés az autonóm könyvtár fejlődését jelenti. Ennek az állításnak való-

ban van történelmi igazsága, ha a szakrészlegesítést megpróbáljuk történelmileg megközeleltetni. Ebből kiindulva valószínűleg a magyarországi tendenciák ismeretében fejt ki félelmet, hogy a túlhaladott történelmi konvenciók még mindig termékeny talajra találnak a magyar könyvtárügyben.

Ez valós magyar félelem lehet, de esetlegesen igaz volta sem jogosít fel általánosítá-sokra, sem pedig a jövőbe való kivetítésére. Ennek a félelemnek ellene mondanak a jelen külföldi tapasztalatok, amelyek szerint az együttműködés a szakrészlegesített rendszer elengedhetetlen velejárójává válik, ha más miatt nem is, talán éppen használó-orientált szemléletének következményeként. Így Horváthnak e két kérdése jó szándéka ellenére sem igen szerencsés, amit a rá kapott válaszok mutatnak is.

A szakrészlegesítés és az új tudományos fejlődés eredményei nem lehetnek – sem elméletben, sem gyakorlatban – egymást kizáró tényezők, s a szakrészlegesítést nem lehet egyértelműen (semmilyen logika nem engedi ezt meg) az önállóságra való törekvés eredményének tartani. Ezekre a kérdésekre így válaszol Takács Miklós, egy "képzeletbeli" könyvtárról szólva:

"Egy valamirevaló nagyobb közművelődési könyvtár előbb-utóbb észreveszi, hogy a szabadpolcon tárolt dokumentumainak házon belüli mozgatásával hozzáférhetőbbé teheti az információkat, növelheti szolgáltatásainak hatékonyságát. Átrendezi tehát az állományt, – természetesen a szakrendi tárolás általánosan ismert előírásai szerint, – és semmit sem kitalálva, hanem a tényleges társadalmi-használói igényeket kiszolgálva nyitottabb, komfortosabb terepet kínál látogatóinak. (Tételezzük fel egyébként, hogy ebben a képzeletbeli könyvtárban a gyűjtőkörben meghatározott témakörökhöz értő könyvtárosok szakszerűen (!) alakítják az állományt; ez az állomány tájékoztatásra is használható (!); az intézmény szakemberei képesek a különböző tárgykörökben bibliográfiái, ill. tényszerű tájékoztatást adni, stb., stb. Szerintem ez természetes és normális feltételezés!) Az átrendezést még be sem fejezték, és azt is észreveszik, hogy a tájékoztatási feladataikat szívonalasabban csak úgy tudják ellátni, ha saját – és véges – eszköztárukat minden lehetséges irányban gazdagítják. Kényszerré válik az intézményközi kapcsolatok szervezett kiépítése, sürgetőbbé a technika, a technológiai fejlesztések, elkerülhetlenné más könyvtárak szolgáltatásainak a közvetítése."

Takács arra a következtetésre jut: tévedés feltételezni azt, hogy "az állományrészeit a használói igények szerint elhelyező, ennek megfelelően rugalmasabb és differenciáltabb munkaszervezetet kialakító könyvtár belső fejlődése, valamint az országos könyvtári és információs rendszer fejlesztése egymásnak ellentmondó, vagy egymást kizáró folyamatok lehetnek." Helyesen azon a véleményen van, hogy inkább "az egyetemes előrehaladásunknak ez a két iránya egymást feltételezi, köztük az egymásra utaltság kölcsönös".

Mégis ugyanez a Takács arra a Hováth idézetre, hogy "az autonóm könyvtár fejlődésének eredménye a szakrészlegesítés", így reagál: "Dehát ez pontosan fordítva igaz!" Ez aligha jelenthet mást, mint hogy a szakrészlegesítés fejlődésének eredménye az autonóm könyvtár! Tehát egy intézményi struktúra fejlődésének eredménye az, amelyet mégsem eredményez. Takács gyakorlati érvelése más konklúziót hoz, mint logikája alapján várni lehet. Állítása csak a tendenciára vonatkozhat, ha az érvelését jól értem. Kategórikus hangvétele azonban elfeledkezik arról, – bár erre később rá kellett jönnie – hogy a ten-

dencia legfeljebb bekövetkezh^{et}, de nem következik feltétlenül be. A zavarba esett olvasó jobban jár, ha gyakorlati megfontolásaiban szegődik a továbbiakban Takács Miklós mellé.

Kiss Jenő hozzászólásában példákkal támasztja alá álláspontját az "előttünk járó országok" gyakorlatából merítve, amely azt bizonyítja, hogy a szakrészleges közművelődési könyvtár jól tud illeszkedni, sőt igényli a korszerű könyvtári rendszert "kábelekkel, terminálokkal, vizuális megjelenítőkkel". Továbbá: "A szakrészleges rendszerű nagyvárosi közművelődési könyvtárak olyan "klasszikus" példái, mint például a glasgow-i és a birminghami Public Library, szakrészlegeikben teremtettek szoros kapcsolatot a megfelelő regionális és országos, sőt nemzetközi tájékoztatási rendszerekkel". Kiss Jenőnek ebben is igaza van. Továbbá úgy véli, hogy a "közművelődési könyvtári szakrészlegesítés nem autonóm könyvtárakkal akar megfelelni a kor és a jövő kihívásainak, . . . ellenkezőleg, képes rugalmasan illeszkedni bármilyen korszerű rendszerbe." Ennyit erről Kiss Jenőtől. Takács Miklós pedig érvelésében az új és a régi technika egymás mellett élésének bizonyítékául hozza föl a grazi egyetem központi könyvtárának példáját.

Papp István cikkének bevezetésében azzal az egyszerű gesztussal teszi félre Horváth Tibor "egyes megállapításait", hogy ezekkel nem látja értelmét vitatkozni, mert véleménye szerint sok esetben "árnyékbloxolást folytat a maga által falra festett ördöggel", ám azt a fáradságot sem veszi, hogy megmondja nekünk, milyen ez az ördög. Nem szándékozott és így nem tudta Horváth Tibort meggyőzni (vagy akár legyőzni) kritikával, hanem egyszerűen félretette egyes megállapításait. Így egy nagyjából beszámoló jellegű cikket írt (bármennyire kellemes is olvasmányának), amely ugyan vitairatnak készült, de végül hozzászólásnak sikerült. A hozzászólás azonban sok érdekessége ellenére egy gyakorlati "politikus" öngigazolásainak bizonyult, bármennyire is igyekezett ezt eltakarni.

Szita Ferenc kicsit ingerült hangú cikkének utolsó előtti bekezdésében ezt írja: "Mindent összevéve nem bántuk meg, hogy szakrészlegesítettük a könyvtári szolgáltatunkat, mert könyvtárosaink egyéni felelőssége és önállósága kifejlődött, mert a dokumentumokat az olvasók számára kedvezőbb elrendezésben nyújthatjuk. Nem bántuk meg még akkor sem, ha a szakrészleges üzemmód több munkát jelent, s ha a megvalósítás messze van az ideálistól. Mindenesetre megtettük az első lépéseket."

Így a vita, amely azzal a céllal indult, hogy inspiráljon, olyan pánikot váltott ki, amelyben zavarukban egymást tépik szét a jelenlévők, hogy bizonytalanságukban mentséget találjanak. Végül az bukkant elő, amitől óvott a vitaindító: a dogmává válkozás szerencsétlen képe!

A legérdemesebb hozzászólók is a heveség és a bizonytalanság senki földjén találják magukat, nem a határozott állásfoglalás hiánya miatt, hanem inkább a vitájuk és a sorok között található részrehajlás következtében. A vitában uralkodó zavartságot jól illusztrálja a terminológiák körüli homály, amelyre Takács is utal: ". . . az ellenvéleményem fogalmazása közben az az érzésem erősödik, hogy bizonyos alapfogalmak tisztázatlanok, meghatározásaink pontatlanok, a szakrészlegesítés irodalmát és szóhasználatát enyhe zavarosság veszi körül." Kimutatja, hogy mást ért rajta Horváth Tibor, akinél ". . . nem arról van szó, hogy a könyvtáron belül különleges kezelést kívánó dokumentumfajták vagy az általános feladatoktól eltérő funkciók teljesítése számára önálló szervezeti egységek létesülnek, hanem arról, hogy négy-hat átfogó tudománycsoport szerint létre-

hozott új szervezet alakuljon a könyvtárakban;” továbbá: ”egy, a könyvtár egész tevékenységét meghatározó szervezeti elvről van tehát szó”; továbbá ”. . . e részlegeknek elég nagy a könyvtáron belüli önállósága.” Itt Takács vitába száll Horváth Tiborral: ”Hogyan van ez? Ha nem önálló szervezeti egységek létesüléséről van szó, akkor mit értsünk elég nagy önállóságon? Aminek elég nagy önállósága van, az végülis önálló-e vagy sem? Ha elfogadjuk, hogy az «elég nagy önállóság» nem azonos az «önállóval», akkor a «létrehozott új szervezet», amely a könyvtár egész tevékenységét meghatározza, miben különbözik a meglevőtől, a hagyományostól, mondjuk egy szakrendi betürendes állományelhelyezésű nagy, szabadpolcos rendszerű közművelődési könyvtári szervezettől?”

A továbbiakban Takács Mándy Gáborral szemben ezt írja: ”. . . nincs szó az új szervezet alakulását meghatározó szervezeti elvről sem.” És kijelenti: ”Definíció nincs, de a pontatlan meghatározásokból következő tetszetős kavalkád tartósan jelen van a kérdés további tárgyalásakor is.” Mindezek ellenére így folytatja írását: ”Azonban a kérdés kapcsán leggyorsabban visszajuthatunk oda, ahol vitatkozni valónk az ő írásával van. Legfontosabb kifogásom ugyanis az, hogy azt az «elméletieskedő tupírozást», amely a «címke nélküli» és a kevésbé «öntudatos» szakrészlegeket Magyarországon beborítja, – komolyan veszi.”

Hová siet Takács Miklós, mi vitatkozni valója lehet Mándyval egy olyan kérdésről, amelynek a fogalmi jelentése sem tisztázott? Ha maga a szakrészleg fogalma sem tiszta, akkor mit értsünk a ”címke nélküli” és a kevésbé ”öntudatos” szakrészlegeken? Nem ez a valódi ”árnyékboxolás”? Arról vitatkozni, ami nem az, Mándy Gábort idézve: ”Az első magyarországi közművelődési könyvtárak, amelyek összekapcsolták az állománycsoportok tervszerű fejlesztését az azonos témakörrel szóló egyéb dokumentumok egy térben való elhelyezésével és a szaktájékoztatással (Szombathely, Tatabánya), nem vállalták a szakrészleg címkéjét, feltehetőleg érezvén, hogy a név követelményeinek nem képesek teljes mértékben eleget tenni.” ”A szakrészlegesítés jegyében” épült nagy megyei könyvtárakból (Miskolc, Nyíregyháza) ”. . . mindezekig többé-kevésbé hiányzik a szakrészleges szolgáltatások rendszerbe foglalása, «öntudata», ”. . . az újabb próbálkozások (Kaposvár, FSZEK) ugyancsak nem idéztek elő valódi áttörést.”

Erre így válaszol: ”Tehát nemcsak pontos definíciónk nincs, de – ezek szerint – nincs még egyetlen szakrészleges könyvtárunk sem. Akkor ebből az is következik, hogy Horváth Tibor hozzászólásában oda rakott kérdőjelet, ahol ”semmi” sincs? Természetesen ez így nem igaz.”

És hátha igaz?! Takácsnak nem hinnie kell, hogy igaz vagy sem, hanem verifikálnia az állítást, ez viszont megkövetelné a szakrészlegesítés tartalmának tényleges ismeretét. Véleménye ugyanis csak így válhat objektívvá, elfogadhatóvá, értékessé. De a figyelmes Takács Miklós is lemond a feladatról, s visszafordul a kényelmes és csalóka gyakorlathoz, egy olyan dolognak a gyakorlati megjelenítéséhez, amely ugyanakkor még ismeretlen.

Ilyen zavaros keretekben mindenki úgy írhat, ahogyan a másik szavait értelmezi, s a hozzászólók meg is teszik ezt.

Az olvasó pedig rájön egy fájdalmas tényre: ”mindegyik vitázó a maga nyelvén beszél abban a hitben, hogy a többiek meg is értik, amit mond. Bábel tornyán próbálják megértetni egymást. Így mindenki csak saját magát érti meg igazán (ha ez egyáltalán sikerül nekik), s a vita összefüggéstelen vélemény- és gondolatáramlatok viharává válik,

amelyben az egyetlen harmóniát keltő érzés az az egyszerű tény, hogy egymásra hivatkoznak, említik és támadják egymást, amikor és ahol csak tudják.

Michael A. *Overington* a szakirodalomban használatos sokféle definíciók alapján így határozza meg a szakrészlegesítést: "A szakrészlegesítés olyan szolgáltatási szemlélet, amely a könyvtár állományát egységes egésznek tekinti, és ennek használatát is egységesen, de tematikus rendben szervezi meg. Csak a könyvtár méreteinek növekedése következtében válhat fizikai és gazdaságossági szempontból szükségessé, hogy állományát a főbb szakterületek szerint tagolt, különálló részlegekre bontsák, amelyek mindegyike el van látva az állomány zavartalan használatához elengedhetetlen bibliográfiai segédletekkel és az adott szakterület irodalmában járatos könyvtárosokkal." Szerinte a szakrészleges könyvtárstruktúra legfontosabb elemei a szakrészlegek és az általános részleg. Az előbbieket a specifikus igényeket elégítik ki, az utóbbi pedig az általános igényeket. Továbbá a szakrészleges könyvtár nála "olyan egységes egész, amely egymással szervesen összefüggő elemekből áll." Feladatai ellátásához "olyan könyvtárosokra van szükség, akik a szükséges információk megszerzéséhez nem csupán a könyvtár falain belül, hanem azokon kívül is segítséget képesek nyújtani." *Overington* megközelítése nagyjából hasonlít *Robert E. Maizell*-éhez, de kiegészíti azt egy fontos elemmel, a szolgáltatási szemlélettel. *Maizell** szerint világossá kell válnia annak, hogy a szakrészlegesített könyvtár hasonlít a szakosított elrendezésekhez, melyek sok egyetemi könyvtárban megtalálhatók. A fő eltérő pont az, hogy a közművelődési könyvtárban kevesebb szakrészleg van (talán 6 vagy 7) és ezek inkább a központi épületben vannak, semmint az egyetemi campusokon szétszórva.

Szerintem ezek a felsorolt tényezők segíthetnek a szakrészlegesítés körüli homályok eloszlatásában. Úgy vélem, hogy a szakrészlegesítésnek olyan szervezeti és tartalmi megoldásnak kell lennie, amely történelmileg kialakult igények követelményrendszerének és minőségének következménye. (Még akkor is, ha *Overington* "meglátása" szerint a történelmi tényekből az következik, hogy nem a használói igények motiválták a könyvtári szakrészlegesítést, hanem a változtatásokat a könyvtárosok egy kis csoportja indította el, azoké, akik bizonyos előnyöket láttak ebben a struktúrában, s akik kezdeti sikereik következtében egy világszerte elterjedő mozgalom elején találják magukat.

Azon a véleményen vagyok, hogy az említett könyvtárosok nem spontánul, nem mindenféle fejlődésbeli kényszer nélkül, egy hirtelen fellobbanó eszme vonzásában álltak át az új struktúra alkalmazására. *Maizell* szerint – s ebben egyezik véleménye *Overington*-éval, mivel *Overington* ezt eredetileg *Maizell*től vette át – a szakrészlegesítés megalapítói írásaiban semmi olyan bizonyíték nem található, amely arra mutatna, hogy előre látták volna a későbbi fejleményeket. Az új szervezettől mindössze kényelmet reméltek, nem sejtve azt, hogy az új szervezetből milyen előnyök származnak. Ezek az előnyök természetesen bekövetkeztek a szakrészleges könyvtárak megnyitásával, és a gondolat terjedni kezdett az évi beszámolók és más publikációk révén. Szerinte ezeket az előfutárokat inkább a fizikai kényelem és az elhelyezés problémájának megoldása foglalkoztatta.

**MAIZELL, Robert E.*: Subject departmentalized public libraries. - College and Research Libraries. 12.vol. 1951. 256.p., valamint *MAIZELL*: The subject departmentalized public library: an historical and administration analyses. Thesis on microfilm, Columbia, 1949.

S valóban, amíg a szakrészlegesítés csupán az azonos témával foglalkozó könyvek és dokumentumok egy helyen való összegyűjtését jelentette, addig csak csiraként hordozta az újat. Egyértelműbben fogalmazva: a szakrészlegesítést csak akkor lehetett teljes mértékben kihasználni, ha a benne rejlő lehetőségekkel, főleg a könyvtári személyzet szakmai specializálódásának erjesztő erejével ténylegesen élünk. Ugyanis a továbbfejlődés a szakértelmen nyugszik, és legfőbb hajtóereje az emberi tényező.

Szerintem azonban a szakrészlegesítés legfőbb és legfontosabb indítékai azok a gazdasági-társadalmi változások, amelyek következményeképpen változtak az igények is, ami a könyvtár használatának növekedéséhez vezetett. Ezáltal a könyvtárosokkal szembeni követelmények is változtak. E változások következménye a dokumentumbázis felduzzasztása, ez pedig változást követelt a könyvtár szerkezetében, olyan változást, amelynek kényszerítő kihatásait nem lehetett nem tudomásul venni. Objektív szükséglet jelentkezett, ezért nem lehet szó csupán a könyvtárosok ösztönös hajlamairól, akármilyen esetlegesnek is tűnik a szakrészlegesítés kezdete. A korai kezdeményezők nem is láthatták előre "új találmányuk" jövőbeli előnyeit.

Számomra tehát a szakrészlegesítés történelmileg kialakult igények következménye, olyan megoldás, amely aligha adhat merev kereteket a magát meghatározó és létrehozó szemléleten túl. Nem szabad, hogy dogmává váljon, sem abszolút érvényű megoldássá, hanem a maga történelmi meghatározottságában és funkciójában kell szemlélni. Így kap Horváth Tibor figyelmeztetése értelmet, és a történelmileg kialakult forma így válik akár bírálhatóvá, akár követhetővé.

Maizell is figyelmeztet arra, hogy nem szabad a szakrészlegesítést alkalmazni csupán a mai divatot követve, hanem csakis olyan tényezők alapján, amelyek ennek a struktúrának a szükségességét világosan mutatják, s csak a személyzet és az anyagi források megléte és egy tárgyi feltételeiben is megfelelő "üzem" létrehozása esetén. Ez a tanács azoknak a kisebb könyvtáraknak szól, amelyek szakrészlegesíteni akarnak, s azoknak a nagyobb könyvtáraknak is, amelyeknek nincsenek jó anyagi kilátásaik.

Igaz ugyan, amit *Kolozs Ibolya* állít, hogy "apró lépésekkel is lehet haladni", de nem feltétlenül mindenkinek a szakrészlegesítés irányába.

Itt kap a gyakorlat igazoló vagy cáfoló szerepet. Ebből születhetik meg a Horváth kérdőjeleire adható válasz, s – attól függetlenül, hogy mi a meggyőződésünk, milyenek hajlamaink, – magukat a könyvtárakat kell a vizsgáló asztalra tenni, és a szakrészleges könyvtár történelmi alakulásával, szervezeti-tartalmi megoldási lehetőségeivel és saját funkcióikkal és működésével összevetni.

A vizsgálat elvégzése után jöhet csak az elfogadás vagy az elutasítás, de csakis a vizsgálat után. A soron következő dogma veszélye csak így kerülhető el.

A MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA ÉS SZOLGÁLTATÁSAI

SZÓNYI KATALIN

Hozzászólás FUTALA Tibor–HORVÁTH Tibor–PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? (Könyvtári Figyelő. 1983. 5. sz.) és VAJDA Gábor: A rendszerszervezés feltételeiről (Könyvtári Figyelő. 1984. 3. sz.) című írásokhoz.

Futala–Horváth–Papp: Együttműködés vagy rendszerszervezés? című cikke egy modell alkotóelemeit kínálja a hazai könyvtári rendszer előbbreviteléhez, vagy talán úgy is mondhatom, kialakításához. A modell a hazai környezet realitásától bizony sokszor távol esik, ám ez nemcsak egy könyvtári modell esetében fordulhat elő – igen gyakori jelenség más területeken is. A modellalkotás lényege azonban az elérendő kívánatos állapot kidolgozása, függetlenül a meglévő helyzettől. Egy következő lépésben, a modell megvalósításának szakaszában kell összevetni a modellt a már elért, megvalósított állapottal, és kell megfogalmazni az anyagi, tárgyi és személyi feltételrendszer figyelembevételével az igényeket és a megvalósítás lépéseit – ebben a fázisban már nem szabad elrugaszkodni a realitás talajától.

A szerzőhármastól valószínűleg elvárható, hogy a modellalkotás közben – vállalva a szédülés veszélyét – bizony többször is kitekintett, jobban mondva letekintett a realitás talajára, így a központi szolgáltatásokra, a szakmai irányításra, a továbbképzésre, a kompatibilitás kérdéseire. És ezt a kitekintést azért is érdemes volt megtenniük, – sőt meg kellett tenniük – mert a helyzet eléggé lesújtó. És ha a könyvtáros-társadalom a modell megalkotásánál tovább akar menni, akkor elkerülhetetlen – és ezért érzem ezt a fent említett cikkben helyénvalónak, – hogy már ebben a fázisban néhány szempontból értékeljük a helyzetet.

Ez az értékelés, úgy tűnik, már azért sem volt hiábavaló, mert mások is tollat ragadtak, hogy elmondják gondolataikat a cikk kapcsán. Külön örömmre szolgált, hogy egyikük egy, a magyar könyvtárügyben fontos szerepet kapott intézmény vezető munkatársa.

Vajda Gábor: A rendszerszervezés feltételei című hozzászólását (Könyvtári Figyelő. 1984. 3. sz. 256.p.) olvasva vetődött fel bennem, vajon jól érzékeli-e saját magát, jól érzékeli-e szerepét a nagybetűkkel írt KÖNYVTÁRÜGYÖN belül az Országos Széchényi Könyvtár? Nem várja senki az OSZK-tól, hogy az egész könyvtárügy gondját-baját a vállára vegye, de több vitalitás, nagyobb meghatározó szerep igenis elvárható tőle. Nem lenne szabad várni ”. . . a mesebeli királyfit, aki majd jön fehér paripáján és azzal segít, hogy mondjuk ír az MNB rendszeréről egy tanulmányt, összehasonlíttja más rendszerekkel, . . . szempontokat ad a továbbfejlesztéshez stb.” – ahogy ezt Vajda Gábor szeretné. Objektíven meg kellene vizsgálni, hogy tényleg olyan rosszak-e a feltételek, nem lehet-e szervezeti változtatással, átcsoportosítással (értve ezen anyagi és szellemi erőforrásokat egyaránt)

a jelenleginél legalább egy kicsivel jobb helyzetet teremteni, és mondjuk példaként a többi könyvtár által használható kézikönyvet a számítógépesített MNB rendszeréről mégiscsak megírni, szétküldeni az egyetemi könyvtáraknak, a nagy közművelődési könyvtáraknak és a szakkönyvtáraknak, majd várni, netán *aktívan* várni felcsigázott érdeklődésük érett gyümölcsére. Biztos vagyok benne, lenne érdeklődő és *megfelelő* szolgáltatások esetén az érdeklődésen túl *használó* is.

De itt a "megfelelő" nem elhanyagolható jelző a szolgáltatás mellett, – ez kitűnt más szerzők cikkéből, mind Vajda Gábor hozzászólásából, mind a Könyvtári Figyelőnek a központi szolgáltatásokkal foglalkozó tematikus számának (1982. 6.szám) írásaiból. A kérdés – hogy ne mondjam a vita, – nagyjából a mágnesszalag-szolgáltatás körül áll. ". . . ha annak idején célul tűzték volna ki, régen nyélbeüthető lett volna" – idézi Vajda Gábor a szerzőhármastól. "A Magyar Nemzeti Bibliográfia Rendszere már a tervezés során számolt a mágnesszalag-szolgáltatás lehetőségével" – idéz nem sokkal később Vajda Gábor *Szűcs* Erzsébet cikkéből is, ami szintén a Könyvtári Figyelő 1982. 6.számában jelent meg. Nem hiszem, hogy egy hiányzó szolgáltatás esetében megnyugtató bárkit is az az érv, hogy a tervezés során igenis gondoltak rá, különösen, ha ez a tervezés 1974-re datálódik vissza (ld. *Szűcs* Erzsébet cikkében a Jegyzetek 1. pontját).

De még ha elfogadjuk is, hogy nincs igény az MNB mágnesszalagos szolgáltatására, akkor is el kellene gondolkodni az MNB sorsáról. Ehhez az elgondoláshoz hadd idézzem *Kondor* Imrénét ugyancsak a Könyvtári Figyelőnek az OSZK központi szolgáltatásait bemutató számából: "A nemzeti bibliográfia gépesítése világszerte az első lépés a hazai irodalommal kapcsolatos szolgáltatások korszerűsítése, újabb szolgáltatások bevezetése, s a külföldi irodalomnak országon belüli egyszeri feldolgozása felé. Jelenleg kb. 20 országban készül MARC rendszerű nemzeti bibliográfia."

"Ugyancsak a nemzeti bibliográfia gépesítéséért felelős intézmény feladata a csereszalag előállítás és a külföldi csereszalagok beszerzése. A csereszalagok felhasználása csak úgy nem kívánatos egyetlen cél, . . . mint ahogy *nem lehet cél a szolgáltatások nélküli gépesített nemzeti bibliográfia sem.*" (Kiemelés tőlem Sz.K.)

Végeredményben adva van egy korszerű feldolgozási mód, amelynek alapján új vívmányként egyelőre legfeljebb ha hagyományos cédułaszolgáltatást kínálnak, úgy okoskodva, hogy "ha ma rendelkezésre állna az MNB mágnesszalagon, hány könyvtári felhasználó vehetné igazi hasznát . . . ?" (idézet Vajda Gábortól). Ha a pesszimista kérdésfeltevést el is fogadjuk, miért nem lépnek legalább egyet, és kínálnak COM szolgáltatást, ami könnyebben fogadható, mint a mágnesszalag?

Tény viszont, hogy van már gépesített – pontosabban: géppel előállított hagyományos – MNB, tény, hogy bizonyos szolgáltatásai már működnek. Az eredményeket nem vonja kétségbe, nem szólja le senki, sőt örülünk nekik, szakmai elismeréssel adózunk a pioníroknak, de egyre többet várunk tőlük. Legalábbis én ezt olvastam ki *Futala – Irodalomváth*–Papp cikkéből is. Ezért sajnálom, hogy Vajda Gábor úgy véli: "Az említett összehasonlítás egyik fő veszélyét pedig abban látom, hogy sokakban a komoly szakmai felkészültségre alapozott, sok-sok munka révén elért eredmények (hazai kis eredményecskék) leszólásához vezethet, ami a további fejlődés gátjává is válhat." A tisztánlátás, véleményem szerint sosem lehet a fejlődés gátja. Végül is a felhasználókat – ezen most a

könyvtárakat és olvasókat egyaránt értem, – mindig a tényleges eredmények érdeklik, mint ahogy az iskolában sem az érdeklí a tanárt, mennyi ideig írta a diák feladatát és hány ceruzát használt el hozzá, hanem az, hogy mit alkotott a füzetében.

Tehát az eredményeket, amik vannak, elismerjük, de többet s jobbat szeretnénk (ezért is vitatkozunk), és az eredményeknek, de a kudarcoknak is minél nagyobb nyilvánosságot kívánunk. Az OSZK ossza meg a gépesítés során szerzett keserű és édes tapasztalatait más könyvtárakkal, s ezzel is vállaljon meghatározó szerepet a könyvtári gépesítésben. Amíg nincs egy ilyen "vezérkönyvtár", mindenki megy a saját elgondolása, ráadásul az általa legjobbnak tartott elgondolás után, és pazarolja nemcsak a saját, de mindannyiunk erőforrásait.

Többek közt ezért is értek egyet Vajda Gáborral abban, hogy ne ismételgessük a feltételrendszer fontosságát és nehézségeit. Nem ez a célravezető. Meg kell nézni szisztematikusan a felhasználó oldaláról, *mire van*, vagy *mire lenne* szüksége. Remélem, hogy a Könyvtári Figyelő hasábjain kibontakozó vita elősegíti a szolgáltatások iránti igények megfogalmazását, ami bizonyonnyal elősegíti a megfelelő szolgáltatásokat nyújtó intézmények további, netán fokozott mértékű anyagi és erkölcsi támogatását. És akkor nem vitatkoztunk hiába.

A KÍNAI NEMZETI KÖNYVTÁR új épületének alapkövét 1983. szeptember 23-án rakták le Pekingben. Az új épület 22 szintes raktára 20 millió kötetet, 36 olvasóterme pedig 8000 olvasót fogadhat majd be.

Current awareness bulletin for librarians and information scientists, 1983. dec.

ROBOT A KÖNYVTÁRBAN. A japán Kanazawa Műszaki Egyetem könyvtárában "intelligens" veszi ki a raktárból az olvasók által (bebillyentyűzéssel) kért videokazettát, beteszi a lejátszóba, s azt összekapcsolja az illető olvasóhely display-jével, mindezt 40 másodperc alatt.

Current awareness bulletin for librarians and information scientists, 1983. apr.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRIGAZGATÓK TANÁCSÁNAK 1982–1983. ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL

1982–1983-ban az immár tíz éve újjászervezett Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa nemcsak formai, de tartalmi szempontból is a folyamatosság biztosítására törekedett. Az elmúlt tíz évben komoly munkát végzett a Tanács, számos figyelemreméltó elaborátum és javaslat született, amelyek közül némelyik jelentős eredményt is hozott, némelyik azonban – jogossága, korszerűsége és a magyar könyvtárügyet előbbrevivő tendenciája ellenére – bizonyos körülmények miatt, csak részben vagy egyáltalán nem valósulhatott meg.

1982-ben a tervezettnek megfelelően kétszer ült össze a Tanács. Az első összejövetelre 1982. június 23–24-én Pécsen került sor, amelynek különös jelentőségét az adta, hogy az Egyetemi és a Főiskolai Könyvtárigazgatók Tanácsa együtt tanácskozott, dokumentálva a felsőoktatási könyvtárügy egységét és azt, hogy a problémák és azok megoldási lehetőségei nagyon hasonlóak a kétféle hálózatban. A pécsi ülés napirendjén a két Tanács évi munkaterveinek elfogadásán kívül két témakör szerepelt: "A dokumentumok feltárásának korszerű módszerei" *Horváth Tibor*, és a "Szakreferenci rendszer a felsőoktatási könyvtárakban" *Walleshausen Gyula* előadásában.

Horváth Tibor a kérdés nemzetközi állásáról, a tervekről és a lehetőségekről tájékoztatót. Kiemelte a szakirodalom feltárását szolgáló visszakereső rendszerek jellemzőit és a külföldi szolgáltatások hazai hasznosításának szükségességét, lehetőségét. Az élénk vitában a hozzászólások főként a hazai eredményeket, a kérdéssel kapcsolatos problémákat taglalták, és a résztvevők arra a következtetésre jutottak, hogy "általánosan érvényes szempontok nem adhatók, minden könyvtárnak meg kell keresnie a számára optimális eljárásokat."

Walleshausen Gyula a Könyvtári Figyelő 1981. évi 6., illetve 1982. évi 2. számában megjelent cikkeire való hivatkozással nyitotta meg a vitát a felsőoktatási könyvtárak szakreferenci rendszeréről. Többen felvetették azt az ellentmondást, ami a könyvtárossal szemben megnövekedett igény – lépéstartás a tájékoztatót szakterülettel, kommunikatív viszony a tudós szakemberekkel stb. – és a napi könyvtártechnikai feladatok feltétlenül szükséges ellátása között van. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kis és közép nagyságú felsőoktatási intézmények könyvtáraiban a szakreferencia nem építhető ki e területen, de általánosságban is jobban kell támaszkodni az oktatókra. A szakreferenci rendszer kérdésének vizsgálata szükségszerűen felvetette a szakemberképzés sokat vitatott problémáját is.

A második ülés 1982. november 10-én Budapesten, a Budapesti Műszaki Egyetem Villamoskari Olvasótermében volt, amelyen a Tudományszervezési és Informatikai Intézet igazgatója *Páris György* adott tájékoztatást az egyetemi könyvtárak műszaki fejlesztésé-

nek kérdéseiről és *Héberger* Károly ismertette a Budapesti Műszaki Egyetem 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozatot. Páris György részletesen ismertette a számítógépek könyvtári alkalmazásának magyarországi helyzetét, felvázolva a továbblépés várható lehetőségeit. Rámutatott, hogy a lehetőségek ismeretében, de a nehézségek figyelembevételével kell a könyvtáraknak előbbrelépniük a számítógépek jobb kihasználása és további széles körű alkalmazása érdekében, hangsúlyozva a fokozottabb együttműködés és integráció szükségességét. Jó koncepcióra, célorientált rendszertervre van szükség – mondta.

Az előadást követő eszmecsere kétségtelenül igazolta, hogy előrelépésre szükség van, de mivel a jelenlegi gazdasági adottságok e tekintetben nem kedvezőek az elvi felkészülésre, a célok, a rendszerek kidolgozására kell koncentrálni. Nyilvánvalóvá vált, hogy a kisszámítógépek nem oldják meg a korszerű könyvtári szolgáltatásokat, ezért hangsúlyozni kell az ágazati felelősség fontosságát és a nélkülözhetetlen országos jellegű koordináció megteremtését. Természetesen szó esett a nemzetközileg hozzáférhető külföldi adatbázisok online használatának fontosságáról is. A számítógépesítés mellett nagy hangsúlyt kapott a reprográfiai helyzet tarthatatlansága. A könyvtárak vagy nem rendelkeznek megfelelő gépekkel, vagy ha rendelkeznek, ezek elavultak, elkoptak, könyvtári használatra már alkalmatlanok. A reprográfia korszerűsítése halaszthatatlan.

A Tanács 1982. évi tevékenységének konklúziója: a társadalmi, vagy a szűkebb intézményi, de akárcsak az egyedi használói igények kielégítésére a hagyományos könyvtári gyakorlat, a jelenleg alkalmazott módszer és technika elégtelen. A könyvtári munkában új, magasabb szintű és célorientált könyvtárosképzésre, folyamatos továbbképzésre van szükség, ugyanakkor a magasan kvalifikált könyvtári szakemberek társadalmilag ténylegesen hasznos és hasznosítható munkájához nélkülözhetetlenek az információt mennyiségben, mélységben és minőségben feltárni képes technikai felszerelések. A társadalom szellemi, anyagi és technikai fejlődése és a könyvtárak e vonatkozású fejlődése között a jelenlegi ellentmondást fel kell számolni.

Az 1983. év első ülése május 31-én a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárában volt. Először *Cholmoky* Győző tartott tájékoztató jellegű előadást "Időszerű könyvtárpolitikai kérdések, különös tekintettel az egyetemi könyvtárakra" címmel, majd a Tanács tagjai megismerkedtek az újonnan épült Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárával. Ezen az ülésen jelentették be *Fényes* Miklós elnök lemondását, aki hét évig töltötte be ezt a tiszteletet. Új elnökválasztásra került sor. A Tanács Walleshausen Gyulát, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatóját választotta meg.

Az új elnök első feladata a Tanács 1984–1986. évi munkatervének összeállítása volt. Az előzetes tervet szétküldte az igazgatókhoz véleményezésre. A válaszok szinte egyöntetűen a számítógép alkalmazásának előmozdítását jelölték meg a legégetőbb feladatnak.

A számítástechnika alkalmazásának kilátásait, elvi, általános kérdéseit 1982-ben már megvitatta a Tanács, így a konkrét alkalmazás bemutatása látszott kívánatosnak. Így esett a választás Szegedre, ahol 1983. december 1–2-án tartotta ülését a Tanács.

A napirenden – a gépesítésen kívül – a felsőoktatás fejlesztése, továbbá a szakirodalomkutatás oktatásának tapasztalatai, végül az 1984–1986. évi munkaterv elfogadása szerepelt.

Az első előadást *Palovecz János*, az MM önálló csoportvezetője tartotta. Bevezetésül ismertette a "Javaslat a felsőoktatás fejlesztésére" című dokumentum ("kék füzet") létrejöttének előzményeit és körülményeit.

Cholnoky Győző a fejlesztés könyvtári vonatkozásairól beszélt. A könyvtárak 10 évre szóló tennivalóit a IV. Könyvtárügyi Konferencia foglalta össze. A Könyvtári osztály a felsőoktatási könyvtárak fejlesztésének irányelveit a felsőoktatás fejlesztési tervéhez kapcsolódóan egy hosszabb és egy rövidebb változatban is kidolgozta. Sajnos, a "kék füzetből" ezek kimaradtak. A fejlesztési terv szükségessé teszi, hogy a könyvtárak megszilárdítsák egyetemi pozíciójukat. Ezt kívánja az egyetem érdeke is, hiszen könyvtár nélkül sem oktatni, sem kutatni nem lehet. A tervek a 90-es évekre jelentős fejlesztést irányoznak elő. A tervezet az áthallgatásnak (más egyetemek, illetve karok előadásainak látogatása) nagyobb lehetőséget kíván nyújtani. Ez az elképzelés az *egyetemközi könyvtár* régóta dédelgetett tervének megvalósulását is jelentheti.

Cholnoky Győző szólt még arról, hogy az MM kiemelten kezeli a központi szerepkörű könyvtárak fejlesztését, és súlyt helyez az ifjúság könyvtári kultúrájának növelésére. Ebben az egyetemi könyvtáraknak felelősséggel kell résztvenniük.

A könyvtárak a maguk sajátos eszközeikkel kapcsolódjanak egyetemük életéhez. Az egyetemi könyvtári tanácsoknak komoly szerepe lehet abban, hogy az egyetemek programjában, életében kellő hangsúlyt kapjanak a könyvtári kérdések. Az egyetemek költségvetéseiben aránymódosításra van szükség.

Az építkezések terén keveset tud az MM és a többi tárca felmutatni. Az MKKE Központi Könyvtára páratlanul gyorsan felépült. Átalakítás és bővítés történt az Állatorvostudományi Egyetem, továbbá az Iparművészeti Főiskola Könyvtárában. Tervek vannak a pécsi Egyetemi Könyvtár bővítésére, és az ELTE rekonstrukciójának része az Egyetemi Könyvtár is. A KLTE könyvtára bővülne az átvett templommal, de erre ma még nincsen pénz. A debreceni Agrártudományi Egyetem Könyvtárának szerény bővítésére nyílt lehetősége. A szegedi JATE könyvtára tervezi az egész épület birtokbavételét, ezt azonban még évekig nem tudják megvalósítani.

A hozzászólók sajnálatukat fejezték ki amiatt, hogy a "kék füzet" elfeledkezett a könyvtárakról, és kívánatosnak tartották, hogy a végső megfogalmazásban a könyvtárpolitikai elvek is szerepeljenek, mert enélkül az egész terv megvalósulása veszélybe kerülhet.

A következő előadó *Mader Béláné* a JATE osztályvezetője volt. "A számítástechnika a JATE könyvtárában" című előadásában visszatekintett a mintegy másfél évtizedes tapasztalatokra. A munka akkoriban R3 számítógépre tervezett gyarapodási jegyzék készítésével kezdődött. Első jelentős eredmény az ETO szerinti rendezés volt. 1977-től az egyetem kibernetikai laboratóriumával együttműködve új módszert dolgoztak ki a fel dolgozó munkára. (Az új módszer kompatibilis a MARC II-vel.) Új kódlap készült, amely a különböző (statisztikai, nyilvántartás stb.) szempontokat figyelembe veszi. A gép R55, az input 8 csatornás lyukszalagra, Optima 528-as íróautomatán készül. A termékek:

negyedéves gyarapodási jegyzék, éves és ötéves kumuláció, továbbá katalóguscédula. Tehermentesítené a könyvtárat, ha megvalósulnának az MNB mágnesszalagos szolgáltatói. Ebben az esetben további terveiket váltanák valóra.

A hozzászólók elismerésüket fejezték ki a szegedi Egyetemi Könyvtár úttörő munkájáért, de jó lenne, ha más könyvtárak is csatlakozhatnának az adatbázishoz. A legfejlettebb országokban is összefognak a könyvtárak és közös számítóközpontot tartanak fenn. Nálunk Veszprémben és Debrecenben online terminál működik. A Posta egyébként készen áll a kábelek létesítésére. A Tanácsra vár, hogy a lebontott számítógépesítési tervekhez igazodva készüljenek el az egyetemi könyvtári tervek; erre pénzforrások vannak.

Délután a tanácskozás résztvevői megtekintették az épülő Somogyi Könyvtárat.

A következő napon *Németh Zsófia* a JATE osztályvezetője az "Egyetemi hallgatók szakirodalmi oktatása" c. előadásában ismertette az erre vonatkozó jogszabály előzményeit, a kialakult gyakorlatot és a tennivalókat. Hangsúlyozta, hogy a rendelkezésre álló idő nem elegendő a forráskutatási ismeretek átadására. Az oktatásért a dékán felelős, a felkészítést tarthatja a tanszék oktatója, vagy a könyvtár megfelelő felkészültségű munkatársa, vagy közösen. Igen fontos az oktatás időpontjának megválasztása.

A hozzászólók többnyire kedvező tapasztalatokról számoltak be, főleg agrár, műszaki és orvosi egyetemekről. A legtöbb egyetemen már meggyökeresedett a bibliográfiai felkészítés, és formájában a helyi viszonyokhoz alkalmazkodik. Jogszabálymódosításra nincs szükség, inkább a ma is érvényes – és helyes – jogszabálynak kell teljes mértékben érvényt szerezni ott, ahol még csupán esetleges a forráskutatás oktatása: főleg a humán területeken. Többen javasolták: készüljön helyzetkép a bibliográfiai oktatásról és a tennivalókról. Hasznos útmutatók készültek, de ezeknek a speciális része hamar elavul. Ezért célszerű lenne egységes útmutatót készíteni az általános (módszertani) részről, amit mindenütt használhatnának. Ezt karolja fel a KMK: alakítson szerkesztő bizottságot és finanszírozza a kiadását.

A Tanács 1984–1986-os munkatervének megbeszélése során leszögezték, hogy az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának olyan kérdéseket kell napirendre tűznie, amelyek egyetemi könyvtári sajátosságok, így a választ – mivel az nem várható más könyvtári fórumtól – e testületnek kell megadnia, illetve a megoldást illetékes helyen szorgalmaznia. Fentiekén kívül természetesen a Tanács az Országos Könyvtárügyi Tanács munkatervében szereplő minden olyan kérdésben is hallatja a szavát, (kidolgozásában is szerepet vállal, ha ez szükséges), ami az egyetemi könyvtárakat érinti.

Mint már említettük, az elnök az előzetes tervet szétküldte az egyetemi könyvtárigazgatóknak. A beérkezett válaszok alapján alakult ki az alábbi terv – és ezen belül a sürgősségi, illetve fontossági sorrend:

1. A számítástechnika alkalmazása az egyetemi könyvtárakban
2. Az egyetemi könyvtárak országos szerepe a szakirodalmi információellátásban
3. A tanszéki könyvtárak (hálózatok) ügye
4. Az egyetemtörténeti gyűjtemények helyzete
5. Az egyetemi könyvtári tanácsok szerepe, működése
6. A disszertációk kezelése, központi nyilvántartása
7. A szakdolgozatok gyűjtése, feltárása

Saját működési szabályzatának felülvizsgálatát is napirendre tűzi a Tanács.

Javaslatok érkeztek egyéb témákra is:

1. Az új bibliográfiai leírásra való áttérés lehetőségei az egyetemi könyvtárakban (BMEKK)
2. Az egyetemi könyvtárak munkavédelmi helyzete (BMEKK)
3. Az egyetemi könyvtáros helye az egyetem életében (ÁOEK)
4. Az aprónyomtatványok gyűjtése és feldolgozása
5. Központi letéti raktárak (ELTEKK).

A felsoroltak közül a harmadik beleillik "az egyetemi könyvtári tanácsok szerepe és működése" c. témakörbe, a többi pedig más könyvtárakat is érint, ezért az elnök továbbítani fogja ezeket a KMK-hoz, illetve az OKT-hoz további gondozás, figyelemfelkeltés céljából. Nem minden munkaterv kíván megvitatást. Ezeket elegendő lesz kidolgozni és tudomásulvétel végett az igazgatókhoz eljuttatni. A Tanács egyhangúlag jóváhagyta a munkatervet azzal a kiegészítéssel, hogy más kérdésekkel, gondokkal is foglalkozzzék a testület, ha a helyzet úgy kívánja.

Walleshausen Gyula az egyéb napirendi pontok között beszámolt a *Krajko* Gyula rektorhelyetttel folytatott beszélgetésről. A JATE készséggel vállalkozik arra, hogy számítóközpontja több egyetemi könyvtárat is befogadjon, és így regionális feladatokat is ellásson. Az elnök ezért felkérte *Mader* Bélánét, dolgozza ki erre vonatkozó javaslatát 1984. május végéig.

Közölte, hogy a Könyvtári Figyelő szerkesztősége 1985-ben egyetemi könyvtári célszámot kíván megjelentetni. A tematikai tervet megfelelő időben ismertetni fogja.

Felolvasta az OKT 1984-re szóló munkatervét, amelyhez *Papp* István az OKT titkára kiegészítést fűzött.

Zárszavában a Tanács elnöke arra kérte az igazgató kollégákat, tájékoztassák munkatársaikat a Tanács tevékenységéről. Az MM illetékeseit pedig kérte, hívják fel a sajtó figyelmét az egyetemi könyvtárakra, hogy súlyuknak megfelelő és reális kép alakuljon ki a köztudatban és a kormányzatban. Ne csupán a műemlék jelleg domináljon a tömegtájékoztatás műsoraiban (és szemléletében), hanem az élő egyetemi könyvtár, amelynek kapui nyitva állnak az egyetemen kívüli szakemberek előtt is.

FÉNYES Miklós-WALLESHAUSEN Gyula

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁRVEZETŐK TANÁCSÁNAK MUNKÁJÁRÓL 1982–1983

Négy év telt el azóta, hogy a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkájáról átfogó ismertetést kaptak a Könyvtári Figyelő olvasói (1980. 4.sz. 391–394.p.). Fontos időszak volt ez a négy év a Tanács életében: kidolgozták és az illetékes szervek elé terjesztették a főiskolai könyvtárak fejlesztésére vonatkozó szakmai irányelveket (tervezete a Könyvtári Figyelő 1982. 4. számában jelent meg, helyettesítve egyúttal a Tanács 1980–1981. évi munkájáról szóló beszámolót). A szakmai irányelvek nem jogszabályérvényűek, figyelembevételük sem a fenntartók, sem a könyvtárak számára nem kötelező, annál fontosabb lenne tényleges alkalmazásuk a néhány területen előrelépést mutató, sok helyen azonban továbbra is alapvető gondokkal küszködő főiskolai könyvtárak fejlesztési terveinek kidolgozása, és ami még fontosabb, a fenntartókkal való elfogadtatása érdekében. Várható, hogy a számszerűen megfogalmazott követelményeket (kívánalmakat?) is tartalmazó irányelveket – az egyetemi könyvtárakéival közös szerkezetben – a Művelődési Minisztérium hivatalos formában is közzéteszi, így az eltérő feltételek között működő főiskolai könyvtárak fejlesztési elképzeléseiket egybehangzó érvekkel tudják majd alátámasztani.

A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának tagjai az utóbbi két év során plenáris vagy tagozati üléseken nyolc alkalommal találkoztak. Amint az az üléseken megtárgyalt kérdések felsorolásából is kitűnik, meglehetősen széles szakmai spektrumot fog át a Tanács tevékenysége, mindezek mellett azonban elsősorban a sajátosan főiskolai könyvtári problémák megvitatása, a megoldás együttes keresésének lehetősége fontos számukra. Kevés a lehetőségük arra, hogy feladataik minél jobb ellátása érdekében együttműködjenek más típusú könyvtárakkal. A főiskolai könyvtárak ugyanis – még a két-három könyvtárost foglalkoztató legkisebbek is –, az érvényes jogszabályok alapján hálózati központként működnek, javarészüik gyűjteményének jellege vagy szintje, szolgáltatóképességének korlátozott volta miatt nem vesz részt a szakterületi együttműködési körökben (országos feladatkörű szakkönyvtár mindössze kettő van a főiskolai könyvtárak között), és a koordinációs központok szervező-fejlesztő tevékenysége is csak a mezőgazdasági és műszaki főiskolai könyvtárak két csoportját érinti, ezeket sem teljes számban.

Ami a területi együttműködést illeti, látszólag jobb a helyzet. A főiskolai könyvtárak közül tíz vesz részt a regionális kötelezpéldány-elosztásban, tevékenységük azonban e téren meglehetősen egyenetlen. Vonatkozik ez a megállapítás a területi együttműködés más formáira, illetve szintjeire is.

A főiskolai könyvtárak kiegyensúlyozatlan kapcsolatrendszeréből adódó problémákat tetézi a kellő mértékű szakfelügyelet hiánya is. Az eddigi szakfelügyeleti tevékenység-

get – a Tanács előkészítő munkájának, adatszolgáltatásának igénybevételével, egyes tagjainak állandó vagy esetenkénti megbízásával – ki kell bővíteni, rendszerezőbbé kell tenni. A Tanácsnak erősíteni kell fórum szerepét a főiskolai könyvtárakat érintő könyvtárügyi, s ami még ennél is fontosabb: felsőoktatás-politikai kérdésekben. Emiatt is sajnálatosan jellemző, hogy a felsőoktatás fejlesztési koncepcióját készítőik nem tudtak a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának létezéséről (alighanem az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsáéról sem), vagy, ha igen, annál rosszabb, véleményünket ugyanis nem kérdezték meg, és így az egyre magasabb szinteken jóváhagyott dokumentumban nem kaphatott kellő súlyt a felsőoktatási könyvtárak olyannyira szükséges fejlesztésének kívánalma. Talán mondanom sem kell, hogy egy másik, az egyetemi-főiskolai és közgyűjteményi kutatóbázis távlati fejlesztési koncepciójára vonatkozó javaslat sem ismeri fel a könyvtárak szerepét a tudományos kutatás támogatásában.

Nagyon sok tehát a feladatunk, egyaránt nagy szerepe van a Tanácsnak a főiskolai könyvtárak további erősítésében, az ehhez szükséges feltételek megszerzésében és a színvonalas szolgáltatásra képes könyvtárak teljesítményének elismertetésében. Az elmúlt két év tevékenységének rövid áttekintése talán képet ad ezekről az erőfeszítésekről.

1982. június 23–24-én Pécsen a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán tartott együttes plenáris ülést az Egyetemi Könyvtárigazgatók és a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa. Mint ahogy az már az előző, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának munkájáról szóló beszámolóból kiderül, *Horváth Tibor* "A dokumentumok feltárásának korszerű módszereiről" és *Walleshausen Gyula* "A felsőoktatási könyvtárakban alkalmazható szakreferensi rendszerről" tartott előadást. Talán a két előadás témája állt távol a főiskolai könyvtárvezetők többségének érdeklődésétől, talán a kialakult vita egyetemi könyvtári jellege volt az oka annak, hogy a közös plenáris ülés kezdeménye egyelőre nem tűnik megismétlendőnek (ugyanakkor el tudom képzelni rokon szakterületeken működő egyetemi és főiskolai könyvtárak találkozásját főként a felsőoktatás közös érdekű kérdéseiben, de egyes könyvtári szakmai ügyekben is. Jó példát mutat erre az Agroinform által vezetett mezőgazdasági és élelmiszerügyi koordinációs kör egyetemi és főiskolai érdekeket is integráló tevékenysége.)

A következő plenáris ülés 1982. december 7-én a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskolán volt. Néhány főiskolai könyvtár szakfelügyeleti teljes és részvizsgálatának eredményét vitatták meg a résztvevők, majd *Cholnoky Győző*, az MM Könyvtári osztályának főelőadója tartott előadást időszerű könyvtárpolitikai kérdésekről.

1983. május 26-án a Budapesti Tanítóképző Főiskola adott otthont a Tanács ülésének. *Zircz Péter*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese a központi szolgáltatásokról és főiskolai felhasználásuk lehetőségeiről beszélt, előadását az Agroinform, az OPKM és az OMIKK hasonló jellegű szolgáltatásait ismertető korreferátumok egészítették ki.

Az ülésen *Cholnoky Győző* bejelentette, hogy *Bilincsi Lajos*, a Debreceni Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója, aki a Tanács megalakulása, 1976 óta töltötte be az elnöki tiszteket, más szakmai megbízatása miatt megvált e poszttól. *Cholnoky Győző* a Könyvtári osztály nevében méltatta *Bilincsi Lajos* eredményes munkáját, amelynek nagy része volt abban, hogy a főiskolai könyvtárak nehéz körülményeik között

egyre jelentősebb szerepet tudnak betölteni a hazai könyvtárügyben. A Tanács több tagja meleg szavakkal köszönte meg Bilincsi Lajos elnöki tevékenységét. Ezután került sor az új elnök megválasztására, a megtisztelő feladatot e beszámoló összeállítója kapta. Újjáalakították az azonos vagy hasonló oktatási-tudományos területen működő főiskolák könyvtárainak szorosabb együttműködéséhez keretül szolgáló tagozatokat is. Az egyes tagozatok vezetői a Tanács következő tagjai lettek:

Gazdasági főiskolai tagozat (8 főiskolai könyvtár)

Molnár Sándorné, Külkereskedelmi Főiskola

Mezőgazdasági főiskolai tagozat (9 főiskolai könyvtár)

Szikszai Lászlóné, Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola

Műszaki főiskolai tagozat (11 főiskolai könyvtár)

Ottovay László, Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola

Pedagógusképző főiskolai tagozat (20 főiskolai könyvtár)

Tóth Gyuláné, Szombathelyi Tanárképző Főiskola

A Tanács tagjai megállapodtak abban, hogy a plenáris üléseken tárgyalják meg a valamennyi könyvtárat érintő, könyvtárpolitikai érdekű kérdéseket, míg a szűkebb értelemben vett könyvtári szakmai problémák megvitatására a tagozati üléseken kerül sor.

A legidősebb kérdésnek egyöntetűen az új bibliográfiai leírási szabványok bevezetésével járó teendőket, gondokat érezték, ennek megfelelően az év végén megrendezett tagozati ülések mindegyike napirendre tűzte ezt a témát. A vitaindító szerepében az új szabványok bemutatására, a győri műszaki főiskolai könyvtár katalógusépítési tapasztalatainak ismertetésére három tagozati ülésen e sorok írója vállalkozott, míg a pedagógusképző főiskolák tagozati ülésén *Keszeiné Barki Katalin* könyvtáros tartott példákkal illusztrált előadást a szombathelyi főiskolai könyvtár gyakorlatáról.

Ugyancsak visszatérő napirendi pontja volt a tagozati üléseknek a résztvevő könyvtárvezetők ismertetései könyvtárak munkájáról, megoldandó gondjairól. Hasznosnak bizonyultak ezek a bemutatkozások, mint ahogy azok voltak mindenütt a vendéglátó főiskolák vezetőinek nem protokolláris, hanem a problémákról is számot adó, sokszor vitát is kiváltó áttekintései intézményük helyzetéről, fejlesztési terveiről.

A mezőgazdasági főiskolai tagozat könyvtárvezetőit 1983. október 6–7-én a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola látta vendégül. A műszaki főiskolák könyvtárvezetői október 26-án a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskolán találkoztak, itt *Vajda Eriknek*, az OMIKK főosztályvezető-helyettesének előadása egészítette ki a programot, a OMIKK új szakirodalmi tájékoztatóiról beszélt. A Pénzügyi és Számviteli Főiskola adott otthont november 16-án a gazdasági főiskolai tagozat ülésének. Az év programsorozatát a pedagógusképző főiskolai tagozat ülése zárta, amelyet a szombathelyi Tanárképző Főiskolán rendeztek meg december 8–9-én. *Horváth Margit* főigazgató-helyettesnek a felsőoktatás korszerűsítésének kérdéseivel foglalkozó megnyitó előadása után *Tóth Gyula*, a szombathelyi főiskola Könyvtári Tanszékének vezetője ismertette annak a helyzetelemzésnek az előkészítő munkálatait, amelyet az Országos Könyvtárügyi Tanács felkérésére a pedagógusképző főiskolák könyvtárairól készít. Ugyancsak *Tóth Gyula* volt az előadója "A könyvtárosok főiskolai képzésének helyzete és perspektívái" c. napirendi pontnak. A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárban hallgatták meg az ülés résztvevői *Pallósiné Toldi*

Márta igazgatóhelyettes előadását az észak-dunántúli régióban követett együttműködési gyakorlatról, a főiskolai könyvtárak regionális szerepéről. A kétnapos program végén hangzott el *Pálvölgyi* Mihály főiskolai adjunktus diaképekkel illusztrált előadása "Egy évig az USA-ban Gombocz-ösztöndíjasként" címmel.

Az események felsorakoztatása után hadd legyen a beszámoló összeállítója egy mondat erejéig kevésbé tényyszerű, és kérhesse a főiskolai könyvtárvezetőket, könyvtárosokat arra, hogy közös ügyünk érdekében az eddigiekhez hasonló figyelmet szenteljenek a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa tevékenységének. Bízom abban, hogy munkánk segítségével eredményes lesz.

OTTOVAY László

EGYETEMI KÖNYVTÁRAK AZ ARAB ORSZÁGOKBAN címmel jelent meg Dyab M.M. tanulmánya, melyben sorra veszi az egyes arab országokat, és bemutatja a jelentősebb felsőoktatási intézmények könyvtárait. Megállapítja, hogy a gyűjtemények egyetemenként eltérő nagyságúak és értékűek. Sok tényező befolyásolja a gyűjtemények nagyságát és alakulását – így például az anyaintézmény pénzügyi helyzete, profilja, olvasóinak száma. Néhány könyvtár – különösen az újonnan alapítottak – elegendő anyaggal rendelkeznek, hogy ellássák kis létszámú hallgatóikat és tanáraikat – ha vannak szakképzett könyvtárosok. De itt van a nagy baj. A diplomás könyvtárosok elismerése még mindegyik országban várat magára. De nem is lesznek képesek megfelelő személyzetet vonzani a könyvtárak mindaddig, amíg fizetésük, helyzetük és elismerésük nem egyezik a oktatókéval. Így egyelőre nincs, vagy igen minimális a diplomás munkaerő. Sok könyvtár szenved az állomány hiányosságaitól. Gyűjteményük nem elég nagy ahhoz, hogy használóik igényeit kielégítsék. (Például az Egyesült Arab Emírátsok Egyetemi Könyvtárának 2500 hallgatójára 29 000 kötet jut, de a kairói Egyetemi Könyvtár alig 5000 kötete 100 000 hallgatót és számos oktatót lát el szakirodalommal.) A könyvtárak közötti együttműködés és a könyvtári egyesületek hiánya szintén nagy probléma. Nincs koordináló szervezet, ami egyesíthetné az anyagi forrásokat és integrálná a szolgáltatásokat sem egy országon belül, sem az országok között. DYAB, M. M.: *University libraries in Arab countries*. (International Library Review. 15.vol. 1983. 1.no. 15–19.p.) című cikk alapján TÉGLÁSI Ágnes tömörítése.

KITEKINTÉS

TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK FINNORSZÁGBAN

ESKO HÄKLI

Túl sokáig tartana, ha teljes áttekintést adnék arról a hosszú tervezési folyamatról, amelynek eredményeként a finn tudományos könyvtárak jelenlegi fejlesztési politikája kialakult. Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy a fő elveket azok a könyvtárosok dolgozták ki, akiknek az utóbbi húsz év során feladatkörébe tartozott a részletes tervezés.

A könyvtárügyi szakemberek központi szerepe azzal magyarázható, hogy a kormányservek és a tudományos világ figyelme az egyetemi és a kutatási infrastruktúra fejlesztése felé irányult. Az információellátás fontosságát csak nemrég ismerték fel. De még mindig félő, hogy a kutatókat csak a számukra szükséges információ megszerzése érdekli és nem az a mechanizmus, amely az információt biztosítja. Azt azonban meg kell állapítanunk, hogy az Oktatási Minisztérium (OM) és a tudományos világ tudatában van a kiélegítő információellátás szükségességének.

A tudományos könyvtárak fejlesztésének alapelvei

1. Finnországban a tudományos könyvtárak 75%-a egyetemek vagy más felsőoktatási intézmények könyvtárai.

2. 1971 óta minden egyetem és felsőoktatási intézmény az OM-nak van alárendelve. Mivel nincs külön központi igazgatási szerv az egyetemek és az Oktatási Minisztérium között, a tudományos könyvtárak és tájékoztatási központok tevékenységét közvetlenül az OM irányítja; az OM egyben a kutatás irányításáért is felelős.

3. A tudományos könyvtárakat és tájékoztatási szolgáltatásokat funkcionálisan egységes egésként fejlesztették. A fejlesztést közös testület, a Tudományos Tájékoztatás és Tudományos Könyvtárak Finn Tanácsa (TINFO) koordinálja. Ez az OM-hez tartozó testület 1972-ben váltotta fel a Tudományos Könyvtárak Tanácsát és a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás Finn Tanácsát. Ez a döntés fontos változást jelentett a tudományos tájékoztatási szolgáltatásokat és a tudományos könyvtárakat érintő politikában.

4. A kormány által fenntartott minden tudományos könyvtár és tájékoztatási szolgáltatás egy közös hálózatot alkot.

5. A hálózat sarokkövei a különböző szakterületek országos központi könyvtárai. E könyvtárak feladatkörébe nemcsak a hagyományos könyvtári szolgáltatások (beleértve a könyvtárközi kölcsönzést) tartoznak, hanem a szakterületüknek nyújtott tájékoztatási szolgáltatások is. Ezt egy 1972-ben született kormányhatározat írja elő.

A könyvtári rendszer elemei

Finnország jelenlegi könyvtári szervezetének megértéséhez néhány részlet bemutatására van szükség.

A könyvtári hálózat erősen decentralizált, nemcsak szervezeti, hanem földrajzi szempontból is. Ennek oka az egyetemi rendszer, amely már az egész országra kiterjed. Még a szakterületi, mint pl. a közgazdasági, orvosi, műszaki stb. könyvtárak is egyetemekhez tartoznak. Csak néhány könyvtár működik más intézmény keretén belül. Ebben a kategóriában a legnagyobb a Parlamenti Könyvtár, amely jogtudományi és politikai szakkönyvtár. Fontos szerepet játszanak a nagy kutatóintézetek könyvtárai és tájékoztatási központjai, mint például Finnország Földtani Intézetének és a Tengerészeti Kutatóintézetnek a könyvtára, valamint a Finn Műszaki Információs Központ. (További jelentős szakkönyvtárak a következők: Finnország Statisztikai Hivatalának Könyvtára, a Finn Irodalmi Társaság Könyvtára és a Finn-Szovjet Kulturális Kapcsolatok Intézetének Könyvtára.)

A nemzeti könyvtári funkciókat a Helsinki Egyetemi Könyvtár látja el, mindazokkal a kötelezettségekkel, amelyek a nemzeti könyvtárakra jellemzők. (Finnországban a nemzeti könyvtár hagyományosan a tudományos könyvtári hálózat része.) A Helsinki Egyetemi Könyvtár a központi könyvtárból és néhány szakkönyvtárból álló hatalmas szervezet. A könyvtárnak nem feladata az egész egyetem közvetlen könyvtári ellátása. Ezt a funkciót nagyrészt tanszéki és intézeti könyvtárak töltik be; a tanszéki könyvtárak többsége valójában hatalmas szakkönyvtár. Ez a szervezeti sajátosság, amely Finnországban csak a Helsinki Egyetemi Könyvtárra jellemző, az egyik magyarázata annak, hogy lehetőség nyílt az egyetemi és a nemzeti könyvtári feladatok összekapcsolására ugyanazon a könyvtári szervezeten belül.

Jelenleg csak néhány országos központi könyvtár működik. Az 1972. évi kormányhatározat értelmében szakterületi központi könyvtárrá a legjobb lehetőségekkel rendelkező, már működő könyvtárak jelölhetők ki. Az alábbi könyvtáraknak van jelenleg központi könyvtári státuszuk:

- Helsinki Egyetem Központi Orvosi Könyvtára,
- Helsinki Egyetem Erdészeti Könyvtára,
- Helsinki Közgazdasági Egyetem Könyvtára,
- Helsinki Egyetemi Könyvtár (a művészetek és a filológia területén),
- Helsinki Műszaki Egyetem Könyvtára,
- Jyväskylä-i Egyetemi Könyvtár (a pedagógia, a pszichológia és a sport területén),
- Helsinki Egyetem Mezőgazdasági Könyvtára,
- Finnország Statisztikai Hivatalának Könyvtára.

Mint látható, sok fontos szakterületnek még nincs központi könyvtára. A leginkább szembetűnő a hiány a természettudományok területén. Ennek oka a jelenlegi könyvtári helyzet: nincs olyan könyvtár, amely el tudná vállalni a központi könyvtári kötelezettségeket. A szakterület legjobb forrásaival mindenesetre a Helsinki Egyetem rendelkezik.

A társadalomtudományok a másik olyan terület, ahol nem működik központi könyvtár. A Parlamenti Könyvtár gyakorlatilag ugyan jogtudományi és politikai központi könyvtár, de ezzel az egész területnek csak egy részét fedik le. (Meg kell említeni, hogy a társadalomtudományokat Finnországban eléggé szűkkörűen értelmezik. A történelem és a filozófia például nem a társadalomtudományok, hanem a művészetek és a filológia körébe tartozik.)

Az országos központi könyvtárak hálózata tulajdonképpen a jelentős szakkönyvtárak hálózatainak tekinthetők, ez a nagy egyetemi könyvtárakra is vonatkozik, amelyek nem általános könyvtárakként, hanem az adott szakterület legfontosabb könyvtáraiként tartoznak a hálózathoz.

A központi könyvtárak fő feladata hagyományosan a gyűjteményfejlesztés és a könyvtárközi kölcsönzés. Ez utóbbi része azoknak a szolgáltatásoknak, amelyeket szisztematikusan fejlesztettek ki, és amelyek minden típusú könyvtárra kiterjednek. (Finnországban nagyok a földrajzi távolságok. A könyvtárközi kölcsönzés megkönnyítése érdekében a nagyobb kölcsönző és kérő könyvtárak manapság telexet használnak. A kölcsönzési adminisztráció gyorsítása érdekében leegyszerűsítették a használatot. Folyóiratcikkekre vonatkozó kéréseket mindig másolatokkal teljesítenek.)

Az ipari létesítmények, kutatólaboratóriumok, kormányhivatalok stb. tájékoztatási részlegei (tájékoztatási szolgáltatásai) az információs hálózat lényeges részét képezik. Szolgáltatásaikat közvetlenül a végső felhasználóknak nyújtják, és hatékonyan élnek a nagy információs központok és könyvtárak szolgáltatásaival is. Csak néhány ipari tájékoztatási egység hozott létre nagyobb saját könyvtárat. A K+F tevékenység növekedése az ipar területén azt eredményezi, hogy az ipar egyre nagyobb mértékben veszi igénybe a könyvtári szolgáltatásokat.

Az ipar fő információs központja Finnország Műszaki Kutatási Központjának Műszaki Információs Szolgálat. Ez az információs szolgálat közvetítő szerepet játszik a kisebb tájékoztatási egységek számára a külső (külföldi) szolgáltatások használatában, fontos része van az új információs technológia bevezetésében. A szolgálat nem rendelkezik nagy könyvtárral; nagyrészt a Helsinki Műszaki Egyetem Könyvtára dokumentumbázisára támaszkodik. Említésre méltó ipari információs központ még a Finn Cellulóz- és Papíripari Kutatóintézet Dokumentációs Szolgálat és Finnország Állami Alkoholmonopóliumának (ALKO) Könyvtára és Információs Szolgálat. Mindkét intézményben jelentős szakkönyvtár működik.

A jelenlegi formájában 1979-ben létrehozott Tudományos Irodalmi Csereközpont fontos szolgáltatást nyújt. A Tudományos Társaságok korábbi könyvtárát átszervezték és két részre osztották, a könyvtárra és a csereközpont. A könyvtár tudományos könyvtárként a Helsinki Egyetemi Könyvtárhoz csatlakozott, a csereközpontot pedig a Tudományos Társaságok Tanácsa irányítja és közvetlenül az OM finanszírozza.

A *"Suomen tieteilisten kirjastojen opas"* (Finnország tudományos könyvtárainak és információs szolgáltatásainak kézikönyve) c. minerva 1981-es kiadásában 365 könyvtárat és információs szolgáltatást sorol fel.

Az új információs technológia hasznosítása

Az új technológia alkalmazása a tájékoztatási szolgáltatásokban a már sok ország tapasztalatából ismert módon történik. Finnország azonban nem hozott létre saját, állandó SDI-szolgáltatást. A finn intézmények nagyrészt svéd és amerikai SDI-szolgáltatásokat vettek igénybe, amelyeket ma már nagymértékben helyettesít a retrospektív online keresés. A finn információs központok voltak az első olyan intézmények Skandináviában, amelyek mindennapos munkájukhoz online módon amerikai adatbankokat használtak a távközlési hálózat segítségével.

A Tudományos és Műszaki Együttműködés Skandináv Tanácsa (NORDFORSK) fejlesztette ki a skandináv adatátviteli hálózatot, a SCANNET-et, amely 1975 végén kezdte meg működését. Ez volt az első ún. "packet switching" hálózat az északi országokban. A SCANNET-et ma már a PTT általános adatközlési hálózata váltotta fel. A SCANNET rendkívül fontos szerepet játszott az információs szolgáltatásokban. A "packet switching" távközlési hálózat ötlete ismeretlen volt a PTT számára. A SCANNET jelentősége főként abban volt, hogy felhívta a figyelmet a könyvtárakra és információs központokra, mint a távközlési eszközök potenciális használóira.

Egy új finn adatközlési hálózat 1983 nyarán alakult DATAPAK néven. Ez a számítógéppel irányított hálózat Finnországon belüli és Finnországból külföldre történő kapcsolásokat tesz lehetővé. Finnország összekötését az EURONET-tel a Párizsban levő francia TRANSPAC biztosítja. A DATAPAK elődje az 1980-ban létesített FINNPAK volt.

A könyvtárak és információs központok nagy szerepet játszottak a Finnország és a Szovjetunió közötti adatközlési rendszerek kifejlesztésében is. A Finnország és a Szovjetunió közötti Tudományos és Műszaki Együttműködési Bizottság szervezeti keretén belül könyvtári és tájékoztatási munkacsoport tevékenykedik. A munkacsoport programjában már évek óta szerepel az adatbázisok online módon történő hasznosítása. A munka jelentősen előrehaladt: a finn PTT és a szovjet hatóságok adatközlési hálózatot hoztak létre, amely kísérleti fázisban már működik. A munka során a magyar Videoton-terminált sikeresen alkalmazták. (Ezt az új kommunikációs vonalat nem kizárólag az információs szolgáltatások céljára, hanem normál távközlési csatomaként fogják használni. A munkacsoport most már remélhetőleg az adatbázisok használatára összpontosíthatja figyelmét az adatközlési rendszerek kifejlesztése helyett.)

A helyzet valóságghú ábrázolása érdekében hozzá kell tennem, hogy a finn könyvtárak és tájékoztatási szolgáltatások nem annyira számítógépesítettek, mint ahogy valaki a fentiek alapján elképzelné. De a bemutatott információs szolgáltatások valamiképpen illusztrálják azt a "know-how"-t, amelyet a könyvtári és tájékoztatási szakma fejlesztett ki az új technológia alkalmazásában.

Automatizált rendszerek kifejlesztése

A finn könyvtárak nem rendelkeznek bőséges anyagi forrásokkal, s ez lényeges hátráltatója a könyvtári automatizálásnak.

Finnország minden tudományos könyvtárára kiterjedő, automatizált könyvtári rendszer megteremtésére vonatkozó tervet 1972-ben dolgozták ki. A terv ajánlása szerint országos, közös rendszert kell létrehozni. Az ajánlásoknak megfelelően az OM 1974-ben tervezési csoportot alakított; a közvetlenül az OM-nek alárendelt Tudományos Könyvtárak Automatizálási Állandó Bizottsága 1979-ben jött létre.

A hosszú távú cél nemzeti, de nemzetközileg kompatibilis könyvtári rendszer kiépítése. Minden alapvető könyvtári munkafolyamatra, a szerzeményezésre, katalogizálásra, kölcsönzésre és információvisszakeresésre ki kell terjednie. A rendszernek egységes szervezetnek kell lennie, nem csupán a különböző munkafolyamatok halmazának. Jelenleg a munka annyira előrehaladt, hogy az inputhoz, a feldolgozáshoz, a bibliográfiai adatok outputjához, valamint az információvisszakereséshez szükséges alapvető funkciók már működnek. A következő lépés a kölcsönzés és a szerzeményezés folyamatának automatizálása lesz.

Az anyagi eszközök szűkössége jól látható a rendszer jelenlegi működési módján. Az input és az adatkezelés offline módon történik. Az offline folyamatok modern technikájának következtében azonban a működés egyenletes. A rendszer intelligens terminálokat használ mini- vagy mikroszámítógépként. A terminálok display-vel és memóriával rendelkeznek. A könyvtári személyzet úgy használja a rendszert, mintha online lenne. A bevittelt mágneslemezen tárolják, ahonnan az adatok telefonvonalon keresztül kerülnek a központi számítógépbe (IBM 370). Az új berendezés még könnyebbé tette az adatátvitelt; az adatokat a központi számítógép közvetlenül a lemezekről olvashatja le. Jelenleg majdnem 20 könyvtár használja a rendszert a katalogizálásban. A hagyományos könyvtári katalogizáláson kívül a rendszer a nemzeti bibliográfia és szakbibliográfiák előállítására is szolgál. Az alapvető bibliográfiai fájlok egy nemzetközileg kompatibilis formátumot, a FINMARC-ot alkalmazzák; a katalogizálási szabályok az AACR II-t követik. A rendszer jelenleg monográfiákat és folyóiratcikkeket dolgoz fel. A hazai időszaki kiadványokkal és sorozatokkal kapcsolatos munkák nemrég kezdődtek; a külföldi időszaki kiadványok katalógusát külön adatbázisként kezelik. Túlságosan hosszú lenne a katalogizálási rendszerben szereplő adatbázisok szerkezetének részletes leírása. Talán elég annyit említeni, hogy a rendszer egy közös központi tárat és minden résztvevő könyvtár, valamint a bibliográfiák számára egyéni táratokat tartalmaz.

A nemzeti bibliográfiát 1978-ban számítógépesítették. Adatbázisa azonban már az 1977. évi könyvtermés bibliográfiai adatait is tartalmazza. A Turku Egyetemi Könyvtár adja ki már régóta a finn periodikumok indexét *Suomen aikakaulehti-indeksi* címen. Az 1977-ben megjelent cikkektől kezdődően az indexet e számítógépes rendszer állítja elő. Ezt egészíti ki a közművelődési könyvtárak könyvtárellátója által szerkesztett másik index, a *Kirjastopalvelu Oy*. A kettő együttesen felöleli a leginkább használt finn folyóiratokat.

A rendszert a pszichológiai, erdészeti és mezőgazdasági szakbibliográfia előállítására is használják. A rendszerhez csatlakozni fog még a Bibliographia juridica Fennica és a finn geológiai és szociológiai bibliográfia is, ugyanis a rendszer már jelenlegi formájában is eléggé rugalmasnak bizonyult a feldolgozáshoz és a különböző bibliográfiai munkálatokhoz.

A nemzeti bibliográfia automatizált rendszere

A nemzeti bibliográfia érdekes példája az új technológia által nyújtott változatos lehetőségeknek. A nemzeti bibliográfia szerkesztőségi munkatársainak száma nem volt és ma sem elegendő. Az 1981-ben életbe lépett új kötelezpéldány-rendelet következtében jelentősen megnövekedett a nyomdák által szállított anyag mennyisége. Nyilvánvaló volt, hogy a Helsinki Egyetemi Könyvtár Bibliográfiai Osztálya nem lesz képes minden új kiadvány feldolgozásával foglalkozni. Más utat kellett keresni.

1979 elejétől kezdve a nemzeti bibliográfia által regisztrált dokumentumok számítógépre vitelét decentralizálták. Két további kötelezpéldány-jogú könyvtár, a Jyvaskyla-i Egyetemi Könyvtár és a Turku-i Egyetemi Könyvtár vesz részt a munkában. Az anyagot az ISBN kiadói kódja szerint osztották fel a könyvtárak között, s az ISBN nélküli kiadványokat a Helsinki Egyetemi Könyvtár dolgozza fel, amely egyébként az új kiadványok csaknem felét regisztrálja, a maradékon pedig a két másik könyvtár osztozik. Ez a megoldás lehetővé teszi, hogy minden új monografikus kiadványról számítógéppel kezelhető rekord álljon a könyvtárak rendelkezésére. A Helsinki Egyetemi Könyvtáron kívüli két könyvtár számára a nemzeti bibliográfiában való részvétel egyik fő indítókoka az volt, hogy ily módon az új finn kiadványtermés teljes katalógusát jelentős késedelem nélkül megkaphatják. A Helsinki Egyetemi Könyvtár lezárta a finn kiadványok cédulakatalógusát, és helyette mikrokártya-katalógust alkalmaz. Nem nyomtatnak többé katalóguscédulát.

A nemzeti bibliográfia három fő módon férhető hozzá: 1. havonta jelennek meg nyomtatott füzetek, s ezeknek éves kumulációja is van; 2. a leírások ezen kívül mikrokártya-formában is hozzáférhetők, kétféle kiadásban (a három résztvevő könyvtár katalógusaként, raktári jelzetekkel ellátva, illetve egy bibliográfiai változatban, amely 1977-től kezdve a bibliográfiai leírások folyamatos kumulációja); 3. a nemzeti bibliográfiai adatbázis online módon kereshető az Állami Számítóközpont MINTTU nevű szövegkereső rendszerének segítségével. A rendszer terminálok útján használható, és képes egyéni igények szerinti listák összeállítására is.

A teljes finn anyag, amely egységes adatbázisként kereshető vissza a KATI-rendszerben, magában foglalja a nemzeti bibliográfia adatbázisát, a finn folyóiratok általános indexét és a szakkönyvtárakat. Ebben az adatbázisban jelenleg kb. 110 000 rekord van, s évente kilenc alkalommal hozzák naprakész állapotba. Az évi növekedés kb. 35 000 rekord. Annak ellenére, hogy az adatbázis használata már nem ingyenes, egyre többen veszik igénybe. A könyvtárakon kívül a KATI adatbázist gyakran és növekvő számban használják intézmények és magánszemélyek, akik korábban kézbe sem vették a nemzeti bibliográfiát. Így tehát az idő a könyvtárak bibliográfiai munkájának malmára hajtja a vizet. A rendszert a mindennapi katalogizálásra használó könyvtárak száma sokáig alacsony volt. E könyvtárak közös adatbázisa, amelyet 1980-ban hoztak létre, jelenleg mintegy 55 000 rekordot tartalmaz, ami 70 000 feldolgozott könyvet jelent. Ez a KAUKO nevű adatbázis szintén online módon hozzáférhető és elsősorban könyvtárközi kölcsönzési célokat szolgál. A fent leírt rendszert és adatbázisokat a Tudományos Könyvtárak Automatizálási Részlege működteti az Állami Számítóközpontban.

Egyéb automatizált rendszerek

A Helsinki Egyetemi Könyvtár, amely elsőként kísérletezett a számítógépes katalógizálással, rendszert fejlesztett ki a finn könyvtárakban levő külföldi folyóiratok központi katalógusának összeállítására. Ez 1971-ben indult, s az első katalógust két évvel később, 1973-ban állították elő. Jelenleg a rendszer az 1970 óta feldolgozott mintegy 46 000 időszaki kiadvány bibliográfiai adatait és kb. 250 könyvtár állományát tartalmazza (140 000 rekord). Ez a rendszer Burroughs B7800 típusú géppel működik az egyetem számítóközpontjában. A tervek szerint ez a rendszer, a jövőben a tudományos könyvtárak közös rendszeréhez fog csatlakozni, mihelyst a közös rendszer képes lesz a befogadására. Ez azonban valószínűleg hosszú időt vesz igénybe, ezért a FINUC-S-t a Helsinki Egyetemi Könyvtár fejleszti tovább.

Mivel a központi katalógusok fejlesztése erősen visszamaradt, a Helsinki Egyetemi Könyvtár a lehető legegyszerűbb számítógépes központi katalógust dolgozta ki FINUC-ISBN néven. A könyvek a katalógusban csak az ISBN-számukkal szerepelnek, amelyekhez csatlakoznak a megfelelő könyvtári jelzetek. Jelenleg a katalógus 187 000 ISBN-t és 300 000 könyvtári jelzetet tartalmaz. Az évi növekedés mintegy 300 000 ISBN. Az ISBN nélküli beszerzéseket természetesen nem tartalmazza a katalógus; ennek ellenére hasznos eszköznek bizonyult a könyvtárközi kölcsönzésben.

A számítógépesítés új területre terjedt ki, amikor a Helsinki Egyetemi Könyvtár egy részlege, az ún. alsóévesek könyvtára, 1981-ben gépesítette a tankönyvek kölcsönzését. Erre a lépésre hosszú évek óta készültek, de a rendszerrel szemben támasztott követelmények addig nem voltak teljesíthetők, amíg kizárólag a rendszert szolgáló miniszámítógép nem állt rendelkezésre. Nem fogadhattak el alacsonyabb működési szintet a manuális rendszernél. Jelenleg a rendszer 256 Kbyte-os központi tárolóval és két, egyenként 5 Mbyte-os lemezzel (amelyek egyike cserélhető kazetta) felszerelt miniszámítógépet használ. Perifériaként 6 megjelenítő képernyővel ellátott terminál szolgál, melyek közül öthöz fényceruza is csatlakozik. Külön nyomtatóegysége is van a gépnek. A számítógép valós időben, önálló rendszerként működik. A műveletek száma magas, évente több mint 300 000 kölcsönzés.

A Helsinki Egyetemen egy új típusú rendszer kialakításán dolgoznak. Az egyetemen belül 200 különböző nagyságú könyvtár működik; sok közülük kis intézeti könyvtár. Az egyetem földrajzilag erősen decentralizált. A cél most olyan megoldás kidolgozása, amely lehetővé teszi az egyetem központi számítógépének használatát és a már rendelkezésre álló terminálok segítségével – amelyek olcsó, megjelenítő képernyő nélküli modellek – a bibliográfiai adatok bevitelét. A bibliográfiai adatokat az Állami Számítóközpontba továbbítják, ahol más könyvtárak bibliográfiai adataival egyesítik őket. A vállalkozás jelenleg kísérleti alapon működik, s ha beválik, olcsó és rugalmas online katalógizálási rendszert kínál olyan könyvtárak csoportja számára, amelyek túlságosan heterogének a probléma egységes megoldásához.

A Helsinki Közgazdasági Egyetem Könyvtára 1969 óta rendelkezik saját számítógépes rendszerrel. Ezeket a rendszereket egyedileg fejlesztették ki, és nem kompatibilisek

más rendszerekkel. A könyvtár 1975-ben alakította ki HELECON adatbázisait, amelyek jelenleg a következőket tartalmazzák:

- FINP, a finn közgazdasági és kereskedelmi folyóiratok indexe 1975-től,
- SCANP, a skandináv közgazdasági és kereskedelmi folyóiratok indexe 1977-től,
- SCIMP, az európai vezetéstudományi folyóiratok indexe 1978-tól,
- BILD, a könyvtári dokumentumok bibliográfiai indexe 1980-tól.

Az adatbázisokat a SCANNET-hez és az EURONET-hez csatlakoztatták, és ma már a DATAPAK-on keresztül hozzáférhetők.

A Helsinki Műszaki Egyetem Könyvtára aktív szerepet vállal a könyvtári folyamatok és információs szolgáltatások számítógépes módszereivel való kísérletezésben. A könyvtár jelenleg a TENTTU nevű információvisszakeresési rendszert működteti, amely elsősorban az egyetemen belüli használókat hivatott szolgálni, de külső igényeket is szívesen kielégítenek. Az adatbázis az egyetem területén levő könyvtárak nagy részének katalógusát tartalmazza. A DEC-20 típusú számítógépet alkalmazzák, és az adatbázist havonta felfrissítik az Állami Számítóközpont fő adatbázisának anyagából. Mintegy 300 terminál csatlakozik a rendszerhez, amely dokumentumvisszakeresésre is használható, beleértve az online rendelést is.

A jövő távlatai

A TINFO, amely a tudományos könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások hosszú távú fejlesztési terve, átgondolt tervezőmunka eredménye volt 1978-ban. A terv egyaránt elemzi a könyvtárak működésére, valamint a szakirodalom és a tudományos információ iránti igényekre és használatukra ható tényezőket. A terv több olyan javaslatot tartalmaz, amelyek kormány szintű döntést igényelnek a könyvtárak fejlesztésének elveiről, valamint olyanokat, amelyek a könyvtári szolgáltatások anyagi fenntartásában követelnek szerkezeti változásokat és bizonyos szervezeti módosításokat céloznak. A terv hangsúlyozza a könyvtárak saját erőből történő fejlesztésének fontosságát, valamint a nemzetközi fejlődés és az információátadás egyre növekvő gépesítése figyelembevételének szükségességét.

A legújabb tervek a könyvtárak raktározási problémáinak vizsgálatával foglalkoznak. Az összes tudományos könyvtár számára közös tárolókönyvtár létesítéséről a 70-es évek óta tárgyalnak. Egy időben úgy tervezték, hogy a leggyakrabban használt folyóiratok központi kölcsönző könyvtárával együtt kellene létrehozni. Az anyagi lehetőségek azonban nem kedveztek ilyenfajta megoldásnak. A jelenlegi decentralizált hálózat politikája végül is gyakorlati szempontból a legjobb megoldás lehet.

A raktározási problémák indokolták, hogy az OM-hez javaslatot nyújtsanak be egy tárolókönyvtár mielőbbi létrehozásáról. A döntéstől függően ezt a könyvtári intézményt a közművelődési könyvtárak is használhatják. Mivel a problémának ez a része még nem tisztázódott, eddig még nem született határozat.

A könyvtáraknak és tájékoztatási szerveknek fel kell készülniük a jövőre, amelyet új eszközök és módszerek jellemeznek. A központi fontosságú témák közül meg kell említeni az új technológia segítségével történő dokumentumközvetítést. Ezzel kapcsolatban

az igények szerinti publikálás új koncepciójával, ami szerint a szöveget a számítógép memóriájában tárolják, nem foglaloznak még. Sok területen egyelőre a már publikált dokumentumok kezelése nagyobb problémát jelent. A telefacsimilével már kísérleteztek, de ez még nem a legmegfelelőbb eszköz a dokumentumok továbbítására. Finnországban néhány könyvtár egyaránt használta már a TELETEXT-et és a VIDEOTEXT-et. A számítógépesített távkonferenciák lehetőségét is vizsgálták, valamint az úgynevezett super-telexet és teletexet. A teletex a közeljövőben valószínűleg a dokumentumtovábbítás egyik eszközévé válik.

Nemzetközi együttműködés

A skandináv együttműködésről már sokan írtak. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznék, hangsúlyoznom kell, hogy ez az együttműködés létfontosságú a finn könyvtárak számára. A könyvtárközi kölcsönzésnek azt a felét, amelyet az országon belül nem tudnak kielégíteni, más skandináv országok könyvtárai teljesítik. Finnország rendszerint a fogadó fél.

1977-ben a Miniszterek Északi Tanácsa a könyvtárak és tájékoztatási szervek részére testületet alapított NORDINFO (a Tudományos Tájékoztatás és Tudományos Könyvtárak Északi Tanácsa) néven. Ez a tanács, amelynek titkársága Finnországban működik, nem csupán koordináló szerv. Saját költségvetéssel rendelkezik, és nagy fejlesztési terveket finanszíroz. A NORDINFO egyebek között a skandináv adatbázisok fejlesztésére, a dokumentumellátás javítására és a szakemberek továbbképzésére, szemináriumok tartására szakosodott. Finn szempontból ezzel kapcsolatban még egy tervet kell megemlíteni, a NOSP-ot, az északi folyóiratok központi katalógusát, amely a Helsinki Egyetemi Könyvtárban található.

A Szovjetunióval való együttműködés, mint említettem, jól halad előre. A munka-program az adat továbbításán kívül sok más témát is magában foglal. Az egyik cél az irodalom cseréjének és a könyvtárközi kölcsönzésnek a javítása. Sok tárgykörben szemináriumokat is rendeztek. A bibliográfiai munka, a könyvtörténet, a terminológia stb. területén folyó együttműködés igen gyümölcsöző.

Finnország Tudományos Akadémiája 1979-ben külön jegyzőkönyvet írt alá a KGST-országok NTMIK-jével, annak ellenére, hogy Finnország nem tagja az NTMIR-nek.

Összegezeként megállapítható, hogy a nemzetközi együttműködés és a más országokkal való közeli kapcsolatok olyan kis ország számára, mint Finnország "conditio sine qua non", azaz szükségszerűek. A legtöbb szakterületen a szükséges információ 90%-a külföldről származik, és komoly erőfeszítések, valamint más országokkal való jó kapcsolatok nélkül aligha lenne beszerezhető.

Fordította: FEIMER Ágnes

**A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK
EGYIK LEGNAGYOBB "LABORATÓRIUMÁRÓL"
A British Library of Political and Economic Science-ről**

HEGEDŰS PÉTER

1895-ben *Beatrice és Sidney Webb* – a reformista-szocialista Fabianus Társaság vezetői – kezdeményezésére alapították a nagy presztizsú Londoni Közgazdasági Egyetemet (London School of Economics), amelynek jelenleg mintegy 4200 hallgatója és 300 főállású oktatója van. Egy évvel később került sor – ugyancsak főként a *Webb-házaspár* tevékenysége nyomán – a Brit Politikatudományi és Közgazdaságtudományi Könyvtár (British Library of Political and Economic Science) létrehozására, amelyet csaknem hárommillió gyűjteménye folytán joggal nevezhetnek a világ egyik legnagyobb társadalomtudományi szakkönyvtárának, (Eredetileg a két intézményt különálló, ám egymással szoros kapcsolatban levő egységként tervezték.)

A párizsi *École Libre des Sciences Politiques* mintájára alkotott egyetem a közgazdaságtudománytól a jogig terjedően a társadalomtudományok oktatásának központjaként működött már kezdettől fogva. A könyvtár funkciója is jóval szélesebb volt a hagyományos könyvtárakénál: az alapítók szándéka szerint "a társadalomtudományi kutatások új laboratóriumaként"* kellett szolgálnia.

Sok tekintetben mindkét intézmény létrejött az Angliában a XIX. sz. folyamán lezajlott intellektuális és társadalmi fejlődés eredményeként fogható fel: egyfelől az individualizmus és a vallásos hit mindinkább átadta helyét a társadalmi környezet befolyásának jelentőségét felismerő elméleteknek, másfelől az állam növekvő szerepe, a szakképzett közhivatalnokokból álló közigazgatási apparátus megjelenése, a helyi kormányzati szervek új rendszere és egy sor más körülmény az adott társadalmi helyzet megváltozását jelenti. Ugyanakkor e kérdések tanulmányozására és kutatására meglehetősen szűkösek voltak a lehetőségek. Nem véletlen tehát, hogy a könyvtár megalapításánál olyan nevek kerültek az adományozók listájára, mint a közgazdász *Marshall-é*, *Edgeworthé*, *Cannoné*, illetve a történész *Touté*, *York Powell-é* és *C. H. Firthé*. Mivel a könyvtár csaknem kezdettől fogva az egyetem területén került elhelyezésre, gyakorlatilag a London School of Economics szerves részeként kezdte meg működését. 1902-ben a könyvtár állománya már több mint 10 000 kötet volt, s mintegy 200 folyóíratra fizettek elő.** 1910-től nevezték ki az első főállású vezetőt (B. M. *Headicar* személyében), s ettől kezdve indult meg a hatékony könyvtári szervezet kialakítása. 1931–32-ben jelent meg a társadalomtudományi kutatások végzői számára világszerte ismert *London Bibliography of the Social Sciences* első négy kötete, amely voltaképpen a könyvtár tárgyszavak szerinti kötetkatalógusaként szolgált ma is. 1945-től kezdődően ismét meggyorsult a gyűjtemény növekedése a háborús

*, **JOHN, A. H.: The British Library of Political and Economic Science. A brief history. London. London School of Economics and Political Science. 1971. 4.p.; l.m. 6.p.

gondok megszűnésével, s egyre jelentősebbé váltak a könyvtár különgyűjteményei is, amelyek részben adakozásból, részben pedig tudatos beszerzési politika révén alakultak ki.

A jelenlegi elhelyezés és állomány

Mint minden hasonló intézmény, egy idő után a British Library of Political and Economic Science (a továbbiakban: BLPES) is helyhiánnyal kezdett küzdeni. E gond megoldását a részben közadakozásból vásárolt és átépített, korábban egy nagy cég székházaként szolgáló épületbe való költözés jelentette. A négyszintes, több mint 1500 férőhelyes könyvtárápületet 1977-ben adták át a használatnak. Az épület kialakításánál meghatározó elv volt, hogy a könyvtár ne csupán a könyvek tárolási helyéül szolgáljon, de olyan *alkotóműhellyé váljon* az eredeti célkitűzéseknek megfelelően, amely a *legmesszebbmenőkig kielégíti a kutatók és hallgatók, egyszóval a könyvtárhasználók gyakorlati igényeit*. A hangsúlyt az *olvasók és a könyvek közötti közvetlenebb kapcsolat* megteremtésére helyezték a tervezők, s a könyvtár munkatársai elsősorban a *közvetítői szerep* mellett maradtak.

A BLPES a legszélesebb értelemben vett társadalomtudományok szakirodalmának gyűjtőhelye. Lényegében Nagy-Britannia mintegy országos szakkönyvtáraként egyedülálló a könyvtár gyűjteménye a közgazdaságtudományok, a kereskedelem, a vállalatgazdaság, a közlekedés, a statisztika, a politikatudományok, a közigazgatás, a demográfia és a társadalom-, politika- és gazdaságtörténet terén. Jelentős a jogi gyűjtemény, különös tekintettel a nemzetközi jogra. (Ez utóbbi alapjául a korábban önálló *Edward Fry Library of International Law* szolgál.) Más olyan területeken, mint pl. a földrajz vagy antropológia, az alapvető cél megbízható, gyakorlati munkát szolgáló kollektciók kialakítása volt.

Irigylésre méltóak a különgyűjtemények, amelyek közül a közgazdasági szempontból igen érdekes *Mill-Taylor* gyűjtemény, vagy az ugyancsak a Fabianus Társasághoz tartozó G. B. Shaw-ról elnevezett gyűjtemény érdemel feltétlenül említést* Különgyűjteményként tartják számon az 1964-ben elhunyt magyar származású filozófus, *Lakatos Imre* könyvtárát is. (Lakatos Imre haláláig a London School of Economics tanszékvezető tanára volt.)

A könyvtár nemcsak könyv- és kéziratanyagával tűnik ki, de jelentős az állami és kormánydokumentumokból álló gyűjteménye is. Az állományban megtalálhatók a Brit Nemzetközösség tagjainak hivatalos dokumentumai, az USA szövetségi kormányának dokumentumai csakúgy, mint az ENSZ és szakosított szervezeteinek, valamint az OECD-nek és más fontos nemzetközi szervezeteknek az anyagai is. Kiterjedt a könyvtár orosz nyelvű gyűjteménye, a különgyűjtemény (Schapiro Collection) tartalmazza a Szovjetunióra és Kelet-Európára vonatkozó, a BLPES profiljába vágó anyagokat.

A több mint 12 000 m²-nyi hasznosítható terület 750 000-nél több kötetnek ad helyet. A folyóiratcímek száma meghaladja a 24 000-et (a kurrens időszaki kiadványok száma több mint 12 000 cím). A BLPES könyvtári egységeinek száma (figyelembe véve az információhordozók összes típusát) 2 és 3/4 millió felett volt 1981-ben a becslések szerint.

* A könyvtár legelőször G.B. Shaw későbbi feleségének házában került elhelyezésre, aki ugyancsak a Fabianus Társaság tagja, s egyben a könyvtár felügyelője volt.

Az olvasó és a könyvek közötti közvetlen kapcsolat megteremtésének célkitűzésével összhangban a könyvtár szabadpolcos elrendezésű, s a nagyobb zónákon (pl. közgazdaságtudomány) belül a dokumentumok a washingtoni Library of Congress szakrendszere szerint vannak elhelyezve. Külön olvasóterme van a legkeresettebb kurrens folyóiratoknak, s a mikrográfiai eszközökkel rögzített anyagoknak is. Természetesen – különálló reprográfiai szolgáltatás mellett! – ”pénzbedobós” másolóautomaták, valamint kutató- és pihenőszobák is állnak a használók rendelkezésére. Légkondicionált olvasóteremben vannak a kéziratok és könyvritkaságok.

Katalógusok, könyvtárhasználat

1980-tól kezdődően a BLPES megkezdte annak az automatizált katalogizálási rendszernek az alkalmazását, amelyet az University of Londonhoz tartozó könyvtárak már üzemszerűen használnak. Ennek következtében a könyvtár katalógusai két formát öltöttek: az 1979 végéig katalogizált anyagok cédulakatalógusokban, az azóta katalogizáltak pedig mikrofilmlap (microfiche)-katalógusokban kereshetők vissza. A cédulakatalógusok szerző, testületi szerző és (esetenként) cím szerint sorolják fel az állományt. A tárgy szerinti megközelítést a már említett bibliográfia teszi lehetővé. (A bibliográfia a 7. kötetből fogva csak a BLPES állományára vonatkozó adatokat tartalmazza a Kongresszusi Könyvtár által használt tárgyszavaknak megfelelő bontásban. 1974-től kezdve évenként jelenik meg a bibliográfia. 1981-től megkezdték gépi úton való előállítását, amelyhez a már említett automatizált katalogizálási rendszer teremtette meg az alapot. Külön cédulakatalógus tartalmazza a nem hivatalos időszaki kiadványok adatait.

Az 1980-ban bevezetett mikrofilmlap-katalógus három részből áll: alfabetikus szerző, illetve cím szerinti, alfabetikus tárgyszó szerinti és szakkatalógus tárja fel az állományt. (Az utóbbi a Kongresszusi Könyvtár szakjelzetein, illetve a BLPES-en belüli konkrét elhelyezkedés jelzetén alapul.) Emellett az olvasók rendelkezésére áll a University of Londonhoz tartozó könyvtárak (1981-ben hat ilyen könyvtár volt) állományának központi, szerzői és cím szerinti katalógusa is (ugyancsak mikrofilmlapokon).

Az 1981/82-es költségvetési évben a használók több mint 650 ezerszer keresték fel a könyvtárat. Az előző időszakokhoz viszonyítva a könyvtárhasználat számszerűsíthető mutatói átlagosan 4%-kal növekedtek. Ez természetesen a BLPES-nek a brit könyvtári rendszerben elfoglalt helyéből, illetve funkcióiból is fakad: az egyedülálló gazdagságú – és bizonyos területeken csak a jóval kisebb, specializált gyűjtőkörű szakkönyvtárak állományai által felülmúlt – állomány mellett, a használat intenzitását növeli a Londoni Közgazdasági Egyetem oktatáshoz és kutatáshoz kapcsolódó igényeinek kielégítése, az országos szakkönyvtári jelleg és a University of London könyvtáraiból kialakult hálózatban betöltött funkció. E sokrétűség tükröződik a könyvtár használatában is. A könyvtárral szemben felmerülő rendkívül különböző felhasználói igényeket az intézmény egyebek között különféle, korlátozottan használható gyűjteményekkel (pl. a leggyakrabban használt tankönyvek – ún. teaching collection – elkülönítésével, fenntartott állomány képzésével) és szigorú kölcsönzési politikával próbálja kielégíteni.

Ez utóbbira jellemző például, hogy csak az egyetem munkatársai kölcsönözhetik az állományt. A hallgatók közül csak a már önálló kutatásokat végző felsőévesek kölcsönözhetnek (meghatározott korlátozások mellett), míg a többi hallgató csak az ún. hétfévi kölcsönzési rendszer alapján kölcsönözhet (azaz a hétfévi könyvtárzárástól a hét eleji nyitásig veheti haza a kívánt dokumentumokat).

Érdemes megemlíteni, hogy az igen kiterjedt referenzszolgálat mellett (szintenként, sőt különgyűjteményenként – az állománynak megfelelő szakértelmű – munkatárs nyújt tájékoztatást), számos bulletin és szórólapos tájékoztató segíti a használókat a könyvtárban való eligazodásban. E kiadványok például a katalógusok használatát, a különgyűjtemények rendszerét, a hivatalos dokumentumok visszakeresési módjait írják le részletesen és közérthető módon.

Emellett talán meglepőnek tűnhet, hogy az említett ismertetőkön és a London Bibliography of the Social Sciences-en kívül más kiadványt a BLPES nem állít elő, s hiányoznak a szakirodalmi tájékoztatás olyan modernebb formái is, mint az SDI vagy a számítógépes adatbázisok visszakeresése alapján nyújtott egyéb szolgáltatások. (Bár ennek valószínű okairól a későbbiekben szó lesz, itt jegyzem meg, hogy a mintegy 90 főt foglalkoztató könyvtárban a munkatársaknak több mint fele felsőfokú végzettségű, s ugyanakkor ezek közül mindössze ketten rendelkeznek közgazdasági diplomával. A munkamegosztás fő rendező elve a nyelvtudás. Ez nyilván megehezítené az említett szolgáltatások vagy az esetleges szakmai kiadványok megindítását, illetve fenntartását.)

A BLPES helyzete. Perspektívák és tanulságok

A könyvtárra háruló kétségkívül jelentős feladatok s ma már a brit könyvtárügyre is jellemző, legalábbis a korábbi időszakokhoz viszonyított szűköség, természetesen ellentmondásba kerülnek egymással. Az egyetem oktatási programjai kapcsán felmerülő igények kielégítése – különösen az ún. "pontosan irányított olvasás" szélesebb körű elterjedésével, azaz a szakkollégiumok kötelező olvasmányainak kijelölésével, – egyre inkább veszélyezteti az országos funkció betöltéséhez szükséges kiegyensúlyozott és széles körű állománygyarapítást. (A BLPES-nek joga van a világnyelvek bármelyikén megjelenő, jelentősebb közgazdasági vagy politikatudományi mű megvásárlására. Emellett folyamatosan építi a Szovjetunióra, illetve a kelet-európai országokra vonatkozó gyűjteményét.) 1981/82-ben monográfiákból a kormánydokumentumoktól eltekintve a BLPES 12%-kal kevesebbet tudott beszerezni, mint a megelőző időszakban. A munkaerő (az egyetem rendelkezése szerint csak két betöltetlen hely esetén vehető fel manapság egy új munkatárs) és a reálértékben csökkenő pénzügyi eszközök elégtelensége fékezi az egyetem által támasztott igények minél jobb kielégítését, de az olyan programok sikeres végrehajtását is, mint az University of Londonhoz tartozó könyvtárak közös, automatizált kölcsönzési rendszerének (GEAC) bevezetését.

A tervek szerint a könyvtár a jövőben a várhatóan rendelkezésre álló erőforrásoknak megfelelően, valamint a hasonló gyűjtőkörű londoni könyvtárak állományának figyelembevételével módosítja gyűjtőkörét. Nyilvánvaló, hogy az igények kielégítésében nagy

segítséget nyújt majd az automatikus könyvtári rendszernek (katalogizálás, kölcsönzés) bevezetése, illetve szélesebb körű használata, a jelenlegi körülmények között azonban az ilyen típusú erőfeszítések nem ritkán csak az amúgy is feszített feladatok elvégzését gátolják. Ily módon érthető az említett, ún. új típusú szolgáltatásokkal szembeni idegenkedés, s az anyagi korlátok mellett nem lebecsülendők a szubjektív akadályok sem. (Egyes vélemények szerint a felhasználók zöme amúgy sem igényelné e szolgáltatásokat.)

Természetesen sem két-három rövid látogatás, sem a BLPES anyagainak tanulmányozása, de még a munkatársakkal való személyes találkozás sem jogosíthatja fel a Magyarországról érkezett látogatót a könyvtár helyzetének részletes értékelésére. S bár hiba volna a brit könyvtári rendszer jellegzetességeit magán viselő intézményt a hazai kategóriákba szorítani, a fenti vázlatos ismertetés mégis alapot nyújthat néhány – vélhetőleg hasznosítható – tanulság levonására.

Nálunk is léteznek olyan könyvtárak, amelyek erősen függenek valamilyen "anya-intézménytől", s amelyek egyidejűleg próbálnak megfelelni anyaintézményeik igényeinek és országos funkcióiknak. E kettős feladat konfliktusokkal terhes, de – mint láttuk – sikeresen megoldható. Még szigorodó gazdasági körülmények mellett is meg lehet felelni a kettős – esetleg hármas – szerepkörnek, ha az együttműködés különböző formáit (pl. gyűjtőkori koordináció), illetve a modern könyvtártechnikai eszközöket alkalmazzák. Ehhez azonban egyebek között az is szükséges, hogy az anyaintézmény az ésszerűség határain belül ne gátolja az általa igényelt funkcion kívüli feladatok teljesítését.

A BLPES törekvése az olvasók és a gyűjtemény közvetlenebb kapcsolatának megteremtésére, sikeresnek tűnik. Bár ennek csak egy mozzanata a szabadpolcos elhelyezés, a különböző elkülönített gyűjtemények és a közvetlen hozzáférés együttes alkalmazása mindenképpen fokozni látszik a könyvtár használhatóságát. Úgy vélem, hogy az állomány elrendezésével kapcsolatos tapasztalatok a hazai kísérleteknél is figyelembe vehetők (pl. oktatási célú különgyűjtemények létrehozása).

Már szó volt a BLPES – legalábbis egyes nyugati nagykönyvtárakhoz viszonyított – alacsony gépesítettségi szintjéről. Ez egyben arra is utal, hogy túlzottan ambíciózus gépesítési tervek és erőforrások nélkül is lehet nagykönyvtárat viszonylag hatékonyan üzemeltetni. Az anyagi eszközök szűkössége azonban egyértelműen a gépesítési erőfeszítések szükségességét támasztja alá, s a gépi rendszerek könyvtárközi együttműködés útján való üzemeltetését kívánja meg.

Bár a könyvtár hármas funkciója – a London School of Economics oktatáshoz és kutatáshoz kapcsolódó igényeinek kielégítése, az országos szakkönyvtári feladatok és a londoni egyetemi könyvtárak hálózatában betöltött szerep – gyakran nem könnyen feloldható ellentmondásokhoz vezet, a sikeres működés igazolni látszik F.A. Hayek, Nobel-díjas közgazdásznak a BLPES új épületének átadása kapcsán leírt jóslatát, miszerint a könyvtár "az állomány hozzáférhetőbbé tételével és jobb munkafeltételek kialakításával mágnesként fogja vonzani a világ társadalomtudósait".

KÖNYVTÁRHASZNÁLATI OKTATÁS A HALLEI EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

MADERNÉ KISS MÁRTA

A Német Demokratikus Köztársaság Felső- és Szakoktatásügyi Minisztériuma 1977 decemberében irányelveket adott közre a könyvtárhasználók képzésének megindításához az 1978/1979-es tanévvel kezdődően a hatáskörébe tartozó egyetemeken, főiskolákon és orvostudományi akadémiákon.¹ A dokumentum szerint e képzés célja, hogy képessé tegye a hallgatókat a könyvtárak és információs intézmények tájékoztatási szolgáltatásainak, segédleteinek használatára, illetve a tájékozódás módszereinek és eszközeinek alkalmazása is járuljon hozzá a tanulmányi munka eredményességének fokozásához, s majdan segítse a kiképzett szakemberek későbbi elméleti és gyakorlati tevékenységét. A szakmai nevelési és oktatási folyamat integráns részének, bár nem önálló tantárgynak tekintett képzés két súlypontját a tanulmányok kezdetére, illetve a szakmai specializálódás megindulásának időpontjára helyezte az útmutatás. Mind a végrehajtás, mind az eredményesség ellenőrzése a szekciók² oktatóinak feladata lett. Az oktatói testületek e tekintetben természetesen együttműködnek az egyetemek, főiskolák könyvtárosaival és tájékoztatási szakembereivel.

Az irányelvek részletesen leírják a képzés két fázisának programját, tematikáját és lebonyolításuk rendjét, tartalmazzák a felhasználható forrásanyagokat. A rendelkezés végrehajtásáért a felelősség a rektorokat terheli, a megvalósítás részleteinek kimunkálása pedig az egyetemi és főiskolai könyvtárak igazgatóinak feladatkörébe esett. Az egyes szakterületek segédleteinek és vezérfonalainak összeállítására a Tudományos Könyvtárak és Információs és Dokumentációs Intézmények Módszertani Központja kapott megbízást, együttműködve az illetékes akadémiai és egyéb tudományos szervezetekkel, intézetekkel, egyes könyvtárakkal és információs intézményekkel.³

A hallei Egyetemi Könyvtárban a kétfázisú oktatás a központi könyvtár illetékes szakreferensei, az egyetemi oktatók, valamint a szekciókönyvtárosok jól szervezett, közös tevékenysége révén valósul meg. Mind az 1. éves, mind a 3. éves hallgatók 3–3 órás előadást hallgatnak meg, amelyhez gyakorlati foglalkozások, feladatok csatlakoznak az elméleti ismeretek elmélyítése céljával.

Az 1. évesek a bevezető előadásban rövid áttekintést kapnak az NDK könyvtári rendszeréről, a berlini Deutsche Staatsbibliothek és a lipcsei Deutsche Bücherei jellegéről, szolgáltatásairól, majd a hallei egyetem, az Egyetemi Könyvtár történetéről, a szakjuknak megfelelő szekciókönyvtárról. Megismertetik velük a könyvtár használatának rendjét, a könyvtárhasználatra vonatkozó miniszteri rendelet egyes részleteit (pl. az olvasójegy elvesztése, a kölcsönzési határidők be nem tartása stb. esetén érvényesíthető szankciókat). Sor kerül a katalógusok fogalmának, fajtáinak, a használatukra vonatkozó tudnivalóknak

a kifejtésére, az NDK 6 regionális központi katalógusa funkcióinak megemlítésére. Helyet kapnak az előadásban a katalógushasználathoz elengedhetetlen katalógizálási ismeretek is, a Porosz Instrukciók és a jelenleg használt szabályzat, a RAK főbb jellemzői, az ezeken alapuló katalógusok felépítését érintő információk. Megismerkednek az 1. évesek az információ fogalmával, s rövid áttekintést kapnak tudományterületük tudományos tájékoztatási alapintézményeiről, ezek főbb szolgáltatásairól is. Foglalkoznak a tudományos munka metodikájának fő vonalaival, ennek kapcsán a tanulás ökonomikus megszervezésével, a racionális időkihasználás jelentőségével. Végül – a már szeptemberben megtartott foglalkozáson – a különféle egyetemi oktatási formációk szerepével és igénybevételével ismergetik meg a kezdő hallgatókat.

Az előadást a szekciókönyvtárakban megtartott csoportfoglalkozások követik, amelyek során tájékoztatást kapnak a hallgatók a szekciókönyvtár felépítéséről, használatáról, szolgáltatásairól. Részletesen megismerik az ott található katalógusokat, a segédkönyvanyag felállítási rendjét, a legfontosabbak használatának módját, a bibliográfiai adatok leírásának, valamint a cirill betűk transliterálásának szabványát. Információt kapnak az igénybe vehető reprográfiai szolgáltatásokról is. A hallottak elmélyítésére egyéni feladatlapokat töltenek ki a gyakorlat során (adatkeresés, -kiegészítés a betűrendes katalógus(ok)-ból, a folyóiratkatalógusból, különkatalógusokból, cirill betűs szerzői név, illetve folyóiratcím transliterálása, majd a katalógusokból való kikeresése, tematikus katalógusok használata, kölcsönzési kéréslap pontos kitöltése). A gyakorlati foglalkozások zárómomentumaként már az 1. éves hallgatók is meghallgatnak egy rövid ismertetést a szakterületük legfontosabb NDK-kiadású referáló lapjának és kurrens szakbibliográfiájának használatáról.

A központi könyvtár megismertetéséhez audio-vizuális segédeszközöket is felhasználnak. A főépület előadótermében egyszerre mintegy hatvanan vehetnek részt a könyvtár épületeit, szolgáltatásait, katalógusait, a legfontosabb általános bibliográfiákat, a könyvtárhasználatához szükséges nyomtatványok kitöltését, a kölcsönzés folyamatábráját bemutató, magnetofonra vett magyarázatokkal kísért 22 diafilm-felvétel levetítésén. Az előadást követően természetesen körül is vezetik a hallgatókat a könyvtár két épületében, közben külön is felhívja figyelmüket a szakjukba eső speciális gyűjteményekre, információszerezési lehetőségekre.

A szakmai specializálódás kezdetekor, a szakdolgozatkészítés és a későbbi tudományos munka megalapozásaként a 3. évfolyam, egyes esetekben a 4. évfolyam elején megvalósuló 2. fázis háromórás előadása vezérfonalául az Egyetemi Könyvtár igazgatója által kidolgozott "modellelőadás" szolgál⁴, amely felöleli az NDK könyvtári rendszerére, az NDK és a szocialista országok tudományos tájékoztatási struktúrájára, a tudományos munka információforrásaira, hagyományos és nem-hagyományos segédeszközeire, a kutatás módszereire és gyakorlatára, az önálló tudományos munka végzésére, a tudományos publikációk készítésére, a modern könyvtári és információs technikára vonatkozó ismereteket. A hallgatóknak általában szakterületük központi könyvtári szakreferense tartja meg ezt az előadást, amelyet speciális tudnivalók, konkrét adatok egészítenek ki. A különféle könyvtári és tájékoztató intézmények szolgáltatásaira, ezek igénybe vétele módjára vonatkozó információk különös hangsúlyt kapnak, hasonlóképpen az egyes szakterületek domináns információforrásai, modern tájékoztatói segédeszközei. A referáló lapok s más

szolgáltatások alapos bemutatása, az információkeresés különböző módjainak, a deskriptorok, tezauszok fogalmának és használatának tisztázása megalapozza a szakirodalom felhasználását, a folyamatos szakmai tájékozódást.

A hallei Egyetemi Könyvtár az egyetemi szekciókkal együttműködve komoly szakmai apparátussal, alapos előkészítő munkával kidolgozott segédletekkel végzi az egyetemi hallgatók könyvtárhasználati oktatását. Fő céljuk a hallgatók önálló tudományos munkára nevelése. Alapvető probléma e téren is a hallgatók motiváltsága: ezért a Könyvtár igen eredményes munkát végez azokon a tudományterületeken, ahol az egyetemi oktatók és kutatók maguk is súlyt helyeznek a hallgatók ilyen irányú oktatására-nevelésére.

JEGYZETEK

1. Richtlinie für die Durchführung der Nutzerschulung an den Universitäten, Hochschulen und medizinischen Akademien im Bereich des Ministeriums für Hoch- und Fachschulwesen. Berlin, 23. 12. 1977.
2. Az NDK felsőoktatási intézményeiben rokontudományokat művelő tanszékek együttese. (V. ö.: Duden. Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden. Bd. 5.)
3. A különböző tudományterületeken folyó szakirodalmi tájékozódás, illetve tájékoztatás segítésére 1978 óta készülnek kalauz jellegű kiadványok. A Leitfaden für Studenten. Wege zur Information auf dem Fachgebiet . . . c. kiadványokat folyamatosan teszi közzé a berlini Methodisches Zentrum für wissenschaftliche Bibliotheken und Informations- und Dokumentationseinrichtungen des Ministeriums für Hoch- und Fachschulwesen.
4. DIETZE, Joachim: Nutzerschulung der Studenten. (2.Phase). Modellvorlesung. Hrsg. v. Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt. Halle/S. 1978. 63 p.

ONLINE INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁSI TÍPUSSZERZŐDÉST dolgozott ki az európai szolgáltatók számára az European Host Operators Group, hogy megkönnyítse az idevágó jogi problémák teljes körének tisztázását, pontos megfogalmazását a sok egyedi szerződésben. A szerződéstervezet szövegét az Európai Közösség valamennyi hivatalos nyelvének kidolgozták.

Information Hotline, 1984. jan.

GYŰJTEMÉNYEK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK FEJLESZTÉSE RECESSZIÓ IDEJÉN

WILSON, A.: Collection development and services in recession. (*IFLA Journal* 9. vol. 1983. 1. no. 11–19. p.) című cikkét PAPP András tömörítette.

A neves brit könyvtári szakember a könyvtárközi együttműködésnek szenteli cikkét. Teszi ezt elsősorban azért, mert a világon mindenütt érezhető gazdasági visszaesés a könyvtárakra és tájékoztató intézményekre is kihat. A fenntartó szervek jó, ha a korábbi szinteken biztosítják az anyagi kereteket. Ez az írás bevallottan nyugati szempontból (elsősorban angol és amerikai példák alapján) tárgyalja e fontos kérdést, de sok megállapításánál kitér a fejlődő országok helyzetére is.

Sok tényező, feltétel módosíthatja a megoldásokat a különböző országokban. A fejlődő országok könyvtárügye a függetlenség kivívása után az alapvető intézményi rendszerek (biztonság, egészségügy és közlekedés infrastruktúra stb.) kiépítésével kell, hogy versenyezzen: az amúgy is kis költségvetésből kell kigazdálkodni a könyvtári fejlesztést is.

A különböző együttműködési formák vizsgálatánál rendszeresen felmerülő probléma a helyi, országos és nemzetközi érdekek ütközése. A könyvtárosok feladata, hogy a kedvezőtlen könyvtárhasználati statisztikák ellenére is meggyőzzék a fenntartókat a különböző szakterületeken megvalósítható, illetve megvalósítandó kooperációk fontosságáról.

Az UAP párizsi konferenciája (1982) kapcsán olvashatunk különböző elképzelésekről, ezek realitásáról. A már megvalósult együttműködések példái: az OCLC, RLIN és BLAISE rendszerek fontos eleme, hogy országonként létre kell hozni egy bázisállományt (egy intézményben vagy intézményközi megosztásban), amelyre a másolatszolgáltatás és a könyvtárközi kölcsönzés épülhet. A felesleges példányokat (tudományáganként eltérő avulási ütemben) az erre a célra kialakított tárolókönyvtárakban kell elhelyezni, ahol elsősorban kutatási célra őrzik meg ezeket. Így az egyes könyvtárak jelentős összegeket takaríthatnak meg az állományvédelemben és a tároló kapacitásban (a könyvtári állomány 16–17 év alatt, a beszerzési költségek 7 év alatt duplázódnak meg Wilson szerint).

A könyvtárhasználati szokások nem minden könyvtípusnál azonosak. Például a kutatóintézeti könyvtárakban a témák legfrissebb irodalmát, illetve a várható kutatási problémák anyagát kell naprakészen gyűjteni. Ha a gazdasági nehézségek miatt csökkentik a beszerzési kereteket, ez a kutatást mindenképpen hátrányosan érinti, és áttételesen a tudományterület hanyatlását eredményezheti.

Több helyen együttműködési rendszerek jönnek létre a nehézségek áthidalására, részben a régi anyag másolatban való szolgáltatásával, részben az összehangolt állománygyarapítással.

A cikk példákkal igazolja a párhuzamosság felszámolásának szükségességét (pl. a hivatalos kiadványok beszerzése, tárolása, használata terén), és aláhúzza a korszerű mód-

szerek, eszközök alkalmazásának fontosságát (referáló kiadványok, online adatbázisok használata; együttműködés figyelőszolgálat és kiadóvállalatok között, ún. másodlagos kiadói tevékenység, a reprográfiai szolgáltatások fejlesztése). A BLLD véleménye szerint egy 6–17 ezer címből álló kurrens folyóiratgyűjtemény a legtöbb országban képes kielégíteni a könyvtárközi kölcsönzési kérések 80%-át is.

A távközlés, a számítógép és a mikrografia házasítása soha nem látott lehetőségeket nyújt, mind az országos, mind a nemzetközi együttműködés előtt. Ehhez persze szükséges országos és nemzetközi szinten az eszközök és módszerek szabványosítása.

A cikk egy része azt tárgyalja, hogy a különböző földrajzi területeken, illetve társadalmi rendszerekben hogyan valósulhat meg a könyvtári kooperáció. Itt fontos tényező a korábban kialakult gazdasági, kulturális, közlekedési stb. viszonyok, az ország nyelve stb.

A szerző tetszését fejezi ki a nem-hierarchikus kooperációs megoldások iránt, példaként említve a magyar "nyílt köröket".

A szükségletek, a pénzforrások és a korszerű módszerek optimális egymáshoz rendelése, illetve a szemléletmód átalakulása előbb-utóbb mindenütt biztosítja a könyvtár- és tájékoztatásügy hatékony működését.

VIDEO-LEMEZJÁTSZÓT IS KÖLCSÖNÖZ a moline-i (Illinois) városi könyvtár; az új szolgáltatás nagyon népszerű, a videolemezek kölcsönzését is felélénkítette.

Library Journal 1983. okt. 1.

OLCSÓBB A VIDEOLEMEZ, mint az online adatbázisok használata — állapították meg az USA 1983. évi videolemez-konferenciáján. Egymillió szövegoldal adatbázisban való tárolása 250 000, a karbantartása havi 22 000 dollárba kerül; ennek megfelelően magas használati díjakat kellett fizetniük (a távközlési költségeken stb. kívül) a használóknak. Ugyanakkora anyag lézeres lemezen való tárolásának költsége mindössze 85 000; a karbantartásé havi 300 dollár; az alapberendezés ára 10–12 000 dollár. A lemezen tárolt adatok módosítására is megtalálták már a technikai lehetőséget.

Advanced Technology – Libraries, 1983. okt.

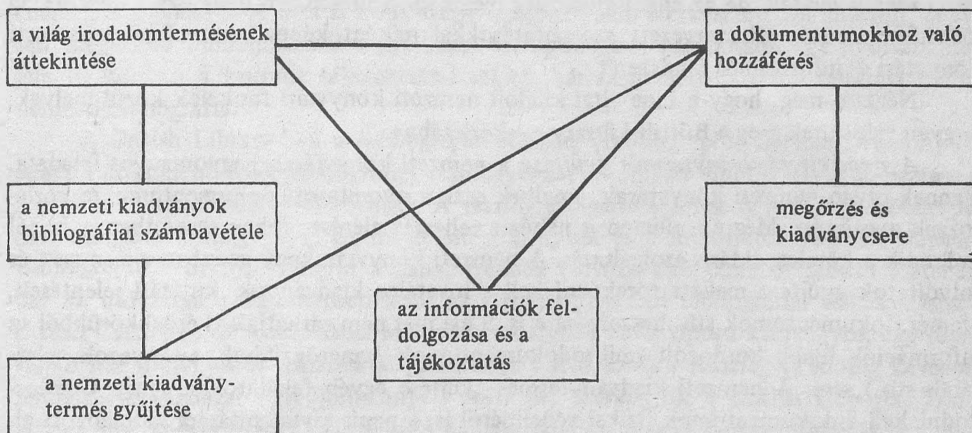
A NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS AZ INFORMÁCIÓS RENDSZER TERVEZÉSE

LINE, Maurice B.: National library and information planning. (International Library Review. 15. vol. 1983. 227–243.p.) című cikk alapján KOVÁCS Katalin tömörítése

Zircz Péter korábban már ismertette e folyóiratban * Maurice Line sok szempontból rendhagyó véleményét arról, hogy szükségessé vált a nemzeti könyvtári funkciók prioritásrendjének újraértékelése és egy szolgáltatáscentrikus nemzeti könyvtár modelljének kialakítása. Line ezúttal is kedvenc témájával a nemzeti könyvtárak feladataival foglalkozik, melyeket az alábbi hat tételben jelölt meg:

- a nemzeti kiadványtermés gyűjtése,
- a nemzeti kiadványtermés bibliográfiai számbavétele,
- a dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítása,
- a kiadványok megőrzésével, tárolásával, cseréjével kapcsolatos feladatok ellátása,
- a világ irodalomtermésének bibliográfiai áttekintése,
- az információk feldolgozása és a tájékoztatás.

Ideális esetben a nemzeti könyvtár egyes funkciói közötti kapcsolatok az ábra szerint alakulnak:

*Könyvtári Figyelő, 1982. 1.sz. 83–84.p.

Kérdés azonban, hogy a gyakorlatban miként lehet tényleges kapcsolatot kialakítani az egyes funkciók között. Ha egy ország abban a rendkívüli helyzetben van, hogy tisztá lappal indulva újonnan tervezheti meg könyvtári és információs rendszerét, akkor lehetősége nyílik arra is, hogy egyetlen, különféle részlegekből álló intézményt állítson fel a feladatok együttes ellátására.

Hatékony információs rendszer kialakításához vagy egy már működő szervre kell bízni a többiek irányítását, vagy egy újat kell felállítani e feladatra. Az országos szintű tervezés mindenképpen elengedhetetlen mind az egyes funkciók, mind az egész rendszer szempontjából. Ma már sok országban felismerték a tervezés fontosságát, és vagy szakmai bizottságokat hoztak létre az országos tervek kidolgozására, vagy pedig egy kormányzati szervet ruháztak fel ilyen átfogó feladatkörrel. A legtöbb országban gondot okoz, hogy a tervezésbe különböző minisztériumokat kell bevonni: például más foglalkozik a könyvtárakkal, más a kutatással, más az oktatással és megint másik a mezőgazdasággal stb. A felelősség ilyen mértékű megosztottsága mellett tényleges együttműködés kialakítása különösen nehéz.

1973-ban amikor a British Museum könyvtára és négy másik országos könyvtári intézmény összevonásával megalakult a British Library – mely egyben a kiépülő országos könyvtári rendszer központja is –, szervezetét és működését tekintve egyike lett a világ legkorszerűbb nemzeti könyvtárainak. A British Library létrehozásával egyesítették az addig szétaprózódott, egymástól független nemzeti könyvtári funkciókat, központi szolgáltatásokat fejlesztettek ki, és egységes állami támogatásban részesítették az új intézményt.

A jelenlegi állapot hosszas fejlődés eredményeként, központi tervezés nyomán és a szolgáltatások közötti együttműködésre épülve jött létre. Line szerint nem állítható, hogy ez az ideális modell, de az angol gyakorlat mégis jól példázza azt, hogy egy fejlett ország különféle típusú, jól szervezett szolgáltatásokkal miként képes korszerűsíteni nemzeti könyvtári és információs rendszerét.

Nézzük meg, hogy a Line által kijelölt nemzeti könyvtári funkciók közül melyek, hogyan valósultak meg a British Library gyakorlatában.

A nemzeti kiadványtermés gyűjtése a nemzeti könyvtárak hagyományos feladata. Vannak olyan nemzeti könyvtárak, amelyek csak a nyomtatott dokumentumokra korlátozzák a gyűjtést. Még e területen is nehéz a teljesség elérése, abban az esetben is, ha jól működik a kötelezpéldány-szolgáltatás. A nemzeti könyvtáraknak azonban a könyvek és folyóiratok gyűjtése mellett törekedni kell a hivatalos kiadványok, kutatási jelentések, efemer dokumentumok stb. beszerzésére is. S ma már nem zárhatják ki érdekkörükből az információk újabb hordozóit (mikrodokumentumok, hangrögzítések, av-anyagok, adattárak stb.) sem. A nemzeti kiadványtermés gyűjtése egyéb feladatokkal is jár. Gondoskodni kell a dokumentumok fizikai védelméről is; a papír savtalanítására kidolgozott eljárások meglehetősen költségesek, s ezért sok esetben a dokumentumokat mikroformán vagy egyéb (például digitális) hordozókon rögzítik. Ez a megoldás szintén költséges és ráadásul azt is számításba kell venni, hogy a hordozók élettartama változó (a jó minőségű mikroforma hosszabb élettartamú, mint a video stb.). A könyvtárak igazából csak az utóbbi időben döbbsentek rá az állományvédelem fontosságára, az ezzel járó költségekre

és a feladat nagyságára. Az állomány hozzáférhetőségének elve azonban gyakran ellentétbe kerül az állományvédelmi megfontolásokkal. A hordozók sokfélesége miatt a használathoz különböző közvetítő eszközökre van szükség, s ezek a berendezések gyorsan avulnak. Akár új berendezést vásárolnak, akár más médiákra viszik át az információt, mind-egyik egyformán költséges.

A British Library-ben a *Prézens Gyűjtemény* (Reference Division) feladata a fenti tennivalók ellátása. Teljességre törekedve gyűjtik az értékes angol nyelvű, nyomtatott dokumentumokat, valamint a nyomtatott zeneműveket. (A *Prézens Gyűjtemény* új osztálya a *National Sound Archivum*, amely a British Institut of Recorded Sound beolvasásával 1983-ban jött létre.) Nem gyűjtik azonban az egyéb nem-hagyományos dokumentumokat, az értéktelen irodalmat és óvatosak az idegen nyelvű irodalom beszerzésében is. A kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség nem vonatkozik a nem-hagyományos dokumentumokra, a hivatalos kiadványokra, kutatási jelentésekre, efemer irodalomra stb., holott mindezeknek a nemzeti könyvtár gyűjteményében lenne a helye.

A *nemzeti kiadványtermés bibliográfiai számbavétele* azonos fontosságú feladat a nemzeti dokumentumtermés gyűjtésével, amely semmit sem ér, ha nem tárják fel bibliográfiákban. Ez ideális esetben a nemzetközi szabványok szerint géppel kezelhető formában történik. A hagyományos nyomtatott nemzeti bibliográfia mellett napjainkban terjedt el a számítógéppel készült bibliográfia, amelynek gépben tárolt adataihoz bárhol a világon online módon hozzá lehet férni.

A legtöbb nemzeti bibliográfiát nem nevezhetjük teljes körűnek, már csak azért sem, mert a nemzeti könyvtárak maguk sem tudják teljességgel gyűjteni a nemzeti dokumentumtermést. A filmeket, térképeket, hangfelvételeket is csak néhány nemzeti bibliográfia tárja fel. Sokszor nem megfelelő az indexelés és nagy a bibliográfiák késése (némelyik például 3–4 évet is késik). Egy megbízhatóan szerkesztett, jól indexelt, de lassan megjelenő bibliográfiánál a gyakorlat szempontjából hasznosabb egy gyorsan megjelenő, valóban a kurrens tájékoztatást segítő, bár nem mély tartalmi feltárást nyújtó nemzeti bibliográfia.

A British Library-ben a *Bibliográfiai Részleg* (Bibliographic Service Division) feladata a dokumentumok bibliográfiai számbavétele, a nemzeti bibliográfia szerkesztése és a központi cédulaellátás biztosítása. A részleg szolgáltatásainak teljessége a kötelespéldány-szolgáltatás függvénye. Ez megfelelő a könyvek és a folyóiratok (British National Bibliography = BNB), valamint a hangfelvételek (British Catalogue of Music) esetében, bár az utóbbinak meglehetősen lassú az átfutási ideje. Új bibliográfiai vállalkozásuk a British Catalogue of Audiovisual Materials, amelyben az új típusú kiadványok egy részét tárják fel. A nyilvános kutatási jelentésekből a *Kölcsönzési Részleg* (Lending Division) rendelkezik gazdagabb gyűjteménnyel, ezért ott szerkesztik a British Reports, Translations and Theses (BRTT) című kurrens bibliográfiát. Más dokumentumfajtákat a nemzeti könyvtártól függetlenül, más intézményekben regisztrálnak. (Például az ASLIB Index to Theses c. kiadványa a BRTT-nél jobb áttekintést ad az országban elfogadott doktori disszertációkról.) A hivatalos kiadványok egy részét a Her Majesty's Stationery Office (HMSO) által kiadott jegyzékek regisztrálják, másik részüket pedig egy új bibliográfia, a Catalogue of British Official Publications Not Published by HMSO tárja fel,

melyet a Chadwyck-Healey cég jelentet meg. Nem megoldott sem a térképek, sem a kereskedelmi forgalomban kapható hangfelvételek számbavétele. Egy, a dokumentumok szélesebb körére kiterjedő új kötelespéldány-törvény megalkotása nélkül valószínűleg nem várható javulás ezen a téren.

A dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítása azért fontos, mert a használóknak nemcsak a dokumentumokról szóló tájékoztatásra, hanem magukra a dokumentumokra is szükségük van. Ha ennek a feladatnak a teljesítése meghaladja a könyvtár állományát, a könyvtárközi kölcsönzést kell igénybe venni. Léteznek decentralizált és centralizált könyvtárközi kölcsönzési rendszerek, van ahol a kettő kombinációja valósult meg. A gyakorlat azt mutatja, hogy a decentralizált könyvtárközi kölcsönzési rendszerben a kérések átfutási ideje ritkán rövidebb mint három hét, s a teljesítések határfoka kb. 70%-os. Minél kevesebb könyvtár vesz részt a dokumentumellátásban, annál kielégítőbben működik a könyvtárközi kölcsönzési rendszer. Nagy-Britanniában például egyetlen, a nemzeti könyvtár részeként működő részleg feladata lett a könyvtárközi kölcsönzések központi ellátása, de elképzelhető, a nemzeti könyvtártól független, önálló intézmény kialakítása is. A kereskedelmi szervezetek is egyre jelentősebb szerephez jutnak e téren, tekintve, hogy mind több folyóiratot tárolnak géppel olvasható formában, s a számítógépes adatbázisokhoz való hozzáférés is túlnyomórészt a kereskedelem kezében van; ezek a könyvtárakban felállított terminálok és a kommunikációs hálózat révén könnyen elérhetők.

Az angol könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési igény felmerülése esetén a kiadvány azonosítása céljából online kapcsolatba lépnek a British Library *Prézens Gyűjteményével*, *Kölcsönző Részlegével* és a *Bibliográfiai Részlegével*; ez utóbbi nemcsak az angol könyvek, hanem a washingtoni Library of Congress rekordjait is tartalmazza. A Kölcsönző Részleg gondoskodik arról, hogy a kért dokumentumok eredetiben vagy másolatban eljussanak az igénylőkhöz. A Kölcsönzési Részleg állományának természetes kiegészítőinek tekintendők az ország nagykönyvtárainak gyűjteményei (ez utóbbiak esetenként a kevésbé használt dokumentumaikat – a helyhiánytól szorítva – átadják a Kölcsönzési Részlegnek). Működésének hatékonyságát jelzi, hogy a kérések 85%-át (periodikumok esetében 90%-át) saját állományából tudja teljesíteni, 9%-ot egyéb, hazai vagy külföldi könyvtárak gyűjteményéből, a többit pedig az egyes könyvtárak közötti közvetlen kölcsönzés megszervezésével. Az ország teljes könyvtárközi kölcsönzésének 3/4-ét bonyolítja le a Kölcsönzési Részleg; ez évente kb. 3 millió tételes forgalmat jelent.

A dokumentumok megőrzése és cseréje az előző funkcióval szorosan összefonódik. Mióta nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtárak előbb vagy utóbb "kifognak" a raktári férőhelyből, megkezdték állományuk kevésbé használt, illetve több példányban is meglévő egységeinek kivonását a forgalomból. A kivont példányok egy része senkinek sem kell, de vannak olyan kötetek, amelyekre az ország más területén, vagy külföldön működő könyvtárak még igényt tartanak. A kiadványok cseréjének és a főlépéldányok gondozásának ezért egyre nagyobb szerepe van a könyvtárak életében. Az állományból kivont dokumentumok megőrzésének egyik lehetséges módja, ha a megőrzésre szakterületek szerint jelölnek ki nagykönyvtárakat. Ilyenkor a többi könyvtár forgalomból kivont könyveit egyszerűen csak elküldi a szakterülete megőrzéséért felelős könyvtárba. A duplikációk képződésének elkerülésére még egyszerűbb mód, ha egyetlen nemzeti központot hoznak

létre, mely egyúttal biztosítja a dokumentumokhoz való hozzáférést és a kölcsönzést is. Nagy-Britanniában a dokumentumellátás tekintélyes részét egyetlen országos központ, a British Library végzi. Bár a dokumentumok megőrzésére és a hozzáférés biztosítására az országos könyvtárpolitika nem terjed ki, a British Library Kölcsönzési Részlege de facto országos megőrző és csereközpontként is funkcionál.

A hiányosságok és a British Library működését és szolgáltatásait ért bírálatok ellenére Line úgy érzi, hogy a nemzeti könyvtári és információs szolgáltatás lényeges funkciói kifejlődtek a British Library-ben, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a hat nemzeti könyvtári funkció közül a fentebb ismertetett négy ellátásáról képes magas szinten gondoskodni. Ugyanakkor fontos szerepet játszik a másik két funkció (a világ irodalomtermése feletti áttekintés és az információellátás) biztosításában is.

Bár Nagy-Britanniában nincs az egész könyvtárügyre kiterjedő kormányzati szintű könyvtári és információs tervezés, de működnek olyan hivatalos és félhivatalos testületek, amelyek részt vesznek a könyvtárak és információs szervek működésének koordinálásában. Közülük legfontosabb a Library and Information Services Council (Könyvtári és Tájékoztatási Szolgáltatások Tanácsa), mely a Department of Education and Science (Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium) Office of Arts and Libraries (Művészeti és Könyvtári Hivatal) tanácsadó testülete. Ma még vita tárgya, hogy megfelelőek-e a már kialakult együttműködési formák, hogy szükség van-e törvényalkotó testületekre, és az sem eldöntött, hogy a kormány milyen mértékben vegyen részt e feladatok irányításában. Az biztos, hogy a jelenlegi kompromisszumokra és konszenzusra épülő rendszer kielégítően működik, elsősorban a British Library jóvoltából, de nem valószínű, hogy azok a feltételek, amelyek működését lehetővé teszik, más országokban is megteremthetők. A British Library inkább csak annyiban tekinthető modellnek, amennyiben egy anyagiakkal viszonylag jól ellátott, irányítási szereppel felruházott, az új iránt fogékony nemzeti könyvtár kialakítását példázza.

A TILTOTT KÖNYVEK HETÉT minden évben megrendezi az Egyesült Államokban a Könyvtári Egyesület, a Könyvkereskedők Szövetsége, a Könyvkiadók Szövetsége s néhány más szerv; kiállítják azokat a könyveket, amelyeket különféle helyi szervek kitiltottak a felügyeletük alá tartozó könyvtárakból. Az 1983. évi kiállításon együtt szerepelt a Velenicei kalmár és az Anna Frank naplója, valamint a Gulliver utazásai és egyebek.

Advanced Technology – Libraries, 1983. okt.

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL

A *Könyvtári Figyelő* szerkesztősége a jövőben rendszeresen kívánja tájékoztatni olvasóit az IFLA életének fontosabb eseményeiről, dokumentumairól; ez az elhatározás a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* című folyóirat szerkesztőségével folytatott megbeszélés eredménye, amikor is partnerünk hasonló feladatot vállalt a FID vonatkozásában. Az évente négyszer jelentkező beszámoló alapjául az *IFLA Journal* hírovtava szolgál; most az 1984. 1. szám közleményeit dolgoztuk fel. Az IFLA Journal cikkeiről készült referátumokat továbbra is a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSZ) című referáló lapban keressék olvasóink. (A szerk.)

Az IFLA VB jelentése

1983. decemberében adta postára a Végrehajtó Bizottság jelentését az IFLA perspektíváiról a tagságnak. Ebben megállapította, hogy az utolsó tíz év során az Egyesület megnőtt mind méreteiben, mind erejében, ugyanakkor azonban – a bevételek és kiadások egyensúlyának érdekében – szükségessé vált, hogy a jelentkező feladatok között fontossági sorrendet állapítsanak meg, s így a tevékenységet biztonságos anyagi határok között tartsák.

Az 1981–1985-re szóló középtávú program szakmai tartalma általános vélemény szerint kielégítő, s megfelelőképpen tükrözi a különféle szervezeti egységek (szakosztályok, szekciók, kerekasztalok) törekvéseit.

Az utóbbi időben azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a szervezeti egységek tevékenykedése mellett szükség van néhány nagy, az egész világra kiterjedő információs közösséget átfogó, ún. magprogram megindítására. Ezek közül kettő már szilárd helyet vívott ki magának az IFLA szervezetében (az UBC és az UAP, míg a harmadik csak nemrégiben indult: Nemzetközi Marc – IM). Újabban szükség mutatkozott arra, hogy e magprogramokhoz három további csatlakozzék, mégpedig:

- a könyvtárügy előmozdítása a Harmadik Világban,
- állományvédelem és konzerválás,
- a határokat átszelő adatáramlás, s az adatcsere kapcsolatos problémái.

E hat magprogram egymással kölcsönös összefüggésben áll, s végrehajtásuk a különféle szervezeti egységek közreműködését is feltételezi. Bár az új technológia (mint pl. videodiszkék, optikai diszkék stb.) alkalmazása nem tartozik a magprogramok közé, mégis szinte valamennyi szervezeti egységnek foglalkoznia kell vele; a problémakör egészének gondozása és a munka koordinálása az Információs Technológia Szekciójának illetékességébe esik. Ha egy-egy magprogramot útjára bocsátanak, szervezeti alapjául nem egy önálló irodát állítanak fel, mint korábban tették, hanem az UBC-program és a British Library kapcsolatának mintájára egy-egy "vendéglátó" intézmény erkölcsi és anyagi támogatására számítanak (ahogyan a British Library teremtett megfelelő munkakörülményeket az IFLA-hoz tartozó UBC-személyzet számára).

Kívánatos, hogy az UNESCO és az IFLA már eddig is nagyon termékeny együttműködése tovább javuljon. Az UNESCO anyagi támogatása nélkül aligha valósíthatnák meg a szervezeti egységek szakmai programjaikat, s a magprogramok sorsa is kérdéses lenne. Fontos, hogy az IFLA elnöke személyesen és rendszeresen tájékoztassa az UNESCO főigazgatóját az IFLA tevékenységéről és terveiről, s ugyanígy szükség van arra, hogy a könyvtárosok megfelelőképpen tájékoztassák saját országuk nemzeti UNESCO-bizottságait.

Nem lehet arra számítani, hogy a jövőben jelentősen bővülnek az IFLA bevételi forrásai. A tagsági díjak, a kiadványokból származó jövedelem, továbbá néhány szervezettől érkező anyagi támogatás csak a legszigorúbb takarékoskodás mellett elegendő arra, hogy a szakmai tevékenységet szinten lehessen tartani.

Az IFLA jelenlegi szervezete általában bevált. Kisebb problémák mutatkoznak ugyan (pl. a szervezeti egységek érdekkörének esetenkénti átfedése, az állandó bizottságok összetétele stb.), de ezeken lehet segíteni. A Végrehajtó Bizottság és a Szakmai Bizottság működése zavartalan. Az ún. Programirányító Bizottságot 1979-ben hozta létre a Végrehajtó Bizottság azzal a céllal, hogy a programokat gondozza. Mivel újabb programok fognak csatlakozni a régiekhez, szükségessé vált, hogy a Programirányító Bizottság a jövőben a szakmai feladatokra összpontosítson, s a Végrehajtó Bizottság vegye át az irányítás adminisztratív részét, beleértve a pénzügyeket és a személyzeti kérdéseket is. A Council on Library Resources támogatása lehetővé teszi, hogy egyelőre egy kétéves kísérleti időszakra (1984–1985) főfoglalkozású programfejlesztési igazgatót alkalmaznának, Adam *Wysocki* személyében.

IFLA klíringállomások

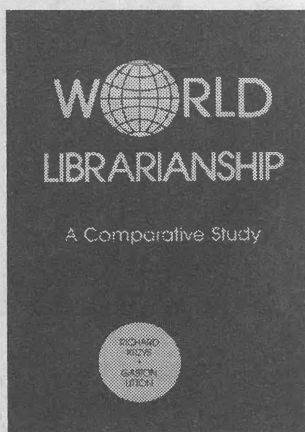
Az IFLA News-ban 1971-ben jelent meg a felhívás klíringállomások létesítésére azzal a feladattal, hogy az IFLA konferenciák anyagait gyűjtsék és az érdeklődők rendelkezésére bocsássák. Azóta 17 ilyen állomás működik szerte a világon; közülük négy szocialista országban, s közülük egy Magyarországon: az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi Szakkönyvtára. Működésük elősegítésére a dán Királyi Könyvtáros Iskolában egy minta-állomást rendeztek be, amely 1979-ben közreadta az IFLA konferenciák előadásainak bibliográfiáját, most pedig hozzáfogott egy valamennyi IFLA kiadványt felölelő éves bibliográfia szerkesztéséhez; az első kötet az 1982. szeptembertől 1983. augusztusig terjedő periódusról 1984-ben jelenik meg.

Konferencia Nairoiban

1984. augusztus 19. és 24. között rendezik meg az IFLA konferenciáját Kenyában, először Afrika földjén. A konferencia fő témája: könyvtári és információs szolgáltatások a nemzeti fejlődés megalapozásában. E témakör nemcsak a plenáris ülés napirendjén fog szerepelni, hanem a különböző szakmai egységek programjában is. Olyan aspektusait fogják megvitatni, mint az olvasási szokások elterjesztése és a felnőttoktatás, a könyvtári szolgáltatások munkaerőszükséglete, a könyvtári és információs rendszerek fejlesztése stb.

PAPP István

SZEMLE

KRZYS, Richard—LITTON, Gaston: World librarianship. A comparative study. New York—Basel, Dekker. 1983. 239 p. (Books in library and information science 42.)

Világmeretű könyvtárügy

A komparatiztika mint módszer, azaz a tudományos megismerés eszköze nem csupán az irodalomtudományé. Alkalmazható sokféle tudományterületen, így a könyvtár-tudományban is. E mű szerzői is ezen az állásponton vannak, mondván, hogy erre fokozottan szükség van a könyvtárügy rohamos fejlődése, a szakma nemzetközi kapcsolatainak erőteljes fejlődése miatt. Ezért a könyvtárügy helyzetének, fejlődésének "világszinten" (kevésbé hangzatosan, de érthetőbben: nemzetközi szinten) való tanulmányozását

kísérlik meg. A könyv néhány kisebb fejezete szovjet szerzők tollából származik (a népes közreműködői gárdából egyedül ők) *Kanevskij* és *Tulina* — képviselik a szocialista országokat) és *Tulina* írt a könyvhöz igen elismerő előszót.

A szerzők (*Krzyz* a pittsburghi egyetem nemzetközi könyvtári információs központjának a vezetője, *Litton* a kolumbiai kormány levéltári-könyvtárügyi tanácsadója) nagy fába vágják fejszéküket. Egyébként teljes joggal választották tárgyukká a nemzeti könyvtárügyek nemzetközi méretű összehasonlítását — mert hiszen erről van szó. A könyv külön érdekessége, hogy elmélet és gyakorlat vegyül benne: *Krzyz* és *Litton* előbb az elméleti alapokat igyekszik tisztázni, utána tér a gyakorlatra, hogy befejezésül újra elméleti megállapításokat tegyen. Ilyen módon a könyv első része (Filozófia és elmélet) a könyvtárügy világléptékű tanulmányozásának fogalmával, a kutatási metodológiával (általában) és a könyvhöz alkalmazott kutatási módszertannal (speciálisan) ismertet meg bennünket. A hangzatos fejezetcímek — tartalmuk láttán — kissé csalóknak bizonyulnak: az első (a könyvtárügy világléptékű tanulmányozása minálunk "könyvtártörténet" néven ismert, így oktatják az ELTE tanszékein és főiskoláinkon, a második (általános metodológia) nem más, mint irodalmi szemle az angolszász könyvtártudomány néhány kutatási vállalkozásának módszeréről, a harmadik pedig — amely a legizgalmasabb lenne — lényegében a könyv néhány oldalon elmondott vázlata — ilyesmit adnak be a reménybeli szerzők a kiadóhoz, hogy elfogadtassák könyvírasi szándékukat. A vázlat egyébként jó, tanulmányozásra is érdemes (el kell olvasni, mindössze 8–9 oldal), csak egy baj van vele, hogy indoklást, magyarázatot nem tartalmaz, a szerzők kinyilatkoztatnak és feleslegesnek tartják, hogy álláspontjukat megvédjék.

A könyv legnagyobb hiányossága azonban csak az elméleti részt követően mutatkozik, nevezetesen: a szerzők s velük a népes munkatársi "bedolgozó gárda" elmulasztják követni saját elveiket, nem tesznek eleget az önmaguk által támasztott követelmé-

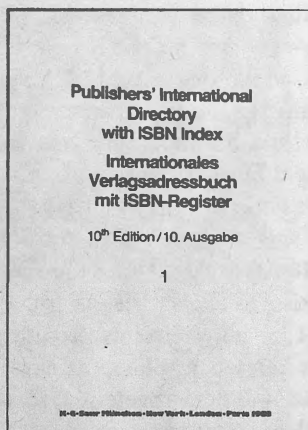
nyeknek; és ha mégis, akkor következtlenül. Miután a szerzők leírták, (sőt grafikusan is megmagyarázták nekünk), hogy a könyvtártudományi komparatiztika fő lépései a jelenségek leírásából, interpretálásából, egymás mellé helyezéséből (juxtaponálás) és összehasonlításából állnak, az olvasó joggal várná el, hogy a monográfia gyakorlati részében minderre sor kerül. De csalódnia kell, mert a tanulmányokban ugyan nem lesz túl sok öröme. A "földrajzi régiókként" elkészült tanulmányok (egy-egy régió a Szovjetunió, az USA, Afrika, s külön régió "Kelet-Európa", amely ebben az esetben a többi KGST-államot jelenti) előbb az egyes régiók könyvtártörténetét ismertetik, dióhéjban persze. Azután – "a szakma világméretű perspektívái" című fejezetben megtudhatjuk (háttérinformációként), hogy valamennyi kulturális területen Nyugat-Európa kimagaslott ...", hogy ugyancsak Nyugat-Európában 5000 múzeum van, kevés az analfabéta és a nagyobb nemzeti jövedelmű országokban több jut a könyvtárakra. Ugyancsak ebből a részből ismerhetjük meg – többek között – "Kelet-Európa" könyvtárügyének jelenét és jövőjét (M.B. *Nabatova* tollából), két és fél könyvoldalon, korrekt (kissé konzervatív) előadásban, de minden adat nélkül. A "jelenségek" ilyen módon történt leírása és értelmezése után kerítenek a szerzők sort a "juxtaponálásukra", külön fejezet keretében. Ebben az egyes földrajzi régiók könyvtárügyeit összességükben (tehát egymástól el nem szigetelten) vizsgálják, mégpedig sokféle szemszögből. Ezek: bibliográfiai ellenőrzés, jogszabály-alkotás, pénzügyi ellátottság, a könyvtárosság szakmává válása (róluk összesen kilenc sorban esik szó!), oktatási intézmények, szakirodalom (az erről szóló egyetlen bekezdés megállapítása szerint az alapvető fontosságú műveket produkált országok: 1. India, 2. Anglia, 3. Franciaország, 4. Németország, 5. Szovjetunió, 6. USA), szolgáltató intézmények, szolgáltatók és végül – tervezés. Ha hozzátesszük, hogy az egész fejezet terjedelme alig tíz könyvoldal, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a sokszemszögű vizsgálat megállapításai szinte kivétel nélkül általánosságokban merülnek ki, de ezek is főként az angolszász világra érvényesek.

Sajnos ugyanezt kell elmondanunk a második rész utolsó hangzatos című fejezetéről is (Metakönyvtárügy – a világgönyvtárügy filozófiája és elmélete), amely címevel ellentétben – a további kutatás számára tűz ki javaslatokat: lényegében az előbbi fejezetben felsorolt témákat. Ezek után (kissé meglepetésszerűen) a szerzők négy törvényben foglalják össze a világgönyvtárügy legfőbb summázatát (minthogy aprólékosabb magyarázatukat, indoklásukat a szerzők feleslegesnek vélték, mi is csak felsorolásukra szorítkozhatunk): megfeleléség, kölcsönös függés, részleges konvergencia, teljes konvergencia.

A könyvet a felhasznált irodalom jegyzéke (kizárólag angol nyelvű szakirodalom!) és tárgymutató zárja (az utóbbiban egyetlen egyszer fordul elő magyar vonatkozás – "Hungary, National Library" tétel formájában).

Mindezt ilyen részletességgel, azért kellett elmondani Krzys és Litton könyvéről, mert iskolapéldája a rosszul összecsapott műnek. Értékének megítélésében véleményünk eltér a könyv előszavának írójától (Tulina szerint a könyv tudományos értéke Magellán föld körüli útjával vetekszik!); szerintünk a szerzőket egyfajta "amerikai provincializmus" jellemzi: kevéssé ismerik az Amerikán kívüli világot, de még a nemzetközi vagy regionális vállalkozásokról is kevés az ismeretanyaguk. Adataik nem kvantifikáltak, holott UNESCO statisztikákkal is operálhattak volna (amelyek távolról sem tökéletesek ugyan, de valamiféle kiindulási alapot mégiscsak nyújthatnának).

ZIRCZ Péter

Publisher's international directory with ISBN index = Internationales Verlagsadressbuch mit ISBN-Register. – 10. ed. – München, New York, London, Paris : Saur, 1983. (Handbook of international documentation and information ; 7.)

1. [vol.] – XV, 1075 p.

2. [vol.] – V, 272 p.

A Nemzetközi kiadói címtár 10. kiadása

A Saur Kiadó (azelőtt Verlag Dokumentation) 1983-ban tette közzé Nemzetközi kiadói címtárának 10. kiadását. A tulajdonképpeni címtár, az 1. kötet, mintegy 134 000 kiadó nevét és postacímét tartalmazza, országok szerint, az országon belül a kiadóvállalatok (intézmények) nevének betűrendjében. (Magyarországról pl. 198 kiadó szerepel a listán.)

A postacímen kívül feltünteti a kiadó ISBN-számát (ha van neki), a telefon- és telex-számát, sőt kiadói profilját is (amennyiben az adatszolgáltató szerv közölte ezeket.)

A 2. kötet, az *ISBN-mutató*, a 134 000 közül az ISBN-számmal is rendelkező mintegy 60 000 kiadót sorolja fel, az ISBN rendjében. Itt a kiadó neve mellett csak az ország nevét tüntetik fel, ennek alapján az 1. kötetben már meg lehet találni a többi adatot.

Hogy a kiadvány jelentőségét megvilágíthassuk, hasonlítsuk össze két másik, rendelkezésünkre álló címtárral. Az egyik ugyanennek a Nemzetközi kiadói címtárnak a 7. kiadása, amely 1977-ben jelent meg (akkor még a Verlag Dokumentationnál). A másik az 1980-ban közzétett *Nemzetközi ISBN kiadói címtár* (International ISBN publisher's directory – Internationales ISBN-Verlagsverzeichnis), ez utóbbi nem tévesztendő össze a SAUR-féle címtár ISBN-mutatójával.

A 7. kiadással való összevetés azt tanúsítja, hogy a címtár anyagának állandó növekedése miatt szükségszerűen korlátozni kellett a feltárás szempontjait. A 7. kiadás 38 000 tétele még elfért 418 oldalon, úgyhogy felsorolásukat ki lehetett egészíteni szakmutatóval is, az egyes kiadók tevékenységének a főrészből jelzett szakterületei szerint (ebből pl. megtudhattuk, hogy könyvtárügyi tárgyú műveket akkoriban 58 ország 458 vállalata, intézménye adott ki rendszeresen). A kötet a szakmutatóval együtt is csak 620 oldalt tett ki, úgyhogy vele egybekötve lehetett kiadni még a 270 oldalas ISBN-mutatót is. A mostani, így is több mint 1000 oldalas kötetet viszont már túlságosan felduzzasztotta volna a szakmutató, ezért *elhagyták* belőle.

Hasonló változás történt magán az ISBN-mutatón (a 2. kötetben) belül is. A 7. kiadáshoz tartozó (mind vele egybekötve, mind különállóan megjelent) mutatóban még csak mintegy 29 000 ISBN-nel rendelkező kiadó szerepelt, úgyhogy itt a *sámrendi* felsoroláshoz még folyamatos *betűrendes* jegyzéket is csatolhattak; ez az ISBN-szám mellett a kiadó nevét, székhelyét és országának betűkódját is feltüntette. Ezt a mutatót akkor a

Nyugat-Berlinben működő *Nemzetközi ISBN Iroda* (International ISBN Agency) bocsátotta a Verlag Dokumentation rendelkezésére. Mivel azonban az ISBN-nel rendelkező kiadók (illetve az ISBN-t bevezető országok) száma is rohamosan nőtt, a Nemzetközi ISBN Iroda 1980-ban "önállósította" az ISBN-címtárát; saját kiadásában, 1430 oldalas kötetként tette közzé a már említett Nemzetközi ISBN kiadói címtárát. Ez 55 000 kiadónak közölte az ISBN-számok szerinti jegyzékét, az országok s azon belül testületi nevek szerinti jegyzékét, végül a testületi nevek folyamatos betűrendes jegyzékét. Ez a kötet önmagában is terjedelmesebb a Saur-féle Címtárnál. – Érthető tehát, hogy a Nemzetközi kiadói címtár újabb kiadásainak ISBN-mutatója a numerikus (az ISBN-szám szerinti) jegyzék közlésére szorítkozik, *elmaradt* belőle a *betűrendes* mutató. (Igy is kitesz ez a mutató a 10. kiadás 2. köteteként ugyanannyi oldalt, mint a 7. kiadásban a számsoros és betűrendes mutató együttvéve.) S ezt az ISBN-mutatót már nem a Nemzetközi ISBN Iroda állította össze, hanem a nemzeti ISBN irodák adatközlései alapján a Saur kiadó munkatársai.

A hatalmas anyagot természetesen számítógéppel dolgozták fel; gépi úton készült maga a – nemcsak jól olvasható, hanem tipográfiaiilag is mutatós – kiadvány is. Anyagát továbbra is gépen tárolják, s a folyamatosan bővülő adattárból az újabb kiadás megjelenéséig is lehet új információkat szerezni.

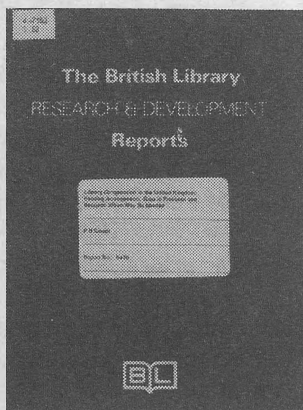
A Nemzetközi kiadói címtár 10. kiadása tehát éppen három és félszer annyi címet tartalmaz, mint a 7. kiadás, s bő kétszerannyit, mint az 1980. évi ISBN-címtár (még az ISBN-nel rendelkező kiadókból is többet tud már regisztrálni annál). Nem közöl viszont már szakmutatót, sem betűrendes mutatót. Ezért akinek megvan a jó öreg 7. kiadás ISBN-mutatója, azt sem kell az új kiadás megszerzése után kidobnia, mert olykor szüksége lehet az akkori ISBN-es kiadók betűrend szerinti keresésére is. (ISBN-nel nem rendelkező kiadók a régebbi kiadások betűrendes mutatójában sem szerepeltek!)

*

Lapzártakor kaptuk meg a Kiadói címtár 11. kiadását (Saur, 1984. 1. vol. XIX, 1259 p. 2.vol. V, 344 p.)

A 11. kiadás szerkezete a 10.-ével azonos, de méretei tovább nőttek. Az 1. kötet immár közel 154 000 kiadóról közöl adatokat (a magyar anyagban 248 kiadó, illetve kiadással foglalkozó intézmény szerepel, az Actio Catholicától a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárig). A 2. kötetben – az ISBN-mutatóban – 78 000-re nőtt a tételek száma.

KÖVENDI Dénes

SEWELL, P.H.: Library co-operation in the United Kingdom. London, British Library Research and Development Dep., 1979. 69 p. (British Library Research and Development Reports. 5479.)

Könyvtárközi együttműködés Nagy-Britanniában

1976-ban a Library Advisory Council for England (Anglia Könyvtári Tanácsadó Testülete) munkacsoportot alakított a könyvtárközi együttműködés vizsgálatára, az ezzel kapcsolatos kutatási-fejlesztési feladatok kijelölésére. Az adatgyűjtés eredményét, a kooperáció helyzetének értékelését, a kitapintható trendeket és a kutatási feladatokat tárja elénk a British Library, R & D reports füzete, igen jól áttekinthető szerkezetben.

A könyvtárközi együttműködés lényege a dokumentum- és információforrások kölcsönösen előnyös megosztása két vagy több intézmény között. Az együttműködésben való részvétel mértéke szerint beszélhetünk *cserekapcsolatok*ról, amelyeket a pusztán kölcsönösség, az "adok-kapok" egyensúlya jellemez, vagy *koalíció*ról, amikor a könyvtárak összefognak közös szolgáltatások létrehozása, fejlesztési programok együttes végrehajtása stb. érdekében. Az intézmények összehangoltsága azonban mindenképpen korlátozott, hiszen a rendszerek tagjait csak olyan keretek között készíthetik kapcsolatokat kialakítására, amelyek az egyes könyvtárak önállóságát, saját gazdasági és egyéb érdekeit nem sértik.

A kooperáció lehetőségeit erősen befolyásolja az a politikai, gazdasági, társadalmi és földrajzi környezet, amelyben a könyvtárak működnek: ennek változása például olyan következményekkel járhat, hogy az intézmény megkérdőjelezi egy régi partnerével való együttműködés hasznosságát, és új kapcsolatokat keres; a fizikai közelség vagy a kedvező kommunikációs, utazási, szállítási feltételek általában ösztönzik az együttműködést; sok könyvtár működik egy nagyobb, más jellegű intézmény (pl. egyetem) kebelében, ahol a külső hatások az anyaintézmény "elvárásaiként", áttételesen érvényesülnek. Az intézményközi kapcsolatokat olyan tényezők is meghatározzák, mint a közöttük fennálló fölél-alárendeltségi viszonyok; a célrendszerek átfedései; a könyvtár érzékenysége a technológiai fejlődés iránt; az intézmények komplementaritása; az, hogy a koalíció tagjai mennyire ismerik el egymás követeléseit; és – végül, de nem utolsósorban – az együttműködő emberek személyisége.

A könyvtárközi együttműködés négy területet érint: 1. a dokumentumszolgáltatást; 2. a szellemi munka és a kutatás feltételeinek biztosítását; 3. az információellátást; 4. az e három funkciót elősegítő "háttér" szolgáltatások fenntartását.

Ha figyelembe vesszük a publikációk számának növekedését és az információs igények és szükségletek változatosságát és volumenét, világossá válik, hogy egy könyvtár önmagában "esendő", és csak egy regionális, országos vagy nemzetközi könyvtári rendszer "szolgáltatóhelyeként" állhat helyt e kettős nyomásban.

Az együttműködés értékelésének legfontosabb kritériumai a hasznosság és a ráfordítások. Ez utóbbiakat általában az egységnyi költségek, az egységek számának és az egységnyi tevékenységre fordított időnek, az információ relevanciájának és pontosságának alakulásával méri az együttműködés megkezdése előtti és utáni értékeket összevetve. Ezekon a kvantitatív mértékeken túl vannak a kooperációnak olyan vonásai is, amelyek kevésbé megfoghatóak, de feltétlenül jellemzőek. Ilyen a szolgáltatások megbízhatósága, elérhetősége, rugalmassága, bővíthetősége, minősége és az együttműködésben érvényesülő irányítás jellege. Ezek a szempontok képezték a munkacsoport helyzetjelentésének vonatkoztatási keretét is, amelyben a könyvtárközi együttműködés különböző típusai szerint csoportosítva mutatják be a nagy-britanniai könyvtárak (könyvtári rendszerek) ilyen irányú tevékenységét.

A dokumentumszolgáltatás az egyik leghagyományosabb könyvtári funkció, és egyik válfaja – a könyvtárközi kölcsönzés – az együttműködésnek is klasszikus területe. Négy típusát határozta meg a bizottság: 1. informális – egyéni ismeretek, publikált bibliográfiák stb. alapján zajló; 2. közvetlen – az ISBN jegyzékek és a BNB számok, valamint a regionális központokban ezekhez kapcsolt lelőhelyadatok alapján történő; 3. regionális – a regionális központokon keresztül lebonyolított; és 4. a BLLD-n keresztül vagy az NLL --ból kielégített kölcsönzések. E négy formának egyszerre kell léteznie ahhoz, hogy az igényeket kielégítsék. A BLLD a különböző típusú igényeket 50–70%-ban elégíti ki, és bibliográfiai, valamint lelőhelyre vonatkozó információkat is szolgáltat a közvetlen kölcsönzéshez. (A lelőhelyadatokat a régióközpontok közvetítésével gyűjti.) Több területi együttműködési kör azonban nem kíván kizárólag a BLLD-re támaszkodni, ezért a régióra vonatkozó központi lelőhelyjegyzéket készít, és ehhez online vagy telex kapcsolat útján, illetve mikrofilmnap vagy kötet formájú katalógussal biztosít hozzáférést. Van olyan régió, amely központi raktárából ki tudja elégíteni a frissebb dokumentumokra, közöttük a hangfelvételekre is vonatkozó igényeket, valamint bemutató könyvkollekciót nyújt az iskoláknak a vásárlást megelőző válogatás megkönnyítésére. E két mozzanat ötvözetét, az együttműködés mélyítését jelentik a pontosan meghatározott, széles körben terjesztett gyarapodási (ritkább, drágább kiadványokról) és folyóirat-lelőhelyjegyzékek. Néhány régióban ezek tárgyi szempontú keresőeszközként való használatát is megoldották. Végül, fontos, és a kölcsönzések átfutási idejét meghatározó mozzanat a szállítás. Erre is különböző megoldások léteznek; például több könyvtár összefogásával – gondosan megtervezett útvonalon – szállítják a dokumentumokat, váltott szállítási eszközökkel stb. A dokumentumszolgáltatás kooperatív megoldásához kapcsolódó kiegészítő tevékenységeket is több könyvtár vállal: továbbképzések rendezését, címjegyzékek kiadását, a helyi államigazgatási szervek számára folyóiratcikkek megosztott figyelését, indexelését stb.

A területi és szakterületi együttműködési körök közötti átmenetet képviselik a helyi információs és tájékoztatási rendszerek, amelyek különböző feltételek között leggyakrabban jogi és üzleti információkkal látják el az önálló információs egységgel nem

rendelkező vállalatokat. Az ilyen rendszerek előnye, hogy tudatosítják felhasználóikban saját információs igényeiket, és hozzásegítik őket ezek kielégítéséhez. Az ilyen rendszerek központjai nemegyszer nagyobb közművelődési könyvtárak, és ez kedvezően befolyásolja a róluk kialakított képet.

A központi szolgáltatások fejlődése némileg csökkentette a szakterületi könyvtárközi együttműködés szerepét, bár vannak még kooperációigényes területek. Az oktatási intézmények könyvtárai például már a háború utáni években központi cédulakatalogussal, lelőhelynyilvántartással, periodika jegyzékkel, a ritkán használt tankönyvek, évkönyvek közös tárolásával stb. segítették az együttműködő tagokat. Különböző szakmai csoportok (pl. jogi, művészeti, orvosi könyvtáros egyesületek) is szerveznek közös vállalkozásokat. Az ASLIB szakosztályai körül is számos kooperatív tevékenység sűrűsödik: forrásjegyzékeket, folyóirat-lelőhelyjegyzékeket állítottak össze, és az utóbbi időben az információszolgáltatók és egyes meghatározott használói csoportok kapcsolatait igyekeznek fejleszteni. A szakterületi együttműködés egy sajátos esetének tekinthető az etnikai kisebbségek ellátása is, elsősorban központi letéti szolgáltatások révén.

Az azonos típusú könyvtárak érdekközössége is létrehozhat együttműködési köröket, az intézmény földrajzi helyétől függetlenül. Az egyetemi könyvtárak például összefogtak annak érdekében, hogy a föld valamennyi nagyobb régiójából származó publikációkat – e régiókon "megosztva" – gyűjtsék, feltárják és nyomtatott katalógusokban terjesszék. Hasonló gyűjtőkori kooperációt vezettek be a speciális dokumentumfajtákra is. Sajnos, az anyagi eszközök szűkössége és a megfelelő szakemberek hiánya veszélyezteti az egyetemi könyvtárak kooperatív törekvéseit. A közművelődési könyvtárak aspirációit elsősorban az jellemzi, hogy a helyi intézményekkel kívánnak együttműködni. Különleges területe ennek az állampolgárok mindennapi életét segítő, helyi vonatkozású, közérdekű információk biztosítása. Ennek keretében nemcsak a helyi államigazgatási szervekkel kell a könyvtárnak kapcsolatot tartania (hogy például a tanácsülések jegyzőkönyveit megszerezhesse), hanem különböző polgári, önkéntes, lakóhelyi csoportokkal is.

Az ilyen típusú együttműködésnek különböző szintjei vannak: 1. a könyvtár tanulmányozza a többi helyi intézmény szolgáltatásait, igyekszik azokat kiegészíteni, illetve hozzájuk irányítja a felhasználót; 2. a könyvtár segítséget nyújt más szervezetnek a helyi információs szolgáltatásokról szóló adatok összegyűjtésében és szétszórásában; 3. a könyvtár más tanácsadó és információs szolgáltató szervezetnek helyiséget, eszközöket stb. bocsát rendelkezésre. Az ilyen helyi kooperáció jól példázza azt, hogy mennyire pontatlan a "könyvtárközi együttműködés" kifejezés, hiszen itt, a könyvtár kezdeményezésével bár, de többféle szerv összefogásáról van szó.

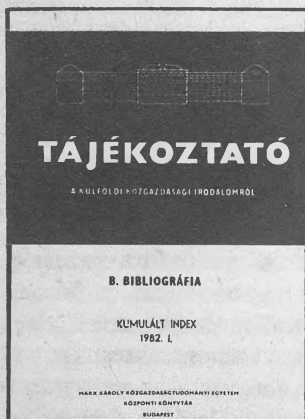
A könyvtári-információs munka egyik legköltségesebb – komoly anyagi és szellemi befektetéseket igénylő – területe a különböző típusú dokumentumok számítógépes nyilvántartásának és az ezen alapuló információs szolgáltatásoknak a megszervezése. Következésképpen az együttműködés és a koordináció létkérdés az automatizált szolgáltatások esetében. Elsősorban olyan országos tervezésre van szükség, amely a különböző szolgáltató helyek között folyó verseny helyett az információellátást javító, egymás szolgáltatásainak a kiegészítésére való törekvést erősítené, s egyben szabályozná a felhasznált gépek, eszközök, információkereső nyelvek stb. körét is. A költségek csökkentése csak

úgy képzelhető el, ha minél több felhasználó veszi igénybe a szolgáltatásokat, lehetőleg online üzemmódban, és mindenhol rendelkezésre állnak a keresés technikáját, nyelvét stb. ismerő közvetítők. Ennek érdekében szükség lenne egy olyan szervezetre, amely a postával, az EURONET-tel, az adatbázisok előállítóival és a rendszerek ellátóival folytatott tárgyalásokon a használók széles körének érdekeit képviselné. Együttműködés kell ahhoz is, hogy a rendszerek keresési segédleteinek, az adatbázisok dokumentációjának, a tezauszoknak és különböző útmutatóknak a könyvtárát létrehozzák, hogy a rendszerekről tájékoztatást adjanak, "rendszer-független" tanfolyamokat szervezzenek stb.

A könyvtárközi együttműködésnek az az átfogó körképe, amely Sewell füzetéből élénk tárul, igen sok tanulsággal szolgálhat a magyar olvasónak (és egyenesen alapmű azok számára, akik a témát Nagy-Britanniában akarják megvizsgálni, és intézmények, rendszerek alapvető jellemzőire van szükségük). Rengeteg – terjedelmi okokból itt nem részletezett – konkrét eseten át mutatja be azt, hogy a könyvtárak (elsősorban gazdasági és szakember-problémáik enyhítésére) az együttműködésnek milyen változatos formáit hívhatják életre. A vázolt tendenciákat elindító és az együttműködés (sokszor íratlan) szabályait, feltételeit betartató motívum a könyvtárak *érdeke*, ezért nincs szükségük rendeletekre, utasításokra: maguk is megtalálják azokat a módokat, ahogyan – az esetleges adminisztratív nehézségeket leküzdve – érdekeiket érvényesíthetik, kölcsönös előnyök reményében összefoghatnak. Ha azonban valahol – mint például a számítógépes szolgáltatások esetén – központi intézkedések szükségét érzik, elsősorban a szakmai testületek csatornáján át próbálják ezeket kiharcolni. Ugyancsak jellemző a szűkebb körű, helyi, különböző intézményeket tömörítő együttműködés is, amelyben a könyvtár köré számos információt nyújtó és váró vállalat, állami szerv, iskola, múzeum stb. tömörülhet. Az ilyen kooperáció keretében több helyen tetszés szerint igénybe vehető modulokat kínálna a felhasználóknak; azaz az együttműködési kör tagjai csak azokat a szolgáltatásokat veszik igénybe, amelyekre valóban szükségük van.

Érdemes odafigyelni a nagy-britanniai fejleményekre, hiszen ha eredményeiket a hazainál fejlettebb könyvtári és technikai környezetben is érték el, mégsem jelenthet utópiát, ha saját magunk elé is hasonló feladatokat tűzünk.

ORBÁN Éva

Tájékoztató a Külföldi Közgazdasági Irodalomról. "B" sorozat. Bibliográfia. [Kiad. a] Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára. Bp. MKKEKK, 1982.

Kumulált index. I.

Új folyam. 1. Évfolyam. 1982. I. félév.

Egy felhasználó jegyzetei

1982-től megújult a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának egyik, már eddig is jól bevált szolgáltatása. A "Tájékoztató a Külföldi Közgazdasági Irodalomról," "B" kurrens havi bibliográfia a mélyebb

tartalmi visszakereshetőség érdekében – az eddig használt szerzői és címmutató mellett – tárgymutatóval bővült, amely egy közgazdász felhasználó számára napi munkája során hasznos információforrást jelent. A havi tárgymutatók alapján pedig olyan féléves kumulált indexek készülnek, amelyek a retrospektív visszakeresést is lehetővé teszik. Az eddig megjelent féléves kumulált index 1982 első félévét 5075 bibliográfiai tételt ölel fel.

A havi tárgymutatók és a kumulált indexek alapját képező tárgyszórendszer rugalmas felépítésű. Az egyes tételek tartalmi feltárása permutált deszkriptorláncok segítségével történik. A tárgyszavak rendszere logikai szintezettséget nem tartalmaz. A bibliográfiai tételek rendezéséhez körülbelül háromezer kötött tárgyszót használnak. Ez a lista természetesen új fogalmak, új témák, új jelenségek felbukkanásával bővíthető, sőt mivel a feldolgozás szoros kapcsolatban áll a témafigyelő-szolgálattal, a szakirodalomban bekövetkező változások követése eleve biztosított. A kötött tárgyszavakhoz szabadon használható – gyűjtőszavakhoz rendelt – tárgyszavak kapcsolhatók. Ilyenek például a vállalatnevek, a gazdasági ágazatnevek, a földrajzi nevek és az évszámok. További visszakeresési lehetőséget nyújtanak a szervezetek nevei. Vannak még egyéb olyan kategóriák, amelyek a deszkriptorlánc egyes elemeihez kapcsolhatók, – mint pl. a "gazdasági helyzet", "gazdaságtörténet", "statisztika" az egyes évszámokhoz és földrajzi nevekhez, vagy az "ár" és "politika" a kötött tárgyszavak egy részéhez. A tárgyszavakhoz beépített utalók tartoznak, amelyek az adott témára vonatkozó tárgyszavakra hívják fel a figyelmet (ld. még), illetve ha a keresett tárgyszó nem szerepel, jelzik a szinonimát (ld.) formában.

A tárgyszórendszer segítségével egy-egy tételre 5–8 hivatkozás történik. A havonta közölt kb. 1000 bibliográfiai tételt tehát (a permutáció következtében) több ezer deszkriptorlánc írja le, és ezek sokoldalúan informálják a visszakeresőt.

A tételek leírásához használt deskriptorláncok felépítését érzékeltethetik a következő példák is:

GAUDELFI, A.E.: Inflation, taxation, and interest rates. = The Journal of Finance. 37. 1983. 3. 797–807. p.

Bibliogr. 807.p.

Infláció, adóztatás és kamatlábak.

Hivatkozások a tárgymutatóban:

Adó

– inflációelmélet

Darby-hatás

Fischer-hatás

Inflációelmélet

– adó,

– kamatláb

Kamatláb

– adó

– inflációelmélet

VASCKE, J.D.: Unemployment benefits for work sharing. = Business Economics, 17. 1982. 4. 44–49. p.

Részmunkaidős foglalkoztatás és a munkanélküli segély

Hivatkozások a tárgymutatóban:

Foglalkoztatás (részmunkaidős)

– munkanélküli segély

– USA

Munkanélküli segély

– foglalkoztatás (részmunkaidős)

– USA, Kalifornia

USA, Kalifornia

– foglalkoztatás (részmunkaidős)

A két tételre hét, illetve öt alkalommal hivatkozik a tárgymutató a különféle tárgyszavak összekapcsolásával és permutálásával.

A kialakított tárgyszórendszerhez a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, az MTA Világgazdasági Kutatóintézet és a Társadalomtudományi Információs Munkacsoport anyagi és erkölcsi támogatásával számítógépes információfeldolgozási programot készítettek. A féléves kumulált indexek ennek a programnak a segítségével készülnek. A tárgyszórendszer gépre vitele és az információfeldolgozási program további feltárási lehetőségeket is biztosít (például témabibliográfiák, regionális, nyelvi stb. lehatárolással). Jelenleg azonban a rendelkezésre álló gépidő csak az index előállítására nyújt lehetőséget. A további tervek között azonban szerepel az SDI szolgáltatások számítógépes előállítása a témaigények és tárgyszavak összekapcsolása révén.

Az index jelenleg 50 példányban készül, így gyakorlatilag csak a szakkönyvtárakban férhető hozzá a felhasználók számára. Szerencsére már nyomdában van az 1982. második félévi és az 1983. első félévi kötet is,

KEMÉNYFY ISTVÁN

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AACR	Anglo-American Cataloguing Rules – Angol-amerikai címléírási szabályzat
ÁBMH–MIK	Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal Munkaügyi Információs Központ, Budapest
ÁGK	Állami Gorkij Könyvtár, Budapest
AGROINFORM	A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Információs Központja, Budapest
ALKO	Finnország Állami Alkoholmonopóliumának Könyvtára és Információs Szolgálata
ÁOEK	Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára
AQUARIUS	A Query and Retrieval Interactive Utility System
ATMS	Advanced Text Management System
AWIT	Automatic Textual Information Retrieval System
BABILON	Bibliográfiai Adatbázis és Információ Lekérdezés Online (KSH–SZÁMOK)
BDAM	Basic Direct Access Method
BILD	Bibliographic Index of Library Documents – Könyvtári dokumentumok bibliográfiai indexe 1980–
BMEKK	Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára
BRTT	British Reports, Translations and Theses
BSD	Bibliographical Service Division
CDS–ISIS	Computerised Documentation System – Integrated Set of Information Systems (Unesco)
CICS	Costumer Information Control System (Unesco)
DATAPAK	Finn adatközlési hálózat 1983 – Elődje: FINNPAK
DOS	Disc Operating System
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
ÉTK	Építésügyi Tájékoztatási Központ
EURONET	European Information Network for Science and Technology – Európai Tudományos és Műszaki Információs Hálózat
FAO	Food and Agricultural Organization – Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete
FINMARC	Finn MARC formátum
FINP	Finnish Periodicals Index in Economics and Business 1975 – Finn közgazdasági és kereskedelmi folyóiratok indexe
FINUC–S	Finnish Union Catalogue, Serials – Finn központi számítógépes folyóirat katalógus
HELECON	A Helsinki Közgazdasági Egyetem adatbázisai
IBM	International Business Machine (USA)
ILO	International Labour Office – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
IM	International MARC – Nemzetközi MARC formátum
IMS	Information Management System
ISBN	International Standard Book Number – Nemzetközi szabványos azonosító könyv-szám
JPTEKK	Janus Pannonius Tudományegyetem Központi Könyvtára, Pécs
KÁMA	Kommunikációs szoftver (Szovjetunió)
KATI	A finn nemzeti bibliográfia, a finn folyóiratok általános indexe és a szakbibliográfiai egységes adatbázisa

KAUKO	Finn adatbázis könyvtárközi kölcsönzésre
KKK	Könyvek központi katalógusa (OSZK)
KLTEKK	Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára, Debrecen
KMI	Központi Múzeumi Igazgatóság
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
KOPINT	Konjunktúra- és Piackutató Intézet
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KTI	Közlekedéstudományi Intézet
KTMFK	Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára, Győr
LAD	Library Administration Division (ALA)
LISC	Library and Information Services Council – Könyvtári és Tájékoztatási Szolgáltató-sok Tanácsa, GB
MAFIF	Magyar Filmtudományi Intézet és Archívum, Budapest
MINTTU	A Finn Állami Számítóközpont szövegkereső rendszere
MSZI	Magyar Színházi Intézet, Budapest
NLL	National Lending Library (A BLLD elődje)
NORDFORSK	Scandinavian Council for Scientific and Technical Co-operation – Tudományos és Műszaki Együttműködés Skandináv Tanácsa
NORDINFO	The Nordic Council for Scientific Information and Research Libraries – Tudományos és Műszaki Könyvtárak Skandináv Tanácsa
NOSP	Nordic Union Catalogue of Periodicals
NTMIK	Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ, Moszkva
NTMIR	Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer
OCLC	Online Computer Library Center (USA)
OGYK	Országgyűlési Könyvtár
OIK	Országos Orvostudományi Intézet és Információs Központ (Korábban: OOKDK)
OPKM	Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
OS	Operation System
PIR	Pedagógiai Információs Rendszer (OPKM)
PM	Pénzügyminisztérium
PTT	Általános adatközlési hálózat, a SCANNET utódja, Finnország
SCANNET	Scandinavian Datatransmission Network
SCANP	Scandinavian Periodicals Index in Economics and Business 1977 – A skandináv közgazdasági és kereskedelmi folyóiratok indexe
SCIMP	European Index of Management Periodicals 1978– Az Európai vezetéstudományi folyóiratok indexe
STAIRS	Storage and Information Retrieval System (IBM)
TENTTU	A Helsinki Egyetemi Könyvtár információvisszakeresési rendszere
TFK	Testnevelési Főiskola Könyvtára Budapest
TID	Társadalomtudományi információ és dokumentáció
TIM	Társadalomtudományi Információs Munkabizottság
TINFO	Finnish Council for Scientific Information and Research Libraries – Tudományos Tájékoztatás és Tudományos Könyvtárak Finn Tanácsa
TKB	Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság
TPB	Tudománypolitikai Bizottság
TRANSPAC	– Az Euronet nemzeti előfutára Franciaországban
SZÁMALK	Számítástechnikai Alkalmazási Vállalat
SZÁMOK	A KSH Nemzetközi Számítástechnikai Oktató és Tájékoztató Központja (1982-től: SZÁMALK)
SZTAKI	Számítástechnika és Automatizálási Kutatóintézet, (MTA)
SZTÁR	Szociológiai Tájékoztatási Rendszer (FSZEK)
VSAM	Virtual Storage Access Method

SUMMARY

MEZEY László (1918–1984). – A commemoration of the noted Hungarian palaeographer and library scientist. [341–342.p.].

HUBA Zoltán – TOLNAI György: **Comparison of two textual information systems (STAIRS and CDS/ISI)**. – The STAIRS program system allows a bulk of textual information to be displayed in a terminal network. It is designed for the simultaneous search by many users. The full text is stored also in inverted files, providing free text retrieval. It can be used in newspaper databases, abstracting services and where the aspects of retrieval cannot be predetermined. The other software, CDS/ISIS, can be used for the storage of general textual information. The information stored can rapidly and easily be restructured via terminals. Therefore it can be used in databases where the text used has to be often modified. Its typical area of application is in library and information systems. [343–361.p.].

BIEGELBAUER Pál: **Modernization without computerization: on clearing house-type services**. – The department Union Catalogue of Books at the National Széchényi Library prepares an alphabetic catalogue on acquisitions of foreign books in Hungarian libraries. In order to fill the gap in subject retrieval, a clearing house-type service was introduced in 1975. The essentials of this are that national specialist libraries, on a voluntary basis, build up a subject catalogue, or publish lists of additions, in their fields of interest. The catalogue cards for this collective venture come from the national library's Union Catalogue of Books. For the time being there are 24 clearing stations in Hungary. Their services as well as the members of the co-operation are given in tabular form. The system described provides a modern service, although using simple tools. A final solution of the problem can, however, be only a mechanized union file. [362–371.p.].

SEBESTYÉN György: **Endeavours for the development of a Hungarian network of social science documentation**. – Described are the activities in 1982–1983 of the Social Science Information Working Group as well as the endeavours for a country-wide network of social science information and documentation. The basic organizations have been assigned (with the Library of the Hungarian Academy of Science on the top); the activities of these organizations have been co-ordinated; a central fund has been allocated among professional centres. Having used the Working Group minutes, the author described the plans for the development of information systems on economics, pedagogy and sociology,

the expert's reports as well as a proposal for the improvement of the already operative information system based on political science literature. [372–378.p.].

MEZEI György: Central catering for school libraries. – Two models are presented. One of them, worked out by the Ajka Municipal Library, is based on a full integration, with the centralization of the budgets of both school and public libraries. Acquisition and processing take place in the municipal library. The other model, introduced by the Győr Municipal Library, does not require a full integration. The holdings of school libraries here remain the property of the schools, budgets are separate, but a part of acquisition and processing is done by the central public library. Both models result in a better catering for school libraries. [379–383.p.].

OWUSU-ANSAH, Edward Kojo: On subject departmentalization: an evaluation of the subject departmentalization debate in Könyvtári Figyelő.) – The author, a Ghanaian student of librarianship, studying in Hungary, gives an analysis of articles published in 1982 and 1983 (the two last contributions are not covered, since they were not available for him to the writing). His position is near to T. HORVÁTH's: organization can only be altered when functions have already been determined. He points out the terminological confusion: the same theses were interpreted in different ways by the authors to back up controversial statements. He thinks that subject departmentalization should be a result of internal development of the libraries concerned rather than an impact of some fashionable trend. [384–389.p.].

SZÓNYI Katalin: Hungarian National Bibliography and its related services. – The author comments upon two articles, one by T. FUTULA, T. HORVÁTH and I. PAPP (Könyvtári Figyelő, 5, 1983, pp. 455–470) and another by G. VAJDA (3, 1984, p.256). She agrees with the first article in the importance of a model, and adds to G. VAJDA's writing that the National Széchényi Library should undertake a major role in library mechanization. One should be aware of the inefficiency of preconditions, these inefficiencies should, however, not serve as pretexts for doing nothing. The needs for services have to be taken into consideration first. [390–392.p.]

Activities of the Board of University Library Directors in 1982–1983. – On the meetings (held usually twice a year) it has been found among others: computerization should be applied in a wider range than at present; these efforts should be co-ordinated; the situation in the reprography field is intolerable; university libraries have to be further developed in a technical respect; library staff with a higher qualification are needed. A new president (Gy. WALLESHAUSEN) was elected. The working plan for the period 1984–1986 names the application of computers in libraries as the number-one task. Other major topics are departmental libraries, the role of university libraries in providing specialist literature as well as the role of university boards. (FÉNYES Miklós – WALLESHAUSEN Gyula) [392–397.p.].

Activities of the Board of College Libraries, 1982–1983. –The system of relations of college libraries is unbalanced, few take part, because of network responsibilities, in the subject-field co-operation and in the activities of co-ordinating centres, their share in regional co-operation is little, an adequate professional supervision is lacking. The role of this board should be stronger in those decisions in librarianship and higher education which regard college libraries. (OTTOVAY László) [398–401.p.].

A b r o a d

HÁKLI, Esko: **Research libraries in Finland** (abstract by FEIMER Ágnes) [402–410.p.]

HEGEDŰS Péter: **One of the world's largest social science "laboratory": the British Library of Political and Economic Science.** [411–415.p.].

MADERNÉ KISS Márta: **User education at the Halle University Library.** Report of a study visit. [416–418.p.].

WILSON, A.: **Collection development and services in recession** (*IFLA Journal*, vol. 9, no.1, pp.11–19) (abstract by PAPP András) [419–420.p.].

LINE, M. B.: **National library and information planning** (*International Library Review*, vol. 15, 1983, pp. 227–243) (abstract by KOVÁCS Katalin) [421–425.p.]

PAPP István: **IFLA news.** – Based upon the articles of 1. 1984. *IFLA Journal*. This section is planned to appear four times a year, covering IFLA activities, using the journal as a source. [426–427.p.]

R e v i e w s

KRZYS, R. – LITTON, G.: **World librarianship.** (A comparative study. New York, Basel, Dekker, 1983. 239 p.) (Rev.: ZIRCZ Péter) [428–429.p.]

Publisher's international directory with ISBN index. (10th ed. München, New York, London, Saur, 1983. 2 vols. 1075 + 272 p.) (Rev.: KÖVENDI Dénes) [430–431.p.]

SEWELL, P. H.: **Library co-operation in the United Kingdom.** (London, BLRD, 1979. 69 p.) (Rev.: ORBÁN Éva) [432–435.p.]

Tájékoztató a Külföldi Közgazdasági Irodalomról. B sorozat. Bibliográfia. (Information on foreign economic literature. Series "B". Bibliography.) Budapest, MKKEKK, 1982. 1.vol. 1–) (Rev.: KEMÉNYFY István) [436–437.p.]

ZUSAMMENFASSUNG

MEZEY László (1918–1984). – Nachruf , gewidmet dem in der jüngsten Vergangenheit unerwartet verschiedenem, berühmten Schrifthistoriker, Bibliotheksgelehrter. [341–342.p.]

HUBA Zoltán – TOLNAI György: Vergleich von zwei textuellen Informationssystemen (STAIRS und CDS–ISIS). – Das Programmsystem STAIRS ermöglicht die Darstellung textueller Information von grosser Menge auf dem Terminalnetz. Es dient dem gleichzeitigen Suchansprüchen vieler Benutzer. Der Gesamttext wird als invertiert File gespeichert, ein Wiederauffinden des Folitextes sichernd. Es kann bei Datenbasis, bereitet für die Presse, in fachliterarischen Referatensystemen verwendet werden und auch dort, wo die Standpunkte für das Recherchieren im voraus nicht festgelegt werden konnten. Der andere Software entspricht der Speicherung von CDS–ISIS allgemeiner textueller Information. Die gespeicherten textuellen Daten sind mit Terminal leicht und billig modifizierbar. Dies kann bei solchen Datenbasen angewendet werden, wo man den gespeicherten Text oft ändern muss. Die typische Anwendung ist: in den Bibliotheks-Informationssystemen. [343–361.p.]

BIEGELBAUER Pál: Modern – ohne Mechanisierung. Über den Clearingdienst. – Der Zentralkatalog für Bücher funktioniert in der Nationalbibliothek und redigiert einen alphabetischen Katalog aufgrund der ausländischen Buchbeschaffungen seitens der Bibliotheken. Der Clearingdienst wurde im Jahre 1975 organisiert um der fehlenden Fachinformation zu entsprechen. Das Wesentliche ist, dass die sich freiwillig meldenden nationalen Fachbibliotheken aus dem Titelmateriale, die sie von dem Zentralkatalog erhalten, den Bedürfnissen ihrer Fachgebiete entsprechend, einen Fachkatalog anlegen oder eine Zugangsliste ihrer Fachgebiete veröffentlichen. Zur Zeit funktionieren 24 Clearingstationen. Die Clearingpartner und ihre Dienstleistungen sind in Tabellen angestzt. Das Clearingsystem bietet eine moderne Dienstleistung mit einfachen Mitteln. Der mechanisierte Zentralnachweis kann nur eine restlose Lösung bieten. [362–371.p.]

SEBESTYÉN György: Bestrebungen in der Entwicklung des ungarischen sozialwissenschaftlichen und Dokumentationsnetzes. – Wir können uns ein Bild schaffen über die Tätigkeit der Arbeitskommission für Sozialwissenschaftliche Information in den Jahren 1982/1983 und über die Anstrengungen um ein Nationalnetz der sozialwissenschaftlichen Information und Dokumentation ins Leben zu rufen. Die Basisinstitutionen wurden bestimmt, an ihrer Spitze steht die Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, ihre Tätigkeit wurde in Einklang gebracht, unter den Fachzentralen wurden finanzielle Fonds verteilt. Aufgrund des Protokolls der Arbeitskommission wurden Pläne für wirtschaftswissenschaftliche, pädagogische, soziologische Informationssysteme entwickelt, Meinungen der Fachleute und Vorschläge, die die Weiterentwicklung der bereits funktionierenden politischen fachliterarischen Informationssysteme dienen, werden beschrieben. [372–378.p.]

MEZEI György: Zentrale Versorgung der Schulbibliotheken. – Der Verfasser beschreibt zwei Modelle. Das eine Modell beruht auf vollständiger Integration, dies wurde von der Stadtbibliothek in Ajka ausgearbeitet. Das Wesentliche ist, dass das Budget der Schul- und der öffentlichen Bibliotheksnetze zentralisiert wird, die Anschaffung und Bearbeitung jedoch wird in der Stadtbibliothek vorgenommen. Die Stadtbibliothek in Győr

führte die andere Lösung ein: diese beruht nicht auf vollständige Integration. Der Bestand in den Schulbibliotheken bleibt Eigentum der Schule, das Budget der beiden Netze ist abge sondert, doch durchführt die Schulbibliothek einen Teil der Anschaffungen und deren Bearbeitung. Beide Lösungen dienen der besseren Versorgung für die Schulbibliotheken. [379–383.p.].

OWUSU-ANSAH, Edward Kojo: Einiges über die Fachabteilungsordnung. Auswertung der Diskussion veröffentlicht in Könyvtári Figyelő. – Der Verfasser analysiert als Aussen-seiter die Artikel, die in diesem Thema in unserer Zeitschrift während den Jahren 1982 und 1983 veröffentlicht wurden. Seine Ansicht ähnelt deren von Tibor Horváth: nach der Konzipierung von Funktionen kann auch die Organisation geändert werden. Er weist auf die Ungeklärtheit der Terminologie hin: die Verfasser haben dieselben Themen auf verschiedener Weise interpretiert und diese als Beweis der gegensätzlichen Behauptungen benützt. Er ist der Meinung, dass die in den ungarischen Bibliotheken ins Leben gerufenen Fachabteilungen nicht also Konsequenz der bibliothekarischen Entwicklungen gegründet wurden, sondern als "Mode-Theorie" sich auf die Fachabteilungen umstellten. [384–389.p.].

SZÖNYI Katalin: Die Ungarische Nationalbibliographie und ihre Dienstleistungen. – Beitrag zu den folgenden Artikeln: Tibor Futala – Tibor Horváth – István Papp: Zusammenarbeit und Systemorganisation (Könyvtári Figyelő, 1983. 5.No. 455–470.S.) und Gábor Vajda: Bedingungen der Systemorganisation (Könyvtári Figyelő, 1983. 3.No.). Der Verfasser stimmt den erst erwähnten Artikel zu, bzgl. Wichtigkeit der Modellschaffung und hält es notwendig, dass die Nationalbibliothek Széchényi eine festgesetzte Rolle in der Mechanisierung der Bibliotheken übernimmt. Man darf sich nicht auf die Schwierigkeiten des Bedingungssystems berufen – obzwar man damit im reinen sein muss – sondern die Ansprüche den Dienstleistungen gegenüber müssen in Betracht gezogen werden. [390–392.p.].

Über die Tätigkeit des Rates der Direktoren der Universitätsbibliotheken in den Jahren 1982–1983. – An den üblichen zweijährlich organisierten Sitzungen wurden folgende Themen besprochen: eine weitergehendere Anwendung der Computerisierung als bisher; Koordinierung dieser Bestrebungen; die unhaltbare reprographische Situation; die Fragen der technischen Entwicklung in den Universitätsbibliotheken; die Notwendigkeit der mehr als bisher qualifizierten Bibliothekare. Ein neuer Präsident wurde gewählt, der den Arbeitsplan 1984/1986 zusammenstellte und zur Diskussion stellte. Als dringende Aufgabe wurde die Anwendung der Rechenmaschinen in Bibliotheken angeführt. Weitere Aufgaben: Problem der Lehrstuhlbibliotheken; Rolle der Universitätsbibliotheken in der fachliterarischen Versorgung; die Rolle der Universitätsräte, usw. (FÉNYES Miklós – WALLESHAUSEN Gyula) [393–397.p.].

Über die Tätigkeit des Rates der Hochschulbibliotheksleiter in den Jahren 1982/83. – Das System der Beziehungen zwischen den Hochschulbibliotheken ist unausgeglich.

Wegen den Netzaufgaben nehmen nur wenige teil in der fachgebietlichen Zusammenarbeit und in der zentralen Aktivität der Koordinierung; ihre Rolle in der gebietlichen Zusammenarbeit ist nicht zufriedenstellend und die entsprechende Fachaufsicht fehlt. Man muss die Rolle des Rates in den Problemen des Bibliothekswesens und der Universitätsbildung, die Hochschulbibliotheken berührend, kräftigen. (OTTOVAY László) [398–401.p.]

Ausblick

HÄKLI, Esko: **Wissenschaftliche Bibliotheken in Finnland.** – Lagebericht über die finnischen wissenschaftlichen und Fachbibliotheken. (Zusammengefasst: FEIMER Ágnes) [402–410.p.]

HEGEDŰS Péter: **Über eines der grössten "Laboratorien" für gesellschaftswissenschaftliche Forschungen, British Library of Political and Economic Science.** [411–415.p.]

MADERNÉ KISS Mária: **Unterricht der Bibliotheksbenützung in der Universitätsbibliothek Halle.** Bericht einer Studienreise. [416–418.p.]

WILSON, A.: **Entwicklung der Sammlungen und Dienstleistungen zur Zeit der Rezession.** – Zusammenfassung aufgrund des Artikels "Collection development and services in recession" (*IFLA Journal*, 9.Jg. 1983. 1.No. 11–19.S.) (Zusammengefasst: PAPP András) [419–420.p.]

LINE, M. B.: **Die Nationalbibliothek und Entwicklung des Informationssystems.** – Zusammenfassung des Artikels "National library and information planning" veröffentlicht in *International Library Review*, 15.Jg. 1983. 227–245.S. (Zusammengefasst: KOVÁCS Katalin) [421–425.p.]

PAPP István: **Nachrichten aus dem Leben der IFLA.** – Bericht über die Nachrichten veröffentlicht in der 1.No. 1984 der *IFLA Journal*. Dieser Teil wird in der Zukunft viermal jährlich veröffentlicht und erteilt aufgrund der neuen IFLA Journal Hefte Informationen über die Arbeit der Organisation. [426–427.p.]

Rezensionen

KRZYS, R. – LITTON, G.: **World librarianship** (Bibliothekswesen im Weltausmass). New York, Basel. Dekker, 1983. 239 S.) (Rez.: ZIRCZ Péter) [428–429.p.]

Publisher's International directory with ISBN index. (10. Auflage des internationalen Verlagsaddressbuches.) (München, New York, London. Saur, 1983. 2 Bd. 1075+272 S.) (Rez.: KÖVENDI Dénes) [430–431.p.]

SEWELL, P. H.: **Library co-operation in the United Kingdom.** (Interbibliothekarische Zusammenarbeit in Grossbritannien). (London, BLRD, 1979. 69 S.) (Rez.: ORBÁN Éva). [432–435.p.]

Tájékoztató a Külföldi Közgazdasági irodalomról. B. sorozat. Bibliográfia. (Informationsdienst zur ausländischen ökonomischen Literatur. Reiche B. Bibliographie) (Bp. MKKEKK, 1982. 1. Jg. 1.–) (Rez.: KEMÉNYFY István) [436–437.p.]

РЕЗЮМЕ

МЕЗЕИ Ласло (1918–1984). — Упоминание о недавно умершем знаменитом археографе, библиотековеде. [стр.341–342.]

ХУБА Золтан — ТОЛНАИ Дьердь: Сопоставление двух текстовых информационных систем (STAIRS и CDS-ISIS) — Система программ STAIRS позволяет вывод большого количества текстовой информации на сети терминалов. Она удовлетворяет потребности многих пользователей на одновременный поиск. Она хранит полный текст и в качестве обратного файла, обеспечивая свободный текстовой поиск. Ее можно использовать в базах данных, составленных для печати, в реферативных системах специальной литературы и там, где точки зрения поиска нельзя определить заранее. Другое программное обеспечение, CDS-ISIS, годно к хранению общих текстовых информаций. В хранимые текстовые данные легко и дешево можно вносить изменения. Оно может быть применено в таких базах данных, где часто нужно изменять хранимый текст. Его типичное применение: в библиотечно-информационных системах. [стр.343–361.]

БИГЕЛБАУЭР Пат: Современно — без автоматизации. Об услугах "clearing houses". — Сводный каталог книг, находящийся в Национальной библиотеке им. Сечени, имеет алфавитный каталог, составленный на основе зарубежных приобретений книг библиотек. Для замены отсутствующего предметного раскрытия были организованы услуги "clearing" в 1975 году. Сущность этого состоит в том, что государственные специальные библиотеки на добровольных началах выдают список новых поступлений, составленный на основе полученных от сводного каталога заглавий. В настоящее время работает 24 "clearing houses". В таблице представляются партнеры и их услуги. Система "clearing houses" обеспечивает современные услуги с помощью простых средств. Однако, совершенное решение может дать только центральный автоматизированный учет. [стр.362–371.]

ШЕБЕШТЬЕН Дьердь: Стремления в формировании информационной и документационной сети в области общественных наук в Венгрии. — В статье представляется работа Рабочей комиссии информации в области общественных наук в 1982–1983 гг., усилия, приложенные к формированию общегосударственной сети информации и документации в области общественных наук. Были назначены базовые учреждения с библиотекой Венгерской академии наук во главе, координировали их деятельность и разделили денежный фонд среди специальных центров. На основе протоколов комиссии в статье излагаются заключения экспертов и планы развития информационных систем в области экономики, педагогики, социологии, и предложения о дальнейшем развитии уже существующей информационной системы в области политической литературы. [стр.372–378.]

МЕЗЕИ Дьердь: Центральное обслуживание школьных библиотек. — Автор показывает две модели. Одна основывается на полной интеграции и ее разработала

городская библиотека в городе Айка. Ее сущность заключается в том, что бюджет сети школьных и массовых библиотек централизуется, но комплектование и обработка ведутся в городской библиотеке. Другое решение применяется в городской библиотеке в городе Дьер; это направляется не на полную интеграцию. Фонд школьных библиотек остается в собственности школ, бюджет двух сетей отделен, но в городской библиотеке ведется часть комплектования и обработка этой части книг. Оба решения служат лучшему обслуживанию школьных библиотек. [стр.379–383.]

ОВУШУ-АНШАХ, Эдуард Койо: К созданию специализированных отделов. Оценка дискуссии, проведенной в журнале Könyvtári Figyelő.) — Автор в качестве посторонника анализирует статьи, опубликованные в нашем журнале об этой теме в 1982–1983 гг. Его взгляд близкий к мнению Хорвата Тибора: только после формирования функций можно изменить и организацию. Он показывает на невыясненность терминологии; авторы истолковали то же положение разным образом и использовали его для доказывания противоречных утверждений. Он думает, что специализированные отделы, созданные в венгерских библиотеках, сформировались не в результате развития библиотек, а под влиянием модной теории. [стр.384–389.]

СЭНИ Каталин: Венгерская национальная библиография и ее услуги. — Высказывание в связи с статьями Футала Тибора — Хорвата Тибора — Паппа Иштвана: Сотрудничество и организация системы (Könyvtári Figyelő no.5. 1983. стр. 455–470) и Вайда Габора: Об условиях организации систем (Könyvtári Figyelő no3. 1984. стр. 256–259.). Автор согласна с товарищами Футала насчет важности создания моделей и считает нужным, чтобы Национальная библиотека им. Сечени должна была выполнить определяющую роль в автоматизации библиотек. Нельзя ссылаться на трудности системы условий — хотя и это надо понимать — а необходимо учитывать потребности на услуги. [стр.390–392.]

О деятельности Совета директоров университетских библиотек в 1982–1983 гг. — На двух обычных заседаниях совета обсуждали более широкое настоящего применение ЭВМ, согласование этих стремлений, нетерпимое положение репрографии, вопросы технического развития университетских библиотек, необходимость более квалифицированных библиотекарей. Выбрали нового председателя, который составил и поставил на обслуживание рабочий план совета на 1984–1986 гг. Наиболее жгучей задачей считали применение ЭВМ в библиотеках. Дальнейшие задачи: дело библиотеки кафедр, роль университетских библиотек в обеспечении специальной литературой, роль университетских советов и т.д. (ФЕНЬЕШ Миклош — ВАЛЛЕСХАУСЕН Дьюла) [стр.393–397.]

О работе Совета директоров вузовских библиотек в 1982–1983 гг. — Неуравновешена система связей вузовских библиотек, из-за сетевых задач немногие участвуют

в отраслевом сотрудничестве и деятельности координационных центров; неудовлетворительна их роль в территориальном сотрудничестве и отсутствует подходящая инспекция по специальности. Необходимо укреплять роль совета в вопросах, касающихся вузовских библиотек в области библиотечного дела и высшего образования. (ОТТОВАИ Ласло) [стр.398–401.]

Библиотечное дело зарубежом

ХЭКЛИ, Эско: Научные библиотеки в Финляндии. Описание положения о финских научных и специальных библиотеках. (Сумм.: ФЕЙМЕР Агнеш) [стр.402–410.]

ХЕГЕДЮШ Петер: Об одной из самых больших "лабораторий" исследований в области общественных наук. *British Library of Political and Economic Science*. [стр.411–415.]

МАДЕРНЭ Кишш Марта: Обучение пользованию библиотекой в университетской библиотеке в городе Галле. Отчет о научной командировке. [стр.416–418.]

УИЛЬСОН, А.: Развитие фондов и услуг во время рецессии. – Суммирование статьи автора "Collection development and services in recession" (*IFLA Journal*. 9. vol. 1983. 1.no. 11–19.p.) (ПАПП Андраш) [стр.419–420.]

ЛАЙН, М.Б. Развитие национальной библиотеки и информационной системы. – Суммирование статьи автора *National library and information planning*" (*International Library Review*, 15.vol. 1983. 227–243.p.) (КОВАЧ Каталин) [стр.421–425.]

ПАПП Шштван: Известия о жизни ИФЛА. – Доклад на основе сообщений журнала *IFLA Journal* № 1. 1984 г. Отдел в будущем будет опубликован четыре раза в году и дает информацию о деятельности организации на основе новых номеров *IFLA Journal*. [стр.426–427.]

Обзор

KRZYS, R. – LITTON, G.: *World librarianship*. (Всемирное библиотечное дело.) (New York, Basel, Dekker, 1983. 239 p.) (Рец.: ЗИРЦ Петер) [стр.428–429.]

Publisher's international directory with ISBN index. (10-ое издание международной адресной книги издательств.) (München, New York, London. Saur, 1983. 2 vols. 1075 + 272 p.) (Рец.: КЭВЕНДИ Дэнеш) [стр.430–431.]

SEWELL, P.H.: *Library co-operation in the United Kingdom*. (Межбиблиотечное сотрудничество в Великобритании.) (London, BLRD, 1979. 69 p.) (Рец.: ОРБАН Ева) [стр.432–435.]

Tájékoztató a Külföldi Közgazdasági Irodalomról. В sorozat. Bibliográfia. Информация о зарубежной экономической литературе. Серия Б. Библиография. (Вр. МККЕКК, 1982. 1. год, 1. полугодие) (Рец.: КЕМЕНЬФИ Иштван) . [стр.436–437.]

Ára: 24,— Ft